Paul Nizan
Eskiçağ Maddecileri

telos

ÇEVİREN: AFŞAR TİMUÇİN

Paul Nizan (1905-1940); Tours'da doğdu. Bir demiryolu mühendisinin oğluydu. IV. Henri Lisesi ile Ecole Normale Supérieure'de öğrenim gördü. Felsefe öğretmenliği yaptı. Fransa Komünist Partisi'ne üye oldu. l'Humanite ve Ce Soir gazetelerinde dış politika sayfasını yönetti. Almanya-Sovyetler Birliği Saldırmazlık Patkı'nın imzalanması üzerine, 1936'da FKP'den istifa etti. İkinci Dünya Savaşı'nda, 23 Mayıs 1940'ta Dunkerque'te vurularak öldü.

Parti ve sol aydın çevrelerinde, Nizan'ın istifa etmesi uzun süre bağışlanmadı. Sartre, 1960 yılında, *Aden-Arebie*'ye olağanüstü bir önsöz yazana kadar, Nizan'ın etrafına bir sessizlik duvarı örülü kaldı... Yazarın *Fesat* adlı romanı Telos Yayıncılık tarafından yayımlandı.

telos 132

felsefe 002

Bu kitap Fransa Kültür Bakanlığı'nın katkısıyla yayımlanmıştır.
Publiée avec le concours du Ministère français de la Culture.

Paul Nizan

•

Eskiçağ Maddecileri

Kitabın Özgün Adı
Les matérialistes de l'antiquité

Fransızcadan Çeviren
Afşar Timuçin

Bu kitap Librairie François Maspero'nun 1965'te
yaptığı baskıdan dilimize aktarılmıştır.

© Les Editions La Découverte & ONK Ajans Ltd. Şti.,
Telos Yayıncılık 1998

ISBN 975-545-130-7

Dizgi
Melek Şancı
Düzelti
Metin Temiz
Ofset Baskıya Hazırlık
Telos Yayıncılık
Kapak Tasarım ve Uygulama
Telos Grafik
Kapak ve İç Baskı
Yön Matbaacılık
Cilt
Yalçın Mücellit

Birinci Basım
Eylül 1998

TELOS YAYINCILIK
İmam Adnan Sokak, No: 2, Kat: 4 80080 Beyoğlu - İstanbul
Telefon: (0212) 249 24 80 Faks: (0212) 249 25 48

PAUL NIZAN

ESKİÇAĞ MADDECİLERİ

Çeviren: Afşar Timuçin

telos

Eskiçağ maddeciliği

Epikuros'un yapıtı Eskiçağ maddeciliğinin tarihini belirler. Bu temel yapıtın bilançosunu çıkarmak için belki de tarih çizgisi düzeninin dışına çıkmak uygun olur.

Epikuros 341'de doğdu. Babası Neokles eski Atina'lı Philaides klanındandı, Atinalıların sömürgeleştirdiği Samos'a göçetmişti: orada bir sömürge çiftliğinde yoksulluk içinde yaşıyordu ve öğretmenlik yapıyordu. Epikuros on dört yaşında, Nausiphanes'in ionia anlayışında matematik ve fizik öğrettiği komşu ada Teos'a eğitim görmeye gitti: Demokritos'un fikirlerini orada tanımış olmalıdır. On sekiz yaşında ilk defa Atina'ya askerlik görevini yapmaya gitti. O sırada Ksenokrates Platon'un Akademiasını yönetiyordu, Aristoteles Khalkis'de yaşıyordu.

Ertesi yıl, Trakya'lı Perdikkas Samos'a saldırdı ve Atina kolonilerini dağıttı. Neokles Kolophon'a yerleşti. Gilbert Muray'da Epikuros'un bu gençlik yıllarıyla ilgili gerçeği yansıtabilen bir görünümle karşılaşırız:

Geçen yıllar bize bir sığınık ailesinin karşılaştığı yoksunluklar kadar katı pek az yoksunluk biçimi olduğunu öğretti ve Eskiçağ'da bu yoksunlluk biçimlerinin çok sıradan olduğunu gösteren pek az görünüm vardı. Öyle görünüyor ki, Epikuros felsefesini anababasına ve kardeşlerine bu kötü dönemi geçirmelerine yardım ederken kurdu. Sorun, küçük sömürgenin yaşamını dayanılır kılmaktı ve sonunda çözümlendi. Bu sorun özgül olarak Stoa okulunun ve büyük dinlerin ele aldığı

gibi bir sorun değildi; bu hem çok basit hem çok uygulamalı bir sorundu. Bu ilkelerin uygulanabileceği koşullar kolaylıkla tasarlanabilir. Onun çevresindeki zavallı sığınıklar boş yere uygulanan şiddetten acı çekiyorlardı. Traklar onların peşini bırakmıyordu. Tanrılar onlardan nefret ediyordu: onlar bazı günahlar işlemiş ya da kutsala saygısızlık etmiş olmalıydılar. Cesareti kırılmış insanların cezayı gerektiren bazı günahları olduğunu kendilerinde bulup çıkarmaları her zaman kolaydır. Hemen ölüp gitmeyi istemek doğru olurdu, ama bu günah onlara mezar ötesinde en büyük acıları verecekti. Yıkımları içinde, onlar karşılıklı öfkeleniyorlardı ve bu karşılıklı acı onların yoksunluğunu artırıyordu...[1].

310'da Epikuros Kolophon'u terketti ve Mytilene'de bir felsefe okulu kurdu. Ama az sonra Marmara kıyısında Lampsakos'da* yerleşti. Öğrencilerin akınına uğradı: aralarında Leonteus ve İdomeneus gibi önemli kişiler vardı. Epikuros'un bu dostları böyle bir ustanın felsefenin başkentinde ders vermesi gerektiğini düşündüler ve onun için Atina'da bir ev ve bahçe satın aldılar ve bunları ona armağan ettiler. Böylece Epikuros 306'da Atina'ya döndü. Orada bir süre felsefe etkinliğine katıldı; ama bundan çabucak koptu ve uzaklaştı. Yaşamının kalanını dönemin sıkıntılarına karşın okula adını veren ünlü bahçede sürdürdü. Lampsakos ve çevresine yaptığı birkaç kısa yolculuk dışında ordan ayrılmadı. Ama Asya'lı öğrenciler gelip onu buldular, öbür öğrenciler de onlara katıldı: bunlar arasında Metrodoros, Kolotes, Hermakhos, Leonteus, İdomeneus gibi filizoflar, Mys gibi köleler, Leontion, Nikidon, Mammarion gibi kızlar vardı.

Epikuros felsefesine uygun düşecek biçimde katlandığı on dört gün süren acılardan sonra böbrek taşından öldü. Diogenes Laertios onun ölümünü şöyle anlatır:

* Lâpseki – Yay. N.

Öleceğini sezip sıcak suyla dolu bronz bir banyoya girdi ve bir tas saf şarap istedi ve içti. Öğrencilerine derslerini unutmamalarını söyleyerek son soluğunu verdi. Onunla ilgili olarak şu yazıtı yazdım:

Hoşça kalın, derslerimi anımsayın. Böyle dedi ölürken Epikuros:

Dostlarına söylediği son sözler bunlar oldu.

Sıcak bir banyoya girdi, bir maşrapa şarap istedi:

Onu içti ve az sonra Hades'in buz gibi soluklarını içti.

Epikuros'un yaşamı ve ölümü böyle oldu[2].

Kısa bir süre önce birçok öğrencisine ölümünü bildiren mektuplar yazmıştı. İdomeneus'a yazdığı bir mektubun bir parçası günümüze kalmıştır:

Yaşamımın bu mutlu gününde, kendimi ölüme yakın duyduğum bu günde sana yazıyorum. Hastalık akışını damarlarda ve midede sürdürüyor ve şiddetinden hiçbir şey yitirmiyor. Ama bütün bunlara karşın seninle konuşmalarımızı anımsayınca gönlüm sevinçle doluyor. Metrodoros'un çocuklarına iyi bak, kişiliğime ve felsefeye eski bağlılığına güvenerek bunu yapacağını umuyorum[3].

Epikuros o sıra yetmiş iki yaşındaydı. 271 yılıydı. 127'inci Olimpiyadın ikinci yılıydı.

Gün olur, tüm insani kazanımlar, bir uygarlığı tanımlayan değerler sönüp giderler. iktisadi zenginliklerin toplumun bir kesiminde birikmesi genel yoksullaşmayı engellemez. Hiçbir dönem Epikuros'un dönemi kadar açılı olmamıştır: büyük yunan siteleri Atina ve İsparta savaşlarda yitip gittiler; Makedonyalı Philippos ve Aleksandros yunan dünyasını ve Asya'yı Orta Asya çöllerine, Hindistan'a kadar ele geçirdiler; Aleksandros'un

ardılları birbirlerine düştüler. Perikles'in kenti olan, Asya'nın büyük dalgaları karşısında Yunanistan'ı kurtarmış olan Atina olağanüstü bir çevrintinin içine sürüklendi. Mutsuzluk Yunanlar arasında yerleşti, düzensizlik ve sıkıntı günden güne çoğaldı.

307'den 261'e savaşlarla ve ayaklanmalarla dolu kırk altı yıl birbirini izledi: yönetim yedi kere el değiştirdi, partiler iktidardan uzaklaştırıldılar ve her seferinde Atina'nın dış siyaseti altüst oldu. Dört defa yabancı bir hükümdar hükümet kurdu ve kurumları değiştirdi. Üç başkaldırma devinimi kanda boğuldu. Atina dört defa kuşatıldı.

Kan, yangınlar, öldürmeler, yağmalar: işte Epikuros'un dünyası.

Atina iktisadi yoksunluğun ve siyasal yoksunluğun ağına düşmüştü.

Özgürlük ölmüştü: Atina daha önce bir tür gerçek özgürlüğü tanımıştı, bu özgürlük giderek bozuldu; yeni bir özgürlük rejiminin nasıl kurulabileceğini kimse bilmiyordu. Kurumların belirlediği siyasal özgürlükle yurttaşların yararlandığı gerçek özgürlüğün Atina'daki bu uyumu sona erdi. Bu gerçek özgürlüğün kölelik üzerine kurulmuş olduğu doğrudur, ama özgürlüğün gücü ve atılımı, V.yüzyılda onu ortadan kaldırmaya girişen Atina'ya oldukça büyük görünüyordu: sonuna kadar gerçekleştirilemeyen bu düş Atina'nın büyüklüklerinden biridir. Makedonyalı Philippos Khaironeia savaşının ertesinde Helen Birliği'ni Yunanlara zorla benimsetti, kendisi de bu birliğin başkanı olacaktı, ortak anlaşmaya kölelerin hiçbir zaman salınmamasını öngören bir madde koydurdu. Böylece Yunan Birlikleri'nin giriştiği iç savaşların ertesinde Makedonyalıların zaferi özgürlüğün yıkımını dışarıdan tamamladı.

Bu yıkımın sınıfsal bir anlamı vardır. 322'nin sonunda 2.000 drahmisi olmayan yurttaşların hakları kaldırıldı: 12.000 yurttaş siyasal haklardan yoksun kaldılar ve Atina bir "timokrasi", bir çeşit baskıcı devlet durumuna geldi. Uzun süredir yetkenin demokratik işleyişinin güvencesi olan, tribünal ve meclis oturumları için öngörülen ödeneklerin yoksullara dağıtılması yürürlükten kaldırıldı. Phaleron'lu Demetrios ve Demetrios Poliorketes zamanında, varlıklı sınıfların yararına bir sınıf yasası hazırlandı. Proleterlerin sayısı büyüdü. Platon daha önce *Devlet*'inde bu tür insanları şöyle tanıtlamıştı:

... sitede oturuyorlar, sitenin hiçbir kesimine bağlı olmaksızın; ne tüccar, ne asker, ne piyade, yalnızca yoksul[4].

431'de hiçbir şeye sahip olmayan bu insanlar 42.000 yurttaşın 20.000'ini; 310'a doğru 21.000 yurttaşın 12.000'ini oluşturuyorlardı.

Özgür emek, kamusal ve özel kölelerin, mesleklerde zorla çalıştırılanların tutsak emeğinin rekabetine dayanamaz oldu. İşsizlik yerleşti. Bu, o yoksunluk yıllarında, Peleponnesos savaşının giderilmesine kadar uzanan bir kötülüktü.

...O dönemde devlet memur maaşlarını ve meclis üyelerinin ödeneklerini kaldırdı, zanaatçılara iş sağlayan kamu çalışmalarını durdurdu, işgalcinin buyruğuyla nice işçinin ve nice kürekçinin ücretlerini sağlayan gemi yapımına son verdi[5].

Bu dönem göç dönemidir: çığlıklarını duymamak için işsizleri sürdüler. Ama Atina'nın büyük sömürgeleştirme dönemi artık bittiğinden göçmenler, bütün yunan

dünyasında sürüklenen paralı asker çetelerine katıldılar ve askerlik hizmetine girdiler. *Atina'nın Övgüsü* adlı kitabında İsokrates bu yitik insanları şöyle tanımladı:

... yabancı topraklarda karılarıyla ve çocuklarıyla dolaşıp duruyorlardı: çoğu paralı asker oldu ve kendi yurdunun insanlarıyla savaşarak öldü[6].

Sürgünün, ihbarların, ölümün, yoksunluğun tehdit ettiği yaşamda korkunç bir belirsizlik egemendi. Kışkırtmalar, cinayetler bu umutsuz dünyanın korkunç siyasal yöntemleriydiler. Ölüm rasgele vuruyordu: ne zenginlik ne güç insanı koruyabiliyordu. Her gün her şey yıkılabilirdi. Bu yüzden bir Yazgı kültü buldular, dualarını Yazgı tanrıçası Tykhe'ye sundular. Dünyayla ilgili bir serüven fikri oluştu[7]. Epikuros'çu özlemlerden biri güvenliğin kazanılması olacaktır.

Büyük bir ortak uygarlığın değerleri yerine savaş değerleri, yurttaşlık değerlerinin yerine para değerleri geçti. V.yüzyıl demokrasisinin temeli olmuş olan orta sınıflar yani zanaatçılar, küçük toprak sahipleri, tüccarlar ortadan silinirken bir kredi sermayeciliği gelişti ve yeni zenginler zenginliklerine zenginlikler kattılar. Büyüklüğü döneminde Yunanistan'ın yaşamış olduğu siyasal değerler yitip gitti: Makedonya'nın gölgesi gittikçe yayıldı. Artık direnmediler, yenilgiyi ve yenilginin insan onurunu kırıcı sonuçlarını kabul ettiler. Atina kendini köleliğe bıraktı, efendilerine, Antigonas'a, Demetrios'a saygılı davrandı, tiranlara ilahiler söyledi:

Selam. Öbür tanrıların canı cehenneme.
Ya kulakları yok onların
Ya da kendileri yok...

Demetrios'un koynuna giren Lamia, Lökena gibi kadınları tanrıça saydılar[8].

Güç istemi büyüdü, siyasal bağlılığın yerini aldı. Güç istemi daha o zamanlar Platon'u kaygılandırıyordu. *Gorgias*'da Kalikles'in açıkladığı gibi:

Yasaları yapanlar güçsüz insanlardır ve kalabalıklardan kimselerdir... Adaletin belirtisi, güçsüz üzerinde güçlünün egemenliğidir... Bir adam kralın oğlu olarak doğduğunda ya da bir kumandanı, bir tiranı, yüce bir gücü yenebilecek durumda olduğunda, böyle bir adam için bilgece bir alçakgönüllülükten daha utandırıcı ne olabilir? İnsan hiçbir engele uğramadan bütün iyiliklerden yararlanabildiği zaman, kalabalığın yasasını, önerilerini, eleştirilerini kendine yolgösterici olarak değerlendirebilecek midir? Kolay yaşam, ölçüsüzlük, başıboşluk erdemi ve mutluluğu oluşturacaktır...[9].

Gorgias dialoğunun yazılışı 395-390 yıllarına raslar: seksen yıl gecikmeyle Kallikles'in öğretisi geçerli olmuştur. Diktatörlerin beğenisi, sefahatin beğenisiyle birliktedir. Siyasal şiddet aşağılık zevklere yönelir. Yunan ekonomisinin merkezinin Doğu'ya doğru yer değiştirdiği dönemde, Makedonya'nın zaferlerinin ardından Atina ilk sanayiini beyaz kadın ticareti alanında kurarak biraz olsun düşüşünü unuttu...

Bütün bunlar amaçsız ve sıkıntılı büyük bir serserilik dünyası oluşturur, bu ortamda insan ilişkileri yalnızca savaş koşulları ahlakına bağlıdır. Her kişi yaşamını durmadan yeniden kurmak zorundadır ve site Aristoteles'in öngördüğü gibi "*bir özgür insanlar sitesi değil de bir köleler ve efendiler sitesi*" durumuna gelmiştir.

Bu kargaşa ortamında insan yapayalnızdı, bazen ütopyacı sosyalizm ve komünizm düşleri görüyordu, bazen de öfkesini çabucak bastırılan kanlı ayaklanmalarda ortaya koyuyorlardı.

Bazı kişiler tapınaklarında etleri dökülmüş büyük hayaletlerin dolaştığı ve Akropolis'de dev yontuların insana boş gözlerle baktığı Yunanistan'ın bu çöküşüne büyük bir öngörüyle tanıklık ettiler. Filozoflar eşsiz bir tutarlılıkla insanın yazgısıyla ilgili fikirleri tartışmaya koyuldular: insan için yeni özgürlükler tasarlamaya giriştiler. Ancak bunlar ehveni şerle ilgili bilgeliklerdi, az zararla kurtarımayla ilgili felsefelerdi.

Platon felaketin gelişini daha o zaman sezmişti. Ama öğretisini yine de insanların durumda bir düzelmeyi umabildikleri bir dönemde geliştirdi. Ortak kurtuluşu geriye doğru yani eski egemenliğine doğru yönelmede gören, yitmiş bir Atlantis'i yeniden yaratabilecek bir karşı-devrimde gören soylu sınıfının bir üyesiydi o. Bu bir tür büyük pagan Joseph de Maistre'di.

Ama Platon 347'de öldü: bu tarihle Epikuros'un Atina'ya yerleştiği yıl arasında kırk bozgunlar ve karışıklıklar yılı geçti. Ulusal özgürlük Khaironeia'da 339'da öldü; Makedonya'lı Aleksandros on yılda Yunanistan'ı ve Asya'yı fethetti, sonra 323'de öldü; ardılları yirmi yıl savaştan sonra İpsos savaşının ertesinde dünyayı paylaştılar; Roma Doğu Akdeniz'e girmeye hazırdı.

Epikuros Platon'un izleyicilerinden biridir ve felsefesi Platon'cu yorumlarla doludur, ama o öncelikle karşı çıkan bir izleyicidir, çünkü tarihin bu kırk yılı umuttan çok başkaldırmayı esinliyordu. Kalikles nasıl Platon'un ve Epikuros'un ortak düşmanıysa Platon'un ve Epikuros'un benzer yanları vardır. Ama Kalikles Platon'a karşı bir serüvenci dili kullanıyordu, Platon onu bir soylu diliyle yanıtlıyordu. Kalikles Platon'a sıradüzenli adalete düşkün bir adam olarak karşı çıkıyordu ve Alk-

meonidai zıpçıktıların siyasi yükselişiyle tehdide uğruyordu. Platon kölelerin durumunu hiç dikkate almıyordu. Kalikles, Kalikles'lerin ezdiği küçük insanlar, toprakların bağrına bastığı köleler ve belki yazgılarına geçirilmiş korkunç bir ölüm biçimini bilmeyen yitik insanlar adına konuşan Epikuros'a karşı çıkar.

Platon'un zamanında, hâlâ toplumun toplu kurtuluşunu istemek olası görünüyordu. Epikuros'un zamanında, ancak insanın bireysel kurtuluşu istenebilirdi. Platon'un kalıtçısı Aristoteles'den sonra gelen tüm ahlaklar toplumsal değerleri yeniden kurmayı düşünmediler, ama yalnızca herbir insanın mutluluğunu düşündüler. Yunan düşüncesinin büyük dönüşümü ve büyük gerilemesi buradadır.

Epikuros mutluluktan bir gereksinim olarak sözeder: bu, dönemin ortak özelliğidir; bu dönemde tüm karşıt ahlaklar yani kuşkuculuk, Stoa'cılık, Epikuros'çuluk en yüce iyinin içeriği ve teknikleri üzerine belirlemeler ortaya koyar.

Epikuros tanrısal adaleti, Platon'cu diyalektiği, gerici Atlantides'leri, örnek siteleri önemsemez, yalnızca kalmış olanı doğrudan doğruya kurtarabilecek olan şeyi araştırmayı önemser.

İnsanoğlu yaşamının hemen tümüyle olumsuz olduğunu, yalnızca mutsuzluklardan, yanılgılardan ve yokluklardan oluştuğunu kolayca benimsemez: yetkinlik onun en temel yasasıdır. 300 yıllarında kimse artık adaleti, ödevi, erdemi, ilerlemeyi düşünmüyordu: bunlar umutsuz dünyaların değerleri değildir. İnsanlar basitçe "kurtulmuş" olmayı istiyorlardı. Epikuros'da büyük olan, hıristiyanlığın yapacağı gibi göğe doğru bir kaçış olan bir kurtuluşu hiç önermemiş ama bu dünyayla ilgili bir girişim önermiş olmasıdır. Kimseye göksel bir zenginlik, ölümden sonrayla ilgili bir zenginlik sözvermez. Kurtuluş gökte, ruhta, ölümde değildir. Epikuros umut-

suz ölmemenin gizini bedende ve bedenin yetkinliklerinde bulan maddeci bir ahlak getirir. Epikuros İvan Karamazov'un Büyük Engizisyoncu[10] mitosunda sözünü ettiği "dünya nimeti bayrağı"nı kaldırdı.

Epikuros'un dönemi baskı dönemidir: Epikuros baskının köklerinin insan olma koşullarında olduğunu bilerek baskıyı tanıtladı. Yolunu değiştirmedi, özle ilgili olana doğru gitti ve kendini yinelemedi.

Felsefe bir eğlence, öğreticilerin bir lüksü, ruhsal bir temrin değildir, ama sorunların en acili üzerine bir çalışmadır. Felsefe yapar gibi yapmak gerekmez: sağlık arar gibi yapmak olmaz, sağlık aranır[11]. Bu araştırmayı yarına bırakmak gerekmez: erdemin yaşı yoktur, erdem her insanı kendi doğrusuna yönelten bir edimdir, bir sapma, bir ayrılmadır. Bütünsel insan işin içine girmiştir: bir kafa erdemi, bir dalak ya da karaciğer erdemi yoktur. Şu ya da bu yaş için bir erdem yoktur: erdemin zamanı gelmedi ya da geçti diyen kişi ancak mutluluk için bir zaman vardır diyebilecek kişiye benzer[12].

Epikuros çok acelesi var görünür. Silahsız olmakla, mantıksal tartışmanın ustalıklarına ulaşamamış olmakla alay eder: büyük mantık da imgesel bir dünyadır. Felsefe hekimliğe benzer: iyileştiren düşünce vardır, iyileştirmeyen düşünce vardır. Herhangi biri bu ölçütü kullanabilir ve adının filozoflar arasında sayılmasını isteyebilir. Cicero, Epikuros'un çömezi olmuş bir genç kızın saygıdeğer öğretmen Theohprastos'a karşı yazı yazdığını görerek öfkeleniyordu[13]: ancak bir genç kızın, bir kölenin boş felsefeye karşı çıkabildiği, felsefede yapılan eleştirilerin pek de seçkin olmadığı zamanlar vardır; Epikuros seçkin değildi, öğretmenlere saygı göstermiyor-

du, oyunun kurallarıyla alay ediyordu, Nausiphanes'i sümüklüböcek, körcahil, üçkağıtçı, serseri diye adlandırıyordu; Platon'cuları Dionysios'un dalkavukları diye alıyordu, Platon'u da "som altından" diye nitelendiriyordu[14]. Onlar boştular, kurtarıcı bir bilim istendiğinde boş bir kültür getiriyorlardı. Onların boş bilgilerinden arınmış olmanın gururunu taşımak gerekiyordu; yaşam boş ideolojileri değil yalnızca yaşamı gerektirir[15].

Toplum, doğrudan doğruya yaşama doyuma ulaşmayı yasaklayan şeydir. Epikuros'çu topluluğun ilk edimi bir ayrılıştır. Kalikles'in "gizleri", güçlülük, zenginlik güvenlik vermez: güvenlik bir "kopuş" ister. Gerçekten güçlü bir tek güç vardır, o da "kopma"yı bilen güçtür. Epikuros'un düşüncesinde derin bir toplumsal karamsarlık baskındır: tüm toplumsal yaşam kavgayı, kalabalıkların yaşamını, mutsuzluğu, tehditleri içerir. Epikuros şöyle der:

Eğer Tanrı insanların dualarını kabul etseydi, tüm insanlar birden yokolur giderlerdi: çünkü insanlar ancak başkasının kötülüğünü istemek için dua ederler[16].

Epikuros bilge kişi siyaset yapmamalı dediğinde[17], sözcüğü asıl anlamında anlamak gerekir, "site"de hiçbir görev almaz, evlenmez, oy vermez, görevleri, yüksek görevleri kabul etmez ve kendi için yaşar diye anlamak gerekir[18]. Epikuros yaşam için yırtıcı bir savaşa kurban giden Atinalı halktan kaygılıdır:

Halkın hoşuna gitmeyi asla düşünmedim. Çünkü onun hoşuna gidecek olanı bilmiyordum. benim bildiğim onun anlayışını çok aşıyordu[19].

Bilge kişi kopmuştur, yalnızdır, tanrılar dünyadan ne kadar uzaksa o da toplum işlerinden o kadar uzaktır: tüm Kayra'yı, dünyanın tanrılarca yönetilişini yadsıyan Epikuros'çu dinbilim bilgenin kopuşunun genelleştirilmesi gibidir. Bilgeliğin başlangıcını oluşturan "insanlar karşısında güvenli olma" düşüncesi bütünsel bir ayrı kalışı gerektirir, bu ayrı kalış yalnızca düşünülen değil, aynı zamanda yaşanan şeydir, kaçışın fiziksel devinimine kadar uzanır[20].

Barış da sevinç de bilinç durumlarıdır, insanın kendi varoluşuna kazandırabileceği biçimlerden ikisidir, ama maddeci Epikuros bilincin dış nedenlere bağlı olduğunu bilir: bir barış ortamı, sevincin varoluş koşulları vardır. Mutluluğun iç düşmanları ve dış düşmanları vardır ama Demosthenes'in ünlü cümlesi tersine çevrilmiştir: Epikuros şöyle der: "*Dış düşmanları yenmeden iç düşmanları yenemeyiz.*" Ruhsal barış maddi (somut) bir zemini gerektirir.

Dış düşmanlar yok edilebilir: bu yok ediş devrim diye adlandırılır. Ama bir Epikuros ve onun çağdaşları iktisadi koşullarda bir devrim tasarlamadılar: kimse yeni bir insani düzenin olası temellerini görmedi. III.yüzyılın devrimleri ancak siyasal yer değiştirmeler ya da açlık yüzünden küçük ayaklanmalardır. Borçlular alacaklıları yani büyük mal sahiplerini ya da kısaca zenginleri öldürüyorlardı. Bazen borçların kaldırılması ya da toprakların paylaşılması sözkonusu oluyordu, ama komünizm ya da sosyalizm düşleri her zaman köleliğin sürdürülmesini gerektiriyordu. Yalnız Aristoteles'in dehası köle emeği üzerine kurulmuş olmayan yeni bir toplumsal düzenin gizini görür gibi oldu, ama dünyanın değişmesi için henüz tasarlanmamış olan yeni üretim teknikleri, makineler gerektiğini sezdi. Şöyle der Aristoteles:

Her araç eskiden Daidalos'un kendi kendine devinen başyapıtları gibi kendi kendine ve buyrukla kendinden beklenen işi gerçekleştirebilseydi, ne patronun ortaklara ne de efendinin kölelere gereksinimi olacaktı[21].

Otomatik makinenin gelecekteki varlığını öngörerek Aristoteles "mekiklerin tek başına işleyeceği" zamanı tasarladı.

Bu arada Epikuros düşman yokmuş gibi davranmakla, toplumu "paranteze almak"la yetinmek durumundaydı. Yunanlar uyanık düşçüler değillerdi. İnsanın parçalanmasını, sürdürülen yaşamla düşünülen yaşam arasındaki uyumsuzluğu pek kaldıramıyorlardı. Platon bile bilge kişinin bir savunma ve savaşma taktiği olmalı diyordu[22].

Bu ayrılma topluma karşı olmaktan çok toplumdışıdır ve Epikuros'çu suçlama hem III. yüzyıl toplumuna hem olası bütün toplumlara yönelir: tarihin bazı anlarında toplumsal yaşam öylesine dağılır, insani alışveriş öylesine mutsuzluklar getirir ki düzensizlik ortak yaşamın sürekli bir koşulu gibi görünür. Toplumsal yaşam görünüşte değil de özünde insanlıkdışı diye yargılandığı zaman dönüşümlerle ilgili umut da ütopyaların verdiği yüreklilik de bitip gider.

Toplumsal yaşam insanın tek doğal yasasıysa çıkış yolu yoktur: doğanın akışı aşılamaz. Ama toplumal yaşam bir üretimse, bir uzlaşmaysa, yalnız sevince giden bu doğal akış her zaman yeniden ele alınabilir, insanda topluluğun unutturduğu bir doğa yeniden kurulabilir. Yeni bir umut doğar: mutsuzluk toplumsalsa, mutsuzluk yasa değildir. Epikuros'un çağdaşları toplumsal bir mutluluğun olabileceğini düşleyemezlerdi bile. Tarih doğal insanın çırılçıplak olmasını istiyordu: daha sonra Jean-Jacques'ın da yapacağı gibi Epikuros insanın tehdit edildiği anda insanı insan adına konuşturdu. Önem-

li bir metinde Arrien, Epikuros'çu ahlakın başlangıç noktasını sezdi:

Böylece Epikuros toplumsal insandan her şeyi söküp attı: toplumsal olanı söküp attı. Ama gücü yetmediğinden doğal insanın tutkularına dokunmadı...[23]

Bu atma gerçek bir yitirme değildir, ama yalnızca görünüşlerle ilgili bir budamadır, insanda kanserli bir doku gibi olan şeyin kesilip atılmasıdır. "Boş düşler"le, yanlış toplumsal arzularla, tutkularla, budanmış kavgalarla kolları yazgısının gerçek sınırlarına uzanan bir insan kalır geriye[24]. Doğalcı bir iyimserlik toplumsal bir kötümserliğin ardından gelir.

İnsanlar yitmiş sevinci yeniden kazanmak isterler: bu sorun hayvansal bir sorundur. Hayvan, mıknatısa doğru çekilen demir gibi sevince doğru çekilir; insan acıdan kaçar, kendisi için en yüce iyi olan hazzı arar. Doğa kendinde ne bozulmuş ne de bozucudur; bir içgüdü onu yönlendirir, bu içgüdü nedenleri, tartışmaları, göstermeleri gerektirmeyen bir içgüdüdür: bütün bunlar ateşin sıcaklığı, balın tatlılığı, karın beyazlığı gibi duyurur kendini...[25]

İnsanı ezen boğuntuları tanımak gerekiyor olsaydı, kaçmak hiçbir şeye yaramayacaktı. "İnsanların karşılıklı güvenliği" bir kere elde edildimi, Epikuros'un tüm çabası kendisini izleyenlere manevi güvenliği sağlamak ve onları tanrıların, ölümün, zamanın şiddetinden uzaklaştırmaktır.

Tanrıların oluşumunu, evrenin ve yaşamın kutsal boyutlarını hiç içermeyen bir dünya kuramı yaratması, dünyayla ilgili tümüyle doğalcı bir kavrayış geliştirmesi gerekiyordu. Epikuros'da "kurtuluş"un ahlaki kay-

gısı bilimin yöntemini ve içeriğini belirler. Bir Descartes belki doğrunun sonuçlarından çok doğruyu arar: Epikuros doğrudan çok doğrunun sonuçlarıyla ilgilenir.

Öğretiyi özetlerken Diogenes Laertios şöyle der:

[*Felsefesi*] *üç bölüme ayrılmıştır, kurallar* [*ya da yöntem*], *fizik ve ahlak. Kurallar dizgeye yaklaşmanın yöntemini verir ve* Kural *adlı yapıtın içeriğini oluşturur. Fizik doğa üzerine tüm araştırmaları içerir ve* Doğa Üzerine *adlı otuz yedi kitapta toplanmıştır,* Mektuplar'*da özetlenmiştir. Ahlak seçimleri ve yadsımaları inceler ve* Yaşamlar Üzerine *adlı kitaplarda,* Mektuplar'*da ve* Amaç Üzerine *adlı kitapta içerilmiştir. Epikuros'çuların kuralları ve fiziği sınıflandırma alışkanlığı vardır ve onlar kuralların doğrunun ölçütünü ve temel ilkeleri incelediğini ve dizgenin ögelerini içerdiğini söylerler. Fizik oluşumu, bozulmayı ve doğayı inceler; ahlak benimsenecek ve kaçınılacak şeyleri, davranışı ve yaşamın amacını inceler*[26].

Olanın düzeni budur, olması gerekenin düzeni bunun tam tersidir: gerçekte fiziği ve yöntemi yönlendiren ahlaktır. Ve Epikuros'un sorunu şöyle özetlenebilir: evrenle ilgili bir bilim, tanrıların tüm kayracı etkilerini ve ölümün boğuntu veren tüm sunumlarını yok edebilme yolunda hangi koşullara uymalıdır?

Epikuros'un kurtuluş ve çare olan bir bilimi izleyerek maddeciliğin temellerini atmış olması, ruhsal güçleri, doğaüstü yasaları, tanrısal adaleti olmayan bir evren kurmuş olması şaşırtıcıdır; bir bilgi kuramı, bir doğa kuramı, bir insan ruhu kuramı insanı eski korkularından kurtarabilecek bir tanrılar kuramı oluştururken öyle gerektiği için "kökenle ilgili masallar" arasında Ti-

maios'un mitlerle ilgili fiziğini dışlayarak bir modern dünya sunumu ortaya koymuş olması şaşırtıcıdır.

Bilgi kuramı ülkücülüklere ve özellikle Platon'un ülkücülüğüne karşı dış dünyanın önceliğini getirdi. Zihin bilgi karşısında tümüyle edilgin kalmazken bilgi insan üzerinde dünyanın bir "eylem"idir. Diogenes şöyle diyor:

Mantığı yanıltıcı diye dışladılar. Çünkü Epikuros'çular nesnelerin kendileriyle ilgili olarak ortaya koyduğu şeyler fizikçilere yol göstermekte yeterlidir derler. Böylece Kurallar*'da Epikuros doğrunun ölçütleri duyumlar, kavramlar ve duygulardır der; Epikuros'çular buna düşüncenin uygulamalarını eklerler*[27]*. Duyumları hiçbir şey çürütemez. Çünkü bir duyum benzer bir duyumu gideremez, çünkü onun geçerliliği öbürüyle eşdeğerdir; değişik bir duyum değişik bir duyumu gideremez, çünkü nesnelerin ölçütü olan duyumlar aynı değildirler. Us da onu çürütemez, çünkü tüm us duyumlara bağlıdır... Görme, işitme acıya benzer olgulardır. Buna göre algılanamaz şeyler konusunda olgulardan yola çıkarak çıkarsamalar yapmalıyız. Çünkü tüm fikirlerin kökeni usavurmanın belli bir katkısıyla sağlanan birliktelik, benzerlik, uyuşum ve bağdaşım aracılığıyla duyumlardadır*[28]*.*

Hegel bu *Kurallar*'dan sözederken ona şiddetle karşı çıkar. Duyulur varoluşun bu doğrusunda usun yıkımını, tüm kurgusal ustan uzaklaşmayı görür. Şöyle yazar:

Gerçekte burada genel usun üstünde çıkış yoktur ya da daha doğrusu her şey genel us düzeyine indirgenmiştir...

Lenin şu notu ekler:

Maddeciliğe haksızlık. Fikrin "gerçekliği" bilginin kaynağıyla ilgili öğretiyle "yokolmuş" değildir. "Us"la uyumsuzluk ülkücülüğün kokuşmuş bir tasarımıdır[29].

Daha sonra Lenin bizim dışımızdaki nesnelerin, bilinebilir olan ve hiç de gizemli olmayan nesnelerin, ileride Kant'çı eleştiricilikte "kendinde şey" olacak olan nesnelerin varoluşu üzerine bilgi kuramı temellendiren Epikuros'çu maddeciliğin tarihsel önemini belirtir. Lenin şöyle der:

Hegel işin özünü, bizim dışımızda olan ve insan bilgisini aşan nesnelerin varoluşunu ve onların bu bilgi karşısındaki bağımsızlığını gizledi[30].

Bu temel üzerine Epikuros fiziğini, maddeciliğin ilk büyük fiziğini kurdu.

V.yüzyılda Miletos'lu Leukippos ve Abdera'lı Demokritos'un adlarıyla maddeci bir devinim egemen olmuştu. Bir yunan öğretisinde yüzde yüz ussal açıklama değerlerinin işe karıştığı ilk olarak görülüyordu. Bu ögeler Thales'in Su'yu, Herakleitos ve Parmenides'in Ateş'i, Empedokles'in Dört Öge'si ya da Anaximandros'un Sıcaklık ve Soğukluk'u ya da Pythagoras'çıların büyülü sayıları gibi nitelikler ya da Parmenides'in Gece'si, Herakleitos'un Yoksunluk ve Doygunluk'u, Çatışkı ve Uyum'u, Empedokles'in Nefret, Dostluk, Sevecenlik, Uyum ve Sevinç'i gibi ruhsal güçler işe karışmıyordu. İşin içinde Ruh da yoktu. İlk olarak bilim büyük mitosları aşmış oluyordu, ilkel düşünceyi bilimsel usavurmadan ayıran uzaklık aşılmış oluyordu[31].

Genç Epikuros Teos'da ionia anlayışında matematik ve fizik öğretmeyi sürdüren Nausiphanes'in derslerini izlemişti. Nausiphanes de Demokritos'un çömezi olan Hekataios'un öğrencisi olmuştu ve daha sonra Epikuros bu çıraklık yıllarını yitik yıllar gibi görse de, Demokritos'un "kendi hocası olduğunu ve Demokritos'un hocası olarak Leukippos diye birinin olmadığını" sık sık söylemiş olsa da bir gün Demokritos'çu öğretinin izini buldu[32].

Abdera okulunu Leukippos kurmuştu, onun kimliğini onun yerine geçen Demokritos'un kimliğinden ayırmak güçtür. Aristoteles onları birbirinden ayırmaz. Demokritos'un yaşamıyla ilgili az şey biliniyor: asya kültürlerinin yunan kültürüyle ilişkiye girdiği İonia sömürgelerinden birinde doğdu. Doğum tarihi 500 ile 457, ölüm tarihi 404 ile 359 arasında düşünülür. Yüz yaşın üstünde, kimilerine göre yüz dört, kimilerine göre yüz sekiz, kimilerine göre yüz dokuz yaşında öldüğü söyleniyor. Her ne olursa olsun, Sokrates'in ve Protagoras'ın çağdaşıydı. Felsefi etkinliği yaklaşık 428-427'de başladı. Amacı ve boyutları oldukça büyük ansiklopedik bir yapıt yazdı; bu yapıttan bugüne yalnızca bazı parçalar kalmıştır, ötesi M.S. III. yüzyılda yitip gitmiştir, bununla birlikte Demokritos adı on sekiz yıl süren bir yolculuğun sağladığı garip bir ünle ve yaşamıyla ilgili olarak anlatılan pırıltılı ve büyülü olaylarla anılmıştır, sözkonusu yolculuğunda onun Hindistan'a Kalde'ye, Pers'e, Mısır'a, Etiyopya'ya gittiği, o sırada Asya'nın fakirleriyle, büyücüleriyle, rahipleriyle görüştüğü söylenir[33].

Abdera okulu Elea'lıların okuluna bağlıydı. Bu durumda, Leukippos ve Demokritos'un atomculuğunun metafizik bir kökeni vardı: atomculuk Parmenides'in varlık üzerine geliştirdiği öğretinin bir yorumundan doğar, ama Leukippos'un tuttuğu yol Ksenophanes ve Parmenides'in izlemiş olduğu yolla karşıtlaşır[34]. Elea

düşüncesi varlığın doğası üzerine kesin bir düşünce ortaya koyar, bu düşünce felsefe tarihinde çelişki ilkesini kuracak olan ünlü sonuca bağlanacaktır:

Varlık vardır, olmaması olası değildir. Bu kesinliğin yoludur, çünkü kesinlik doğruyla birliktedir. Öbürü şudur: varlık yoktur ve zorunlu olarak yokluk vardır: hiçbir şeyin aydınlatmadığı dar bir keçiyoludur bu.

Buradan ikinci önerme çıkar:

Hayır, hiçbir zaman bunun için zafer sözkonusu olmayacaktır: yokluk vardır[35].

Varlıktan başka bir şey yoktur. Bu varlık doğmamıştır, çünkü daha önce varolmuş olan bir şeyden doğamaz, yokluktan da doğamaz, öyleyse varlığını onaylamak gerekir. Varlık sürekli olarak sonsuza kadar vardır; doğası tümüyle biryapılıdır, o tam olarak dolgundur, boşluksuz ve kesintisizdir. Yetkin ve sonludur. Tüm devinimin, tüm oluşumun varlıkla ilgisi yoktur. Varlık bölünemez bir kürenin kütlesine benzer.

Abdera'lılar varlığın genel özellikleri konusunda Elea'lılarla uzlaşırlar, ama devinimin varlığını, oluşumun gerçekliğini korumak ve doğrulamak istediklerinde bunları olası kılacak bir ilke getirmeleri gerekir. Varlığın tam doluluğunu kabul ederler, varlıkta kesinti ve boşluk görmezler. Ama varlığın dışında, varlığın karşısında varlığın devinimini olası kılmak işlevi olan bir boşluk gerçekliği, bir tür olumsuz gerçeklik belirlerler. Elea'lıların benimsemediği bir şeyi benimserler: yokluk varlıktır. Yalnızca, onlar Parmenides'in tek varlık'ını aynı niteliklerle donanmış birçok varlığa bölerler: Parmenides'in mutlak bir biçimde dolgun dünyası dev bir atoma benzer ve herbiri Elea'lıların Bir'ini belirleyen bir

atomlar çokluğuna dönüşür. Parmenides'in varlık'ı kesin olarak dolgun ve katı "parçalar" çokluğuna, bölünemez atomlar çokluğuna dönüşür[36]. Gerçeklik "herhangi bir şey olan"dan (*den*) ve "herhangi bir şey olmayan"dan (*maden*), atomlardan ve boşluktan oluşur. Yalnız onlar gerçektirler: kalanının, özelliklerin, şeylerle ilgili niteliklerin yalnızca düşsel bir varoluşu, uzlaşmaya (*nomo*) dayalı bir varoluşu vardır.

Ayrıntıda, Demokritos'un atomlarının Parmenides'in varlık'ıyla aynı özellikleri vardır: bölünemezlik, doğmamışlık, yokolmazlık. Olumlu özellikleri şunlardır: biçim, düzen, konum. Herbirinin bir büyüklüğü vardır.

Burada, gerçekliğin salt geometrik bir sunumunu vermek için dikkate değer bir çaba vardır: bu çaba öylesine ileriye gider ki, Demokritos'un atomlarının ağırlıkları yoktur; Aristoteles, Demokritos'u atomların doğasında devinimlerinin nedenini aramamış olmakla eleştirir. Ama Demokritos doğanın geometrikleştirilmesini sonuna kadar götürmedi, çünkü atomlara niteliksel bir özellik olan direngenliği verdi ve onu direnmeme olgusuyla belirgin olan boşluğun karşısına koydu. Boşluk atomların devniminin tek nedenidir. Boşluğun direnci sıfır olduğuna göre, boşluk da sonsuza kadar atomların yeri olduğuna göre atomların hızı sonsuz olacaktır. Bu sürekli devinimde atomlar dünyaları oluştururlar.

L. Robin şöyle der:

Dinamikliğe eğilimli düşünürlerin oluşturucu ve yaratıcı doğa diye adlandırdıkları şey, physis, bu her yönde gelişen saçılmadır. Bu yönler birbiriyle kesişebilen yönlerdir, öyle ki bu kesişmelerden dokunuşmalar ya da sarsılmalar oluşur ve sıçramalar oluşur, hatta çarpmalar ve karşılıklı vurmalar oluşur, birbirine geçmeler ve yığılışmalar oluşur[37].

Burada her şeyin mekanik nedensellikle gerçekleştiği bir dünya kavrayışı sözkonusudur, bu kavrayışta raslantıya ve erekliliğe yer yoktur. Leukippos bugüne kalan tek metninde şöyle diyor:

Hiçbir şey kendiliğinden oluşmaz... ama her şey bir nedenden giderek ve bir gerçekliğe göre oluşur[38].

Bu satırları yorumlarken L. Robin şunları ekler:

Empedokles ve Anaksagoras zamanında gereklilikle ilgili bu kesin mekanik kavrayış önemli bir yenilikti, bu kavrayış öğretinin niceliksel biçimde açıklamalara doğru baskın bir yönelimiyle uyuşuyordu. Aristoteles şu görüştedir: atomcuların her zaman çok belirgin olmayan yönelimleri her şeyin sayılar olduğunu ve sayılardan geldiğini bildirmek ve Demokritos'un özellikle Pythagoras'çıları incelediği konusunda bize güvence vermek oldu. Belki de Abdera'nın yarı Elea'lıları uzayla ilgili aritmetiklerinin etkisinde bir fizik kavrayışı geliştirdiler, bu kavrayışta modern bilimin ruhu olacak olan şeyin sezgisini ortaya koydular.

Sonuç olarak, çok kısır bir fizikten çok verimli genel ilkelerin çıkmış olması şaşırtıcıdır[39].

Ama bu fizik dünyanın özel olaylarına uygulandığında onun yoksulluğu oldukça şaşırtıcı görünür; Epikuros'un fiziği ve Lukretius'un fiziği oldukça yıpranmıştır, latin düşünüründe somuta yaklaşım daha belirgin olsa da. Yunan kuramıyla gerçek dünya arasındaki uzaklık, modern bilimin doğuşuna kadar varlığını sürdürecek olan uzaklık iki nedenle açıklanabilir görünüyor: birincisi, matematikle ilgili araçların sınırlı oluşu; ikincisi, gözlem araçlarının yokluğu. Descartes'ın analitik geometriyi bulmasıyla fizik doğaya yaklaşım ciddi

biçimde gerçekleşmiştir. Pythagoras'çıların ve onların izleyicisi olan Demokritos'un büyülü düşü olan şey yani sayılarla gerçeklik arasındaki ilişki gerçekte uzamla ve devinimle ilgili denklemlerin ilişkisini sağlayan matematiksel bir yöntemle elde edildi. Eskiçağ'ın tutkusu Descartes koordinatlar dizgesini bularak uzamda bir noktanın hesabını yaptığı anda karşılandı. Öte yandan doğa araştırmasının gerçekten olumlu olma şansı onun insani duyuların yerine ölçme ve bulma araçlarını koyan araçlı bir teknik durumuna gelmesiyle, fiziksel olayların bir mesleğin hammaddeleri durumuna gelmesiyle ortaya çıkar...

Doğanın kesin olarak matematikleştirilmesi başarılmadan, ilk defa bir fizikçi, evrenin sunumunda yine de biçimin, konumun, devinimin ve direncin belirlemelerini işe karıştırdığında Epikuros'çu araştırma için gerçekten usçu bilginin önemi görülür. Diogenes'in bildirdiğine göre, Epikuros'un karşıtları, Epikuros Demokritos'un atomcu kuramını aldı, kendi kuramıymış gibi öğretti diyorlar[40]. Ama Epikuros'un atomculuğu Demokritos'un fiziğinin tam olarak yinelenmesi değildir. Epikuros öğretiyi özellikle atomların yapısı ve devinimleri konusunda daha yetkin bir biçimde geliştirdi.

Epikuros'da Demokritos'dan ayrı olarak atomun esasta bir ağırlığı vardır. Bundan başka atomların biçimleri sonsuz sayıda değil, sınırlı sayıdadır. Gerçekte bölünemez olan atom yasal olarak öyle değildir. Son olarak, atomda devinimle ilgili bir olumsallık kaynağı vardır, bu da "sapma"dır. Kuşkusuz Demokritos'çu fiziğin varlığının ana çizgilerini sürdüren bu ayrılıklar gene de Epikuros'çuluğun kuramında temeli oluştururlar. Marx, Platon sonrası yunan felsefelerinin genel bir ince-

lemesini yapmayı tasarlarken ilk yapıtında onu gösterdi. Epikuros'un kaygısı insanın özerkliğini doğrulamaktır: onun tüm fizik kurgusu bu öneriye kanıtlar sağlayabilir. Marx'a göre Demokritos'da atomların nitelikleri

...olgular dünyasındaki ayrımların oluşumuna bağlıdır, atoma bağlı değildir... Demokritos'u yalnızca biçimlerin ayrılıkları ilgilendirir, çünkü biçimde, uyumda, konumda içerilmiş başka bir şey yoktur. Bir araya gelmiş olan büyüklük, biçim, ağırlık Epikuros'da olduğu gibi Demokritos'da da atomun kendinde bulunan ayrılıklardır; biçim, uyum, konum bir başka nesneyle ilgili olarak atoma bağlı olan ayrılıklardır. Öyleyse Demokritos'da, olgusal dünyayı açıklamaya yönelik varsayımsal belirlemeler bulurken, Epikuros'da ilkenin sonucunu bulmaktayız[41].

Böylece erekliliği, kayrası, yazgısı olmayan ve yalnız mekanik nedenlerin etkili olduğu bir dünya ve ruhun da tanrıların da maddesel atomlardan oluşmuş yapılar olarak tanıtlandığı raslantı verilmiştir.

Ölümün bedeni dağıtır gibi dağıttığı maddesel bir ruh, doğal bir olgudan, bir bileşiğin ayrışmasından başka bir şey olmayan bir ölüm, korkunç bir cezanın tehdidinden ya da kuşkulu bir öbür dünya mutluluğu sözü vermekten uzak duran, dünya işlerine karışmayan, yargıçlık yapmayan, dua diye bir kaygısı olmayan, maddi bilge örneklerinden başka bir şey olmayan tanrılar: kendisi gibi ölümlü olan nesneler arasında yalnız ve özgür olan insanı korkusuz ve umutsuz bir ışıkta tümüyle insani sorunların çözümüne yönelmeye ve sevincinin yolunu izlemeye yatkın insanı çevreleyen gizemsiz bir evren. Atomların rasgele karşılaşmalarla ileride dağılıp gidecek nesneler oluşturmak üzere burgaçlandığı bir

dünyada nesneler gibi bir rastlantı ürünü olan insan da sonunda "kendine yetebilir"...

III.yüzyılın bu trajik yaşamında filozofların alçakgönüllü bir bilgeliğe sahip olmaları gerekiyordu. Yeniden kazanılmış özgürlük hemen hemen kavranılamaz bir iyilik gibi görünüyordu; bir çeşit pısırıklıkla sevincin olumlu bilgisine doğru gidiliyordu. Onun gizi toplumsal tutumların toptan ters çevrilmesindeydi, çünkü bu özgürlük ne paraya ne siyasal güce bakıyordu, ama yalnızca bir insanın özünde sahip olduğu şeye bağlıydı, onun bedenine ve gereksinimlerinin bilgisine ve bedeninin kaynaklarının bilgisine dayanıyordu. Tüm Epikuros'çu ahlak doğal bir zorunluluktan gelmeyen düzenlenmiş zevklerin dışlanması üzerine kurulur. Şiddetin, yoksulluğun ve açlığın egemen olduğu bir yaşamdan çıkarken insanın sevinmek için çok büyük gereksinimleri yoktur: onun bilgeliği kolayca belli bir çileciliği içerir. İnsan Epikuros'da kendini "devinim içinde" hazzı öneren Kyrene okulunun haz öğretisini dışlayarak ortaya koyar[42]. Epikuros en büyük tutumluluğu amaçlar...

Ten açlıktan, susuzluktan, soğuktan kurtulmuş olmak için bağırır der Epikuros: onu kurtarmak ve çığlıklarını susturmak için pek az şey gerekir ve basit doğa bu kadar çoğunu gerektirmez. Haz bu gereksinimlerin karşılanmasından doğar: artık aç olmamaktan, artık susamamaktan, artık acı çekmemekten doğar. Bu devinimsiz bir hazdır ve acının tümüyle kesilmesinden doğan hazdır. Bu gereksinimlerin aşırı kısıtlanması onların dile getirilmiş olduğu dönemin umutsuzluğunu yeterince gösterir. Ama bu bilgelik artık acı çekmemekten, artık korkmamaktan, artık ummamaktan başka bir şey istemeyen, yalnızca soluk almak isteyen tehdit edilmiş insanın özünü kurtarıyordu. Epikuros'çulukla insan

kendini tamamlanmış bulur: sevincin doğması için bu yeterlidir. Ölüm cezasından ya da boğulmaktan kurtarılan kişinin ölümden uzaklaşmasıyla gelen sevinç. Bedeni, bilinci ona geri verilmiştir, bu şeyler yoksul da olsalar şimdi onundurlar. Yaşamın bir tür sürekli dengesini bulmuştur, "yaşam için araçlar"ı bir araya getirmeye vakit harcarken hiç yaşamayan delilerin unuttuğu bir tür sürekli yaşam dengesini bulmuştur: bilir ki yaşam yarın için değildir, bugün içindir, bugünün her saniyesi içindir. Mutluluğun her anı sonsuz bir elde ediş gibidir. Dünya benimsenmiştir, zaman artık karşılanmamış gereksinimlerin, yitik iyiliklerin, tehdit edilmiş umutların ardarda gelişi değildir, değişmez bir yokluk gibi bir şey değildir.

Bu bilgelikte güçlü olan insanın sevinç için doğduğu, sevincin de beden üzerine, bilinç ve ten birliği üzerine temellendiği önermesidir. Epikuros şu şaşırtıcı cümleyi yazdı: tüm iyiliklerin ilkesi ve kökeni karın hazzıdır: unutmayalım, Spinoza'nın Tanrı uzamsaldır derken yarattığı şaşkınlığa benzer bir şaşkınlık sözkonusudur burada. Epikuros gerçekten Marx'çı anlamda köktenciydi ve şeyleri kökten ele alıyordu: bilincin maddi koşullarından yola çıkmayan bir bilgelik ona tümüyle düş görünüyordu. Maddeci bir bilgelik bugün ilkeleriyle Epikuros'un bilgeliğinden çok ayrı olmayacaktır: ancak alabildiğine çok sayıda gereksinimleri karşılamanın mutsuzluklar getirmeyeceği bir dünyada o daha da istekli olacaktı...

Bir insanın yalnızlıkla mutlak olarak bağdaşması olası değildir: kendisi için gerektiğinde saygı göstereceği bir tanrı tasarlar. Epikuros'çunun bu hayaletlerle alışverişi yoktur, insani değerlerden vazgeçmez: Epikuros'çu anlamda bir köşeye çekiliş kendi başına kalıştan çok

birlikte kalış anlamına gelir, dostlukla ilgili tutkulu bir övgü Epikuros'da Epikuros'çu toplulukların temelini oluşturur. Yunan dünyasında onlar hemen her ailenin ve sitenin çökmesiyle giderek çoğalan ama gerçekten yeni bir insani düzenin bildiricisi gibi olan dost topluluklarına ya da gizli siyasal örgütlere benzerlerdi. Üyelerinin herbirinin izlediği kişisel amaçların özdeşliği ve mutluluğun aranmasında bir tür derin suç ortaklığı bu küçük topluluklara manevi bir birlik sağlar. Her şeyden önce Epikuros'çu kiniklik açısından her bilgenin kendi bencil sevinç arayışında bulduğu bir dayanak olarak alınan dostluk, Epikuros'un çömezlerine yazdığı mektuplarda da görüldüğü gibi bir amaç durumuna geliyordu. Toplumsal değerler bazı haklar kazanıyordu, ama onlar doğal insanın oluşumunu sürdürüyorlardı ve güvence altına alıyorlardı. Çatışkının, öfkenin kaynakları genel bir güvence kurumunda emeklerin ve kazançların ortaklaştırılmasıyla kurutuluyordu. Eski dünyada çoğalan bu topluluklar insan toplumunun doğal bir biçimiyle ilgili duygusal bir taslağı oluşturur. Epikuros bu toplulukların aylık toplantılarını ve 10 gameion'da yıllık kutlama toplantılarını, ayrıca en büyük çömezi Metrodoros'la ilgili anma toplantılarını kurallaştırırken onların sürekliliğini öngördü[43].

Epikuros öldü, Epikuros'dan yedi yıl önce ölmüş olan Lampsakos'lu Metrodoros'un yokluğunda Hermarkhos okulun yönetimini aldı. Epikuros'çuluğun büyük temsilcileri iyi tanınmıyor ya da en azından yalnız adları biliniyor: bilindiğine göre Polystrates, Hermarkhos'un yerini aldı, Dionysos ve Basilides onu izlediler. "Bahçenin kralı" Apollodoros ünlü oldu ve dört yüz yapıt verdi. İki İskenderiye'li Ptolemaios (biri Beyaz öbürü Kara), Apollodoros'un öğrencisi Sidon'lu Zenon,

Lakonia'lı Demetrios, Laodikeia'lı Philonides, Phaidros, Tarsos'lu Diogenes, Patron, Orion, Gadara'lı Philodemos onlar arasındadır.

Diogenes Laertios çömezler arasında topluluk önderinin "sayısız birbirini izleyişi" sözkonusuydu diye yazar. *Epikuros'un yaşamı*'nda şöyle der:

Epikuros'un dostlarının sayısı o kadar çoktu ki tüm kentleri saysak onları sayamazdık[44].

Daha sonra, öğreti, Roma'nın Yunanistan'ı fethinden sonra İtalya'ya girmiş oldu. Cicero öğretinin önce küçük insanlar arasında yayıldığını söyler.

Dönem Epikuros'un felsefesini kurmuş olduğu dönemden daha az sallantılı gibiydi: bu yıllar Roma Cumhuriyeti'nin iç karışıklıklarla ölmekte olduğu yıllardı. Yaşam güvenli koşullar içinde değildi ve Epikuros'çuluk III.yüzyılda Yunanistan'da yaşadığı nedenlere benzer nedenlerle I. yüzyılda, Augustus'un imparator olarak egemenliğini benimsetmesinden ve hıristiyan değerlerinin ülkeye girmesinden önce Roma'nın en kültürlü adamlarını ve en önemli kişilerini kendine bağladı: bu kişiler arasında Cicero'nın dostu Atticus, Manlius Torquatus, L. Pison, C. Velleius, Vibius Pansa, C. Cassius vardı. Bunlardan C. Cassius Stoa'cı Brutus'la birlikte Sezar'ın katili oldu. Amafinius Epikuros'çulukla ilgili ilk latince incelemeyi yazdı; Epikuros'dan sonra bir şiir dehası, eskiçağ maddeciliğinin en büyük adı olarak ortaya çıktı.

Lukretius'la ilgili pek az şey biliyoruz. 97'ye doğru doğdu, yaklaşık 55'de öldü. Aziz Hieronimus'un bize taşıdığı geleneksel bilgiler onun delilik bunalımları geçirdiğini ve intihar ettiğini bildirir. *De rerum natura*'ya (Doğa üzerine) egemen olan aşırı boğuntu duygusu, boğuntudan kaçma arzusuyla istemli ölüme kadar gidebi-

len bir insanı ortaya koyar. Şiiri ölümünden sonra gün ışığına çıktı: şiiri Epikuros'çu devinimin önderleriyle ilişkilerini sürdüren Cicero yayımladı.

Lukretius'un zamanı Epikuros'unkinden daha az karışık değildi: Sulla'nın soylu diktatörlüğü, Lepidus'un demokratik devinimi, Pompeius'un diktatörlüğü, Spartacus'un ayaklanması (71'de Crassus ve Pompeius tarafından bastırıldı), korsanlarla ve Pontus kralı Mithridates'le dış savaşlar, 63'de Catilina'nın komplosu, Sezar'ın siyasi yükselişi, tüm bu olaylar iç savaşların, komploların, ölümlerin, kanlı bastırmaların doldurmuş olduğu bir dönem oluşturur. Roma Cumhuriyeti'nin çöküşünde en acılı görüntü kuşkusuz Spartacus'çu altı milyon kölenin Capua-Roma yolu üzerinde çarmıha gerilmesidir...

Bütün bu siyasette egemen olan, kölelerle sahipleri, soylularla şövalyeler arasındaki ikili çatışkıdır.

I. yüzyıl Sicilya'da, Büyük Yunanistan'da "köle" ayaklanmalarıyla sarsıldı, bu sarsılma Spartacus devinimi İtalya'yı güneyden kuzeye süpürene kadar sürdü.

Roma iktisadında köklü değişimler gerçekleşiyordu: sömürgelerin fethi, denizaşırı ülkelerin sömürülmesi, dış ticaret bir roma sermayeciliği kurmuştu. Zaferlerin havası yayıldıkça bu ticari sermayeciliğin önemi artıyordu: sermayecilik italyan iktisadını dönüştürüyordu, tahıl ekiminin yerini daha "verimli" bağ ve zeytinliklerin kurulması alıyordu, küçük işletmeler yıkılıyor, sahipleri yoksul ya da köle durumuna geliyordu. Buna karşılık bu dönüşümleri yaratan askerler sınıfı birinci plana geçiyordu.

Salvioli şöyle der:

Bu sınıf ilkin parasal zenginliği elinde topladı. Ar-

dından toprak satın almaya başladı: böylece, siyasal yapının temelini yıkarak bu sınıfın üyeleri üzerinde paranın üstünlüğünü sağladılar ve devletin iktisadi ve siyasal yapısını dönüştürdüler[45].

Kavganın başlangıcı III. yüzyıla kadar çıkar: halk temsilcisi Q. Claudius'un önerdiği, C. Flaminius'un desteklediği, Senato'nun karşı çıkmasına karşın halk meclislerinin oylayıp kabul ettiği Claudia yasasında kavganın belirleyici bir tanıklığına raslanır: Claudia yasası senatörlere, onların oğullarına, bir başka deyişle romalı soylulara üç yüz anfordan fazla gemi yüküne sahip olmayı yasaklıyordu. Bu, II. ve I. yüzyılda roma sermayeciliğinin kaynağı durumuna gelen deniz ticaretinden soyluların uzaklaştırılmasıydı; askerlere ve belli bir ölçüde de azatlılara bir tekel sağlanmasıydı. II. yüzyılda askerlerin önemi çok artmıştı, bu çerçevede Tiberius Gracchus senato soyluluğuyla savaşırken askerlere dayanmaya çalışıyordu[46].

Patrisyenlere karşı kavga fikir düzeyinde sürüyordu: soyluluğun tüm tutumlarına, özellikle devlet ve dinin sıkı sıkıya bağlı olduğu bir ülkede çok belirleyici olan dinle ilgili tutumlarına saldırı sözkonusuydu. Hemen tüm kaynakların bir asker olarak belirlediği Lucretius'un felsefesi soylulukla ilgili değerlere karşı yükselen bir sınıf adına en etkili eleştirileri yöneltmiş bir felsefe olarak görülebilir. Başlangıçta roma dünyasının katı gerçekleriyle ezilmiş küçük insanları ilgilendirmiş olan Epikuros'çuluğun giderek onu güçlerinin bir aracı gibi görmeye eğilimli insanlarca benimsenmiş olması çok ilginçtir[47].

Burada Lukretius Epikuros'dan ayrılır. Bahçe filozofu kendini "özellikli bir insan" gibi görüyordu ve onun top-

lumsal kopuşu mutlaktı. Ama Lukretius düşüncesiyle olumlu siyasete bağlı bir düşünürdür. Her şey onun Epikuros'la ilişkisi iki yönlüymüş gibi olup geçer, sanki bunalımlı insan Lucretius Epikuros'çu bilgelikte kişisel bir kurtuluş bulmaktadır, aynı zamanda sanki savaşçı Lucretius Epikuros'çu doğa kuramında "soylu" değerlere karşı ve her şeyden önce dine karşı bir silah bulmaktadır.

Lucretius'un çağdaşı Varron, roma dini devletin bir yönelimidir diye yazdı: böylece Lucretius'un tanrılara karşı saldırısı siyasal bir saldırıdır, onu sitenin güçlerine ilgisiz bir yazar gibi görmek doğru olmaz.

Öte yandan Lucretius doğa bilimlerinde büyük bir devinimin çağdaşıdır. Varron gibi gerici bir yazar ve bilimsel merak ona çekici gelir: Roma'yla ilgili eski değerlerin tarihsel ve arkeolojik çerçevede yenileştirilmesine tutkuyla bağlı olan bu ansiklopedici, bilimsel tarımla, meteorolojiyle, fizik deneyleriyle de ilgilenir. Bir somut araştırmalar dönemi başlar, bu dönemin özellikleri yunan bilimini belirleyen özelliklerden ayrıdır: roma bilimi uygulamayla ilgili incelemelere uyarlanmıştır: bu tüccarlar, bu sömürgeciler, bu mimarlar, bu askerler arı kurama pek eğilimli değildirler. Gökbilim kuşkusuz onları çeker, ama daha çok alan ölçme, askeri teknik, mimarlık, subilgisi, hekimlik onları ilgilendirir[48]. Gelgitler üzerine araştırmalar yaptılar, birleşik kaplar yasasını, trakeotomiyi buldular; kronik hastalıklarla akut hastalıkların ayrımını yaptılar; patolojide mikroorganizmalar varsayımını ortaya attılar[49]. Lucretius düşüncesinin kuramsal bir çaba içinde dayandığı temel budur, buna Roma tümüyle ilgisiz kalmıştır. Epikuros'da bilimin ayrıntılarına tam tamına ilgisizlik göze çarpar: onda fizikle ilgili tüm araştırma ahlaki bir yararcılıkla belirgindir. Şu söz her şeyi özetler:

Doğanın bilimi olmadan arı hazza ulaşmak olanaksızdır[50].

Bilim yalnızca ruhsal kurtuluşun bir aracıdır, boğuntuyu kovan güçtür; Epikuros'da bilim için bilim anlayışı yoktur.

Marx şöyle der:
Epikuros çeşitli fiziksel olguların açıklamasında sınırsız bir gevşeklikle davranır[51].

Lucretius'un Demokritos'unkinden daha az kaba ama oldukça duyarlı şemacılığı buradan gelir: Lucretius ayrıca ahlakın fiziği belirlediğini, bilimin mutluluğu amaç edinen bir araç olduğunu bildirir, ancak öğretiye Epikuros gibi tam anlamında bağlı değildir. Bilimsel bir tutku onu özellikle insan ruhsallığını, tarih öncesini, yaşamın ve insanlığın evrimini ilgilendiren tüm sorunlara yöneltir. Böylece, birçok basitliklere ve kaçınılmaz olan kuramsal yanılgılara karşın maddecilikle ilgili tutarlı bir açıklama ortaya çıkar.

Lucretius'la işin özü açıklanmıştır. Epikuros'dan sonra, özellikle ondan sonra Lucretius nesnel gerçekliğin önceliğini, Kayra'ya ve sonuçsal nedenlere karşı belirlenimciliğin değerini ortaya koydu. Bu atomcu fizik Leukippos'un ve Demokritos'un öğretilerini belirleyen metafizik kaygıların çok uzağında kuruldu: atomcu fizik insanın kendisi üzerine sahip olduğu bilinçten bağımsız maddesel bir dünya tanımladı ve bu dünyanın gerçekliği nesnel bir uzamda ve nesnel bir zamanda tümüyle atomların devinimi üzerine kurulmuştur, bu uzam ve zaman sunumun koşulları değildirler.

Sonsuz bir uzamda, sonsuz bir sürede her şey sürekli

bir devinimin yasalarına uygun olarak doğar, büyür ve ölür. İlk devindirici yoktur, böyle olmakla kesin vuruş dünyada her türlü dinsel fikre karşı yapılmıştır. Hegel bu eski atomculuğun önemini benimserken şöyle yazar:

Atomculuk genelde dünyanın kökeniyle ve sakınımıyla ilgili olarak sahip olduğu fikre göre dünyanın dışındaki bir varoluş fikriyle karşıtlaşır. İlk doğalcılar atomculukta dünyanın herhangi bir nedenini gösterme gereksiniminden kurtulmuş duyarlar kendilerini. Çünkü doğa kendi dışında bir şey tarafından yaratılmış ve korunmuş diye düşünüldüğünde, onu kendi kendisiyle varolmayan, temeli kendi dışında olan... ancak dış bir istemle anlaşılabilir olan bir şey saymak gerekir[52].

Böylece Lucretius evrenin "laik" yorumunda her şeyi sürekli bir yaratılmaya bağlayan Descartes'dan ve yerçekimi yasalarını Tanrı'yla doğrulayan ve yıldızları melek çobanların kolladığını düşleyen Newton'dan daha ileriye gider; Lucretius'da devinim maddenin bir özelliğidir.

Kuşkusuz bu maddeciliğin sınırları vardır: bütünüyle mekanik devinime bağlıdır, gelişimin açıklanmasında başarısızlığa uğrar. Yalnız niceliksel düzende değişiklikleri benimseyerek, tüm olguyu maddenin bir çoğalması ya da azalması gibi görerek nitelik sorunlarını çözmekten uzak kalır. Ülkücülüğün geçebileceği bir çatlak bırakır. Sonunda filozof "özgür seçiş"e benzer bir biçimde ve onu açıklamak üzere mekanik devinimlere atomların özerk ve olumsal devinimini eklediğinde Lucretius'un ülkücülüğü ortaya çıkar. Manevi bir ilke işe katılır.

Ama öğretinin bütünü bilimin geleceğinin sonsuz bir önsezisi gibidir: Lavoisier'yi bildiren terimlerde doğrulanmış olan maddenin sürekliliği; mekaniklik ve evrensel nedensellik kuramı; modern fizyoloji ve modern ruhbilimi bildiren tutkular kuramı ve bilgi kuramı;

Lubbock ve Darwin'i bildiren hayvanla ilgili evrimin taslağı ve Marx'ı ve modern insanbilimi bildiren insanla ilgili evrim, Rousseau'yu düşündüren toplumsal sözleşmenin yasal kuramı...

Şairden sözetmenin yeri değil. Aşktan, yalnızlıktan ve ölümden konuşmak sözkonusu olduğunda kimse şairin önüne geçemedi.

Epikuros'çuluk M.S. IV. yüzyıla kadar yaşadı. Epikuros'un bir çömezi Atina'lı ustanın öğretiminden beş yüzyıl sonra bu sürekliliğin heyecan verici bir tanıklığını bıraktı.

Eski dünyanın kendi erdemlerine güvenini yitirmeye başladığı bir dönemde hermetiklerin, yeni Pythagoras'çıların, bilinircilerin gizemli avuntularına kendini bırakmak üzere büyüklüğünü yaratmış olan değerleri yadsıdığı bir dönemde, Kapadokya'da, Oinoanda'da yaşayan Diogenes adlı ihtiyar bir Epikuros'çu zorbalık ve büyüklüğün kurbanı çağdaşlarının asla anlayamayacağı bir bildiriyi sütunlu bir galerinin duvarına kazıttı. Bu yunan bilgeliğinin son anıtlarından biridir.

Yaşlılıkla yaşamın akşamına doğru sürüklenmiş olarak ve her an mutluluğumun yoğunluğu üzerine melankolik bir şarkı söyleye söyleye dünyadan ayrılmayı bekleyerek, güçsüz kalmak korkusuyla, iyi bir durumda olanların yardımına koşmaya karar verdim. Bir kişi, ya da iki, ya da üç, ya da dört, ya da istediğimiz sayıda kişi sıkıntıda olsa ve ben onun yardımına çağırılsam en iyi öğüdümü vermek için elimden gelen her şeyi yapardım. Bugün söylediğim gibi insanların çoğu bir salgına tutulmuşçasına dünyayla ilgili boş inançları yüzünden hastadırlar. Çünkü öykünme yoluyla kötülük etkin olmaktadır, insanlar koyunlar gibi kötülüğü birbirlerine bulaştırıyorlar. Ayrıca, bizi izleyeceklere yardım etme-

miz doğru olur. Henüz doğmamış olsalar da onlar bizimdir. İnsan sevgisi buradan geçecek yabancılara yardım etmemizi gerektirir. Kitabın güçlü bildirisi daha önce yayıldığına göre ben bu duvarı kullanmaya ve insanlığın dermanını herkese bildirmeye karar verdim.

Bu ilaç "tetrapharmakon"du, Epikuros'un başlıca öğretilerindeki "dörtlü ilaç"dı: bu, yunanca dokuz sözcükle anlatılıyordu:

Tanrılardan korkmaya gerek yok.
Ölümden korkmaya gerek yok.
Mutluluğa ulaşılabilir.
Acıya katlanılabilir[53].

Epikuros'çuluğun maddeciliğinde ve tanrıtanımazlığında öğretilerinin güçlü düşmanlarını ve manevi ülkelerinin tehlikeli rakiplerini gören hıristiyan düşüncesi Epikuros'çuluğa karşı savaşa girişti, İskenderiye'li Clemens şöyle der:

Havari Paulus filozoflara karşı çıktıysa, Epikuros'çuları düşünerek karşı çıkmıştır.

Platon'un ülkücülüğü çok daha az yıkıcı görünüyordu... İskenderiye'li piskopos Dionysios, Lactantius, Origenes de kavgayı sürdürdüler. Eleştirilerin şiddeti üçüncü yüzyılda da eski maddeciliğe düşmanlığı kanıtlar: bu yeni din siyasal iktidarı elde edip düşmanlarını ezecek duruma gelince eski maddecilik ona boyun eğdi.

Ama daha sonra devrimci sınıflar bilinçlenmeye başlayınca Epikuros'un kalıtına sahip çıktılar. Descartes'a karşı Epikuros'çu maddeciliği Gassendi'yi Marx şu sözlerle yanıtlar:

Felsefe kesin olarak özgür ve evrenin efendisi olan yüreğinde tek damla kan kalıncaya kadar Epikuros'un şu çığlığını rakiplerine ulaştıracak: dinsiz, kalabalığın tanrılarını aşağılayan değildir; dinsiz, kalabalığın kendi tanrılarını yarattığı görüşünü benimseyendir[54].

Lenin Hegel'in Epikuros'a yönelttiği suçlamalara karşı Epikuros'u savunur[55].

Kaynaklarla Ilgili Notlar

Eskiçağ felsefesi üzerine genellikle Léon Robin'in büyük çalışması öncelikle incelenebilir: Yunan düşüncesi (Paris, *la Renaissance du livre*, 1923) *ve E. Bréhier'nin* Felsefe tarihi (Paris, *F. Alcan*, 1927-1928). *Kaynaklar doğal olarak çok geniştir: Robin'in kitabında eksiksiz bir kaynakça vardır. Bréhier'in kitabı daha az zengin bir kaynakça içerir, roma dönemi için özellikle yararlanılabilir.*

I. Demokritos

Demokritos'un çok geniş yapıtından yalnızca parçalar kalmıştır. Sokrates öncesi felsefe üzerine Diels'in önemli yapıtında bu parçalar toplanmıştır:

H. DIELS: *Die Fragmente der Vorsokratiker*, 3. basım, 2. cilt, Berlin, 1903.

İncelemeler arasında şunları belirtebiliriz:

P. NATORP: *Die Ethik des Demokritos*, Marburg, 1893.

A. DYROFF: *Demokritstudien*, Münih, 1899.

G. BAMMEL: *Démocrite* (metinler ve yorumlar), Moskova, 1935.

II. Epikuros

Epikuros çok yapıt vermişti. Diogenes Laertios (Epikuros'un yaşamı, 27-28) *onun kırk dört temel yapıtı ol-*

duğunu söyler: başlıcaları şunlardır: Doğa üzerine, Atomlar ve boşluk üzerine, Sorunlar, Temel öğretiler, Seçimler ve kaçışlar üzerine, Kurallar, Tanrılar üzerine, Yaşamlar üzerine, Şölen, Algı üzerine, Adalet ve öteki erdemler üzerine, *Mektuplar, Tartışma yazıları*:

Bu yapıtlardan elimizde çok az şey kaldı. Üç mektup, Temel öğretiler, Parçalar, Vasiyet. *Bu yapıtlar korunmuştur.*

Bilimin ve fiziğin önemli ilkelerini açıklayan Herodotos'a mektup'la Lucretius'un şiiri *öğretinin bilinen en önemli açıklamasıdır.*

Belki de Epikuros'un kaleminden çıkmış olmayan Pythokles'e mektup *tanrısal olguları inceler.*

Menekles'e mektup *ahlakla ilgilidir.*

Parçalar değişik kaynaklardan gelirler: C. Wotke 1822'de Vatikan elyazmalarında seksen özdeyişlik bir dizi buldu, bu dizi 1888'de yayımlandı. Bu derleme Vatikan özdeyişleri *adıyla bilinir* ve Epikuros'un çağrısı *başlığını taşır. Öteki parçalar yitmiş kitaplardan, mektuplardan kalmadır ve eskiçağ yazarlarının belirlemelerinden bilinirler.*

Üç mektup, Temel öğretiler ve Parçalar'ın *çoğu Diogenes Laertios'un* Epikuros'un yaşamını *da içeren X. kitabında toplanmıştır.*

Bilinen tüm metinler, tüm belirlemeler, yorumlar, eski açıklamalar temel bir çalışmada, 1877'de Usener'in yayımladığı Epicurea'da *bulunmaktadır.*

Biz Cyril Bailey'nin (Oxford, 1926) ilginç bir yorumla yayımladığı Epikuros'dan parçalar'*ın büyük baskısından yararlandık.* Herodotos'a mektup'da *kullanılan çeviri O. Hamelin*[1]*'in çevirisidir; tüm öbür çeviriler yenidir.*

Epikuros üzerine incelemeler arasında daha önce andığımız genel yapıtlardan başka Lucretius[2]*'un büyük baskısının yanında Giussani'nin yayımladığı denemele-*

ri, birinci baskının yorumları ve E. Bignone[3]*'un Epikuros'dan yaptığı çeviriyle Cyril Bailey*[4]*'nin toplu incelemesini anmak uygun olur.*

İzlenen metinde D.P. Temel öğretileri *gösterir;* Fr.A. Vatikan özdeyişleri*'ni gösterir;* Fr. B. *çeşitli parçaları gösterir.* Mektuplar *için paragraflar belirlenmesi Diogenes Laertios'un metnindekilere karşılıktır. Bütün bu metinler Cyril Bailey'nin yayın ve sınıflamasına göre belirlenmiştir.*

III. Lucretius

Lucretius'un görüşleri De rerum natura (Şeylerin doğası üzerine) *başlıklı şiirde içerilmiştir. Yapıt altı kitaptan oluşur: ilk ikisi doğa ve boşluk üzerine fiziğin ilkelerini, evrenin büyüklüğünü, uzayın devinimini, tanrılar kuramını ortaya koyar. Üçüncüsü insanı tanıtlar ve ruhun sorunlarını inceler. Dördüncüsü bir ruhbilim incelemesidir. Son ikisi kayra fikirini eleştirir ve insanlığın evrimini açıklar; bunlar herbirinde tanrıların etkisi göründüğü için insanları korkutan olağanüstü olayların tanıtlanmasıyla son bulur.*

Lucretius'un yapıtlarının baskıları ve yorumları sayılamayacak kadar çoktur. En önemli baskı Giussani'ninkidir. Merril'inkileri (Berkeley, 1917) ve C. Bailey'inkileri (Oxford, 1921) de anmak gerekir. Fransızcada en yeni baskı E. Ernout'nunkidir (Paris, 1924), L. Robin'in felsefi bir yorumunu da içerir[5]*. Dikkati çekecek kadar doğru olan ve bizim de genel olarak yorumlarına bağlı kaldığımız çeviri üniversite havasında çokça boş inceliklerle doludur: onu izleyen metin çevirileri asıl yapıtı yansıtmaz.*

Lucretius'dan alıntılar şöyle gösterilmiştir: L harfini *kitabın numarası* (I'den VI'ya *kadar*) *ve dizelerin belirlemeleri izler.*

Seçme metinler

1

Bilgi

Felsefe

İnsanın hiçbir acısını iyileştirmeyen bir filozofun sözü boştur. Çünkü nasıl bedenin hastalıklarını gideremeyen hekimlik hiçbir işe yaramazsa, ruhun acılarını gideremeyen felsefe de hiçbir işe yaramaz.

Fr.B.54.

Gençken felsefe yapmakta geç kalmamak, yaşlılıkta felsefe yapmaktan bıkmamak gerekir: çünkü ruhun sağlığı için asla ne çok erken ne de çok geçtir. Felsefenin zamanı henüz gelmedi ya da çoktan geçti diyen biri mutluluğun zamanı henüz gelmedi ya da çoktan geçti diyen adama benzer. Öyle ki genç ve yaşlı her ikisi de felsefe yapmalı, biri sevgiyle anımsadığı iyiliklerle gençleşen yaşlılığı adına, öbürü gençliğinin gelecek karşısında dinginlikle olgunlaşması adına. Öyleyse, mutluluğu oluşturan şeyler üzerinde düşünmek gerekir, çünkü mutluluğu elde ettiğimiz zaman her şeyi elde ederiz; mutluluk olmadı mı onu elde etmek için her şeyi yaparız.

Sana sıkı sıkıya öğütlediğim şeyleri yapmaktan geri kalma, onları uygulamaya koy, onların mutlu yaşam ilkeleri olduğuna inan.

Menekles'e mektup, 122-123

Felfese yapar gibi görünmek gerekmez, ama gerçekten felsefe yapmak gerekir. Çünkü bizim için gereken sağlıklı görünüş değil, sağlıklı olmanın kendisidir.

Fr.A.54.

Bilim ve bilgelik

Öncelikle göksel olguların bilgisine yönelirken, ister bu olguları başka öğretilerle ilişkileri içinde ele alalım, ister apayrı ele alalım, bilginin tüm öbür dallarında olduğu gibi dinginlikten ve sarsılmaz bir güvenden başka bir şey bekleyemeyiz. Olmazı olur etmeye çalışmamalıyız, yaşam türlerini ya da başka fizik sorunlarının çözümünü ilgilendiren yönteme benzer bir araştırma yöntemini kullanmaya kalkmamalıyız. "Evren duyulurüstü özden oluşmuştur" ya da "Ögeler bölünemez" önermeleri ve tek bir açıklamanın olgularla uyum içinde bulunduğu bu çeşitten tüm varsamalar buna örnektir. Göksel olgularda böyle bir durum sözkonusu değildir, çünkü bu şeylerin türümü bir nedenler çokluğunu gerektirir ve onların doğası bir açıklamalar çokluğunu gerektirir, bunların tümü duyumlarımızla uyum içindedir. Çünkü bilimsel incelemeyi boş varsamalarla ve gelişigüzel ilkelerle sürdürmek gerekmez, olguları izlemek gerekir. Gerçekte yaşamımızın gereksindiği şey usdışı inançlar ve boş tasarlamalar değil, boğuntusuz bir yaşamdır. Oysa, duyumlarla tam bir uyum içinde birçok biçimde açıklanabilen tüm bu şeyler karşısında hiçbir sorunla karşılaşılmaz, onlara uygun olası kuramlar belirlendiği zaman. Ama olguyla uyumlu olan bir başka kuramı dışlamak üzere bir kuramı benimsediğimiz zaman bilimsel araştırma yolunun kesinlikle bırakılacağı ve mitoslara yönelineceği açıktır...

Sen, Pythokles, bütün bunları aklında tutmalısın: çünkü boşinançtan böyle kurtulacaksın ve bu şeylerle

aynı doğadan olanı anlamaya yatkın olacaksın. Özellikle kökenlerin ve sonsuzun ve aynı doğadan olan şeylerin araştırmasına ve aynı zamanda doğrunun ve duyguların ve bu şeyler üzerine düşündüğümüz imgelerin ölçütlerinin araştırmasına ada kendini. Çünkü bu şeylerin derin araştırması sana ayrıntıların nedenlerini kolaylıkla anlama olanağı verecektir. Ama bu şeyleri gönülden derinlemesine ele almayanlar onları kendileri olarak uygun biçimde inceleyecekler, onları araştırmamızın nedenini de tam olarak kavrayamayacaklar.

Pythokles'e mektup, 85-87; 116.

Bilimin işlevleri

11. Göktaşları ve ölümle ilgili karmaşık fikirlerimizle zihnimizi bulandırmış değilsek, onların bizimle olmalarından korkmuyorsak, acıların ve arzuların sınırını sezme güçsüzlüğümüzle sıkıntıya düşmüş değilsek doğanın bilimine gereksinimiz olmayacaktır.

12. İnsan evrenin doğası nedir bilmiyorsa, en önemli konular üzerine korkusunu gideremez, o durumda mitoslara bağlanır. Öyle ki, doğanın bilimi olmadan arı hazlara ulaşmak olası değildir.

13. Göksel şeyler ve yeraltıyla ilgili şeyler ve sınırsız evrende bulunan her şey karmaşık fikirlerin nesnesi olarak kalıyorsa, insanlara karşı güvenlik kazanmak hiçbir şeye yaramaz.

D.P.,11. 12. 13.

Bilgi kuramı

Herodotos, başlıca sözcüklerin temelinde bulunan kavramları kavramakla işe başlamalıyız, böyle yaparsak bu kavramlara görüşlerimizi, sorunlarımızı ve güçlüklerimizi ulayarak bu üç şey üzerine bir yargı gelişti-

rebiliriz: çünkü, öbür türlü, bir gösterme ortaya koyabilmek için sonsuza kadar yükselmeye mahkum olarak ya da boş sözcükleri kullanmak durumunda kalarak hiçbir şeyi yargılayamayız. Sonunda sorunlarımızı, güçlüklerimizi ve görüşlerimizi ulayabileceğimiz değişmez bir terime sahip olmak için her sözcüğün altında o sözcüğün belirlediği temel kavramı görebilmemiz gerekir, ayrıca bu kavramın söylediğimiz şey olduğunun gösterilmesine gereksinimimiz yoktur. İkinci olarak, şeyleri duyumlarla ve daha genel bir biçimde düşüncemizin sunumlarıyla ya da yargılamak adına kullandığımız bazı yetilerle, bu arada varolan duygularımızla karşılaştırarak şeyleri ortaya koymak gerekir: böylece, dikkatimize açık olan nesnelerle ya da gizli şeylerle ilgili çalışmalar yapabiliriz[3].

Heredotos'a mektup, 37-38.

Bilgi ve yanılma

Tüm bilimin olası olmadığını düşünenlere gelince, onlar bilim olası olsaydı da bilemeyeceklerdi, çünkü onlar hiçbir şey bilmediklerini söylüyorlar. Başı yerde ayakları havada yürümeye çalışanlara bir kanıt göstermeye kalkacak değilim...

Doğru kavramının duyulardan geldiğini, duyuların da çürütülemeyeceğini göreceksin.

Çünkü yanlışı kendinde doğruyla yenebilecek olana güvenmek gerekir. Öyleyse bu konuda duyulardan çok neye güvenilebilir? Duyular bizi yanıltıyorsa tümüyle duyulardan gelmiş olan us onları doğrulayabilecek mi? Onlar doğru değillerse, us da tümüyle yanlış olacaktır.

L.IV., 469-472; 478-80.

Gerçek erekle her zaman yargılarımızı yönlendirmiş

doğrudan doğruya algının apaçıklığını birlikte düşünmemiz gerekir; yoksa, her şey kuşkuyla ve karmaşayla dolu olacaktır.

D.P.,22.

Tüm duyumları dışlamaya kalkarsak, onların yanlış denilenlerini ayırdetmek için ölçüt kalmaz.

D.P.,23.

Bir duyum dışlandığında doğrulanmayı bekleyen görünüşe bağlı bir görüşle gerçek olarak duyumla ya da duyguyla ya da düşüncenin tam sezgisel uyarlanımıyla verilmiş olan şey arasında bir ayrım yapılamadığında tüm öbür duyumlar boş görüşle karıştırılacaktır, bu durumda yargının tüm ölçütü giderilmiş olacaktır. Görüşün yarattığı zihinsel imgeler arasında doğrulanma bekleyen de doğrulanma beklemeyen de doğrulanırsa yanılgıdan kaçılamayacaktır, çünkü doğru olanla doğru olmayan arasındaki her yargıda tüm kuşku nedeni korunmuş olacaktır.

D.P.,24.

Epikuros'çu dünya görüşü

...Ondan (Epikuros) sonra, derslerimde her yaratıyı belirleyen yasaları ve her kişinin onlara uyma zorunluluğunu öğretiyorum: zamanın kesin yasalarıdır bunlar, onları hiçbir şey bozamayacaktır. İlkin, ruhun doğumla gerçekleşen ve varlılığını sonsuza kadar dokunulmadan sürdüremeyecek olan cisimsel bir tözden oluştuğunu, ama onların yaşamın terkettiği kişiyi gördüğümüze inandığımızda gece karanlığında ruhu yanıltan hayaletler olduğunu ortaya koymuştuk. Şimdi konumun düzeninin beni ulaştırdığı şu noktaya geldiğime göre, dünyanın ölümlü bir cisimden oluştuğunu, onun doğuma uy-

mak durumunda olduğunu açıklamam gerekir; ayrıca bu madde toplaşmasının nasıl toprağı, göğü, denizi, yıldızları, güneşi ve ayı biçimlemiş olduğunu; topraktan hangi canlıların çıktığını ve hangi yıldızların hiçbir zaman doğmadığını; insan türünün nasıl nesneleri çeşitli seslerle adlandırarak bir dil kurup konuşmaya başladığını; tüm yeryüzünde tapınakları, gölleri, ormanları, sunakları, tanrı tanıtlarını azizler gibi gözlemleyen tanrı korkusunun yüreklere nasıl girdiğini açıklamam gerekir. Ayrıca, güneşin dönüşünü, ayın evrelerini ve onların devinimlerini yöneten doğal gücü açıklayacağım; bunu yapmamın nedeni gökle yer arasında özgür dolaşan yıldızların hasatları ve canlıları verimli kılmak üzere sonsuza kadar ve kendiliklerinden kendi yollarını izlediklerine ya da onların uzayda tanrıların belirlediği bir düzene göre dönüp durduklarına inanmayalım diyedir. Çünkü, gün olur tanrıların dingin bir yaşam sürdüğünü öğrenenler gene de her şeyin hangi düzene göre gerçekleştiğini sorarlar, özellikle başlarının üstündeki esîr bölgelerinde gördükleri şeylerle ilgili olarak sorarlar ve böylece eski dinlerin içine düşerler, işe çok acımasız efendileri karıştırırlar, zavallı insanlar da bu efendilerin tam güçlü olduğuna inanıverir, düşünmezler ki doğabilen bir varlık öylesine güçlü olamayacaktır ve yasalar sarsılmaz sınırlara göre her şeyin gücünü sınırlamıştır.

L. V., 56-90.

...Sen belki de dinle engellenmiş olarak dünyalar, güneş, gök, deniz, yıldızlar ve aylar sonsuza kadar cisimlerinin tanrısallığı nedeniyle varlıklarını sürdürmekteler diye inanıyorsun, buna göre belki de sen Devlerin yaptığı gibi korkunç bir cinayetin gerektirdiği cezanın verilmesinin doğru olacağına inanıyorsun; bu Devlerin öğretisi dünyanın duvarlarını sarsar ve ölümlü sözleriy-

le ölümsüz varlıkları soldurarak gökte parıldayan güneşi söndürmek isterler. Ama bu varlıklar tanrısallıktan o kadar uzaktır ki tanrıların sayısınca olmaktan o kadar uzaktır ki devinimsiz ve duyarlıksız bir varlığın bir fikrini vermek için ortaya konmuş olduklarını sanırsınız.

L.V., 114-125.

2

Fizik

Fiziğin ilkeleri

Bu iki nokta iyi anlaşılınca, gizli şeyleri incelemeye hazırız demektir. Sorunu ele alırken söylenilmesi gereken ilk şey yokluktan hiçbir şeyin varolmadığıdır: çünkü oluşmak için şeylerin türemeye gereksinimi yoksa, her şey her şeyden doğabilir. İkinci olarak şunu bilmek gerekir: gözden yitip giden şey yokluğa dönüşseydi, her şey yok olabilirdi, çünkü onların kendisine dönüştükleri şey yokluk olacaktı. Bu iki ilkenin sonucu olarak, evrenin her zaman varolmuş olduğunu ve her zaman varolacağını ekleyelim. Onun kendinde değişebileceği bir başka şey gerçekten yoktur, onu değiştirmek için onun üzerinde etkide bulunabilecek onun dışında herhangi bir şey de yoktur.

Herodotos'a mektup, 38-39.

Başlangıç için ortaya koyacağımız ilke, tanrısal işlemle hiçbir şeyden asla hiçbir şeyin doğmayacağıdır.

Korku tüm insanları sarıyorsa bunun nedeni insanların yeryüzünde ve gökyüzünde nedenlerini kesin olarak göremedikleri ve tanrısal istenin oluşturduğu şeyler olduğuna inandıkları pekçok şeyin ortaya çıktığını görüyor olmalarıdır. Hiçbir şeyden hiçbir şeyin doğamayacağını gördüğümüz anda ne aradığımızı daha doğru

olarak kavrayabiliriz ve her şeyin hangi ögelerden kaynaklandığını ve her şeyin tanrılar olmadan nasıl gerçekleştiğini görebiliriz.

L.I. 146-158.

Karşılıklı olarak doğa her şeyi ögelerine ayırır ama yokedene kadar yıkmaz. Bir cisim tüm parçalarında ölümlü olsaydı, her şey birden gözümüzde yok olabilirdi ve varolmaktan çıkabilirdi. Onun parçalarına ayrılmasını ve dokusunun dağılmasını sağlamak için hiçbir güç gerekmeyecekti. Madem ki bir çarpma gücü işe karışıp onları parçalarına ayırana kadar ya da onların doğasını dağıtmak için onların boşluklarına işleyene kadar ölümsüz ögelerden oluşmuştur, o durumda doğa hiçbir ereğe yer vermiyor demektir.

L.I., 215-224.

Kayra ya da doğa yasaları

Göktaşı devinimlerinin, gündönümlerinin, tutulmaların, gündoğumlarının günbatımlarının ve bu türden tüm öbür şeylerin onları düzenleyen ya da bir gün gerektiğinde onları düzenlemek için etkisini gösterecek olan bir varlığın yönetiminde gerçekleştiğine inanmamak gerekir; sözkonusu varlığa hem sonsuz mutluluk hem de ölümsüzlük ulanmaktadır, çünkü uğraşlar, kaygılar, öfkeler, iyi edimler sonsuz mutlulukla hiç bağdaşmazlar, ama bu şeylerin kaynağı kendileriyle ilişkide bulunacak öbür varlıklarla ilgili duyulan korkuda ya da gereksinimdedir.Ayrıca bunların daire biçiminde devinmek için kurulmuş bir ateşin ocakları olduğuna ve herbirinin sonsuz mutluluğu elde edeceğine ve bunların kendilerine yönelik bir istemden ötürü, yukarıda saydığımız devinimlerle canlandırılmış olduklarına inanmamak gerekir. Ama bu sonsuz mutluluk ve ölümsüzlük

fikirlerine saygıyı kendilerine verilen tüm adları benimseyerek koruyabilmek gerekir, böylece pek de uygun olmayan adlardan giderek bu saygıya ters düşecek görüşler ortaya koymamış oluruz: böyle davranmazsak bu türden bir karşıtlık ruhlara en büyük karışıklığı getirmeye yetecektir. İnanılması gereken şey, yıldızların dönüşlerinin zorunlu devinimler olduğu ve bu dönüşlerin yıldızların baştan beri herbiri bir dünyayı oluşturan burgaçlarda içerilmiş oluşunun sonucu olarak gerçekleştiğidir.

Herodotos'a mektup, 76-78.

Maddeyi bilmediği için doğanın tanrıların etkisi olmadan insanların gereksinimlerini tam olarak karşılayamayacağını, mevsimleri değiştiremeyeceğini, hasatları oluşturamayacağını, yaşamın efendisi olan ve Venüs'ün etkilerinin gücüyle insan türünün ölmemesi için onları üremeye çağıran kutsal hazzın yüklemlediği ve gösterdiği yolu insanlara açamayacağını düşünen insanlar vardır. Ama tanrıların bu şeyleri ölümlülerin yararına sağladıklarını düşündüklerinde, gerçeklikten iyiden iyiye uzaklaşmış görünürler. Şeylerin ilk ögelerinin neler olduğunu bilmediğimi söylemiş olsam da göksel olguların ve daha başka şeylerin incelenmesine dayanarak dünyanın bizim için tanrılarca yaratılmamış olduğunu söylemek yürekliliğini göstereceğim: çünkü o görüş oldukça yanlış bir görüştür.

L.II, 167-181.

Sonuçsal nedenlere karşı

İnanma, gözlerin keskinliği bize uzakları görebilmemiz için verilmiş değildir; bacaklarımızın ve kalçalarımızın ucunun ayaklara dayanışı ve bağlanışı büyük adımlar atmamızı sağlamak için değildir; omuza sıkıca

bağlı kollar, her ikisi de bize hizmet eden ellerimiz gereksinimlerimizi karşılamak için verilmiş değildir. Bu türden tüm yorumlar şeylerin ussal ilişkisini tersine çevirir ve nedeni etkiden sonraya koyar[2]. Bedenin hiçbir organı kullanımımız için yaratılmamıştır: ama kullanımı yaratan organdır.

L.IV, 825-835.

Doğanın belirlenimciliği

Hiçbir güç şeylerin özünü değiştiremez: çünkü hiçbir yer yoktur ki orada herhangi bir çeşit öge bütünden evrenin dışına kaçabilsin ve oradan gelen herhangi yeni bir güç şeylerin doğasını dönüştürmek ve devinim düzenini bozmak için bütünü etkileyebilsin...

L.II, 303-307.

Her şeyin tümüyle hiçliğe dönmemesi için bazı değişmez şeylerin olması gerekir.

L.II, 751-2.

Madde ve boşluk

Evren cisimlerden ve uzaydan oluşur. Cisimlerin varlığı her şeyin ötesinde duyumla güvence altına alınmıştır. Çünkü daha önce dediğim gibi, usavurmanın gizli şeylere doğru yönelttiği her sanı duyum üzerine kurulur. Uzaya gelince, boşluk diye, uzam diye, dokunulamaz diye de adlandırdığımız uzay olmasaydı, devindiklerini apaçık görüyor olsak da cisimlerin ne yaslanacak dayanağı ne de devinecek boşluğu olacaktı. Bu iki şeyin dışında, düşünce sezgisiyle de dolaylı bir biçimde benzetme yoluyla sezgisine ulaşabildiği şeyle de varolan hiçbir şeyi sezemez: tam varlıklar ya da tözler başlığı altında varolan hiçbir şeyi sezemez. Çünkü bura-

da tözlerin rastlantısal ya da özsel nitelikleri diye adlandırdığımız şey sözkonusu değildir.

Heredotos'a mektup, 39-40.

Öyleyse tüm doğa temelde iki ögeden oluşur: cisimler vardır, bir de onların yerleştiği ve her yöne devindiği boşluk vardır.

Maddenin varlığı ortak duyuyla yeterince doğrulanmıştır: bu inanç baştan sarsılmaz bir ilke olarak konmasa, gizli şeyler sözkonusu olduğunda usavurmayla bazı şeyler temellendirilmek istendiğinde artık başvurulabilecek hiçbir şey olmayacaktır. Boşluk diye adlandırdığımız yer ya da uzam yoksa cisimler hiçbir yerde bulunmayacaklardı ve herhangi bir yönde devinemeyeceklerdi. Ayrıca, maddeden ve boşluktan hem uzak hem ayrı denilebilecek herhangi bir şey, üçüncü bir varlık biçimi sözkonusu değildir. Çünkü varolan her şey böyle olmakla kendinde herhangi bir şey olan aynı varlık olacaktır: bir varlığın dokunulabilir bir kitlesi varsa, bu kitle çok küçük ve çok hafif de olsa bu varlık küçük ya da büyük bir artışla – küçük ya da büyük olması önemli değil, yeter ki varolsun – maddenin kütlesini artıracak ve ana kütleye eklenecektir. Kendisine dokunulamıyorsa, içinden bir cismin geçmesini engelleyemiyorsa o boşluk diye adlandırdığımız o özgür uzam olacaktır. Ayrıca kendince varolan her özne ya bir eyleme sahip olacaktır ya da başka cisimlerden eylem alacaktır, ya şeylerin olabildiği gibi olacaktır ya da kendinde geçip gidecektir: ama eylemde bulunmak ya da eyleme uğramak maddenin varlığını gerektirir, uzam sağlamak yalnızca boşluğa özgüdür. Öyleyse boşluğun ve maddenin dışında, şeyler dizisinde duyularımıza açık olmaya ya da zihnin usavurmasıyla yakalanmaya yatkın üçüncü bir durum sözkonusu değildir.

L.I, 419-448.

Fizikçilere karşı

İşte bu yüzden ateşin şeylerin maddesi olduğunu ve ateşin evren olmaya yeter olduğunu sananlar[3], havayı şeylerin yaratıcı ilkesi yapmış olanlar[4], ya da suyun kendi kendine tüm cisimleri oluşturabildiğini[5], ya da toprağın her şeyi yarattığını ve tüm varlıklara dönüştürdüğünü düşünenler[6] doğrudan iyice uzaklaştılar. İlkelerin sayısını artırarak, havayı ateşe ya da toprağa suya ulayanları[7], ve dört ögenin, toprağın, havanın ve suyun tüm şeyleri oluşturmaya yettiğini benimseyenleri de buna ekle. Bu sonuncuların başında Agrigente'li Empedokles vardır...

L.I, 705-716.

Atomlar

Şimdi, cisimler arasında bileşikleri ve bileşikleri oluşturan cisimleri birbirinden ayırdetmek gerekir: bu bileşikleri oluşturan cisimler bölünemezler ve değişime kapalıdırlar; – ve tüm şeylerin yoklukta son bulmaması ve bileşiklerin dağılmasında varlıklarını sürdürmeye yetenekli gerçekliklerin bulunması için gereklidir bu; – ayrıca bu ilksel cisimler aslında dolgundurlar, öyle ki çözülme onları nereden ve nasıl ele geçireceğini bilemeyecektir. Buna göre, cisimlerin ögeleri bölünemez tözlerdir[8].

Herodotos'a mektup, 40-41.

Cisimlerde bize görünen tüm niteliklerden atomların yalnızca biçim, ağırlık, büyüklük ve biçimden ayrılamaz olan şeyi taşıdığını benimsemek gerekir. Gerçekte her nitelik, yani gerçek anlamda tüm duyulur nitelik değişimin konusudur, oysa atomlar hiç değişmezler, çünkü bileşiklerin çözülmesinde sağlam ve çözülemez bir

şeylerin varolması gerekir, bu bir şeyler parçaların basit bir yer değiştirmesiyle değişiklikler yaratırlar, yokluğa geçişle ya da yokluğun dışına sıçrayışla değil. Bu durumda yalnızca yer değişimini sağlayan şeyin bozulmaz ve değişime yabancı oluşu, buna karşılık onun belli bir kütlesi ve biçimi olması zorunludur, çünkü yer değiştiren şeyde bu iki niteliği zorunlu olarak varsaymak gerekir. Onun kanıtı bizim etkinliğimizle oluşan biçim değişikliklerinde görülür, çünkü sözkonusu nesnenin biçimini ortadan kaldırdığımızda onda içerilmiş olan bir başka biçimle karşılaşırız, oysa değişen şeyde duyulur niteliklerin onlarda varolan biçim anlamında varlığını sürdürdüğü görülemez, tersine onların nitelendirdikleri cisimlerin tümüyle yitip gittiği görülür. Atomların kitlesinin ve biçiminin sürerliği bileşikleri çeşitlilendiren tüm değişiklikleri oluşturmak için başka bir şey gerektirmeksizin yeterlidir; değişimde bazı şeylerin varlığını sürdürmesi gerektiğine göre, her şey yokolup dağılmasın diye kitle ve biçimin varlığını sürdürmesi gereklidir.

Olgular bizi yalancı çıkarsın istemiyorsak, atomların her çeşit büyüklüğü içerdiğine inanmamalıyız, ama onların tüm öbür şeylere küçüklükte iyiden iyiye baskın olan büyüklükleri olduğunu benimsemek gerekir. Atomlara bu çeşit büyüklüğün ulanması duygusal ve özellikle duyarlı niteliklerin daha iyi açıklanmasına olanak verir. Ama atomlarda her çeşit büyüklüğün olduğunu benimsemek bu yüzden yararsızdır. Çünkü her büyüklükte atomlar olsaydı, onlardan bazılarının görme duyusunun alanına girmiş olması gerekirdi, bu da ne gözlemlenir ne de anlaşılır bir şeydir. Ayrıca, aynı öğretiye karşıt olarak, sonlu bir cisimde sonsuz sayıda parçacıkların ve herhangi mutlak bir hacmin bulunacağına inanmak gerektiğini söyleyebiliriz. Buna göre, şeylerin kalıcılığını gidermek ve sınırsız bir bileşimin kuşatıcılığında onları arayarak parçalara kese kese varlıklarını yokluğa doğru

azaltmak istemiyorsak, ilkin her parçayı yeniden bölerek her zaman bir daha küçüğe giden sonsuza kadar bölmeyi bırakmak gerekir. Buna göre, ikinci olarak sınırlı bir cisimde parçaların yer değiştirmesi olasılığını ve buna bağlı olarak parçaların sonsuz sayıda ayrılmasını önceki olguda olduğu gibi birbirlerinin askatları olacak yerde aralarında eşit parçalar olmasını da benimsemek gerekmez. Gerçekte, parçaların yeniden bölünmesiyle bölmeyi sonsuza kadar sürdürmek olası değildir. Bir yandan gerçekte bütünden parçalara giderken bir cisimde sonsuz sayıda parçacık olduğunu bize söylediklerinde bu parçacıkların nasıl herhangi bir hacim oluşturduğunu ve buna göre gerçekliği olduğunu kavrayamayız, çünkü bu parçacıklar sonsuz bir yeniden bölünmenin sonucunu ortaya koyarlar; ve öte yandan, parçalardan bütüne giderken nasıl olacak da parçalar sonsuz sayıda oldukları halde sözkonusu cisim sonlu kalacak? Sonsuz sayıda parçaların herhangi bir büyüklüğü olunca, buna göre, bu büyüklük ne olursa olsun sözkonusu cismin sonsuz bir büyüklüğü olacaktır. Buna karşılık, bir cisimde bütünden ayrılmaya ve yer değiştirmeye elverişli eşit parçaların sonsuz sayıda varlığı da olanaksızdır. Gerçekte, sonlu bir cismin bir sınırı vardır, bu sınır ayrı olarak ve kendinde sezilebilir değilse de bağlı olduğu cisimde algılanabilir.Oysa, küçüklükle öncekinin altında olan bir cisim varsayarsak onu birinciyle aynı örneğe göre kavramam olası değildir, yani onun da ondan ayrılamaz bir sınırı vardır; sonraki cisimler için ve sonsuza kadar tüm öbürleri için aynı şeyi düşünme olasılığı yoktur, bunlara ileriye doğru yürürken artan küçüklükte raslanacaktır, bu cisimler duyuma değil düşünceye kendilerini açarlar. Şimdi, en küçük algılanabiliri ne tutunduğu ve yer değiştirdiği şeyden kopabilmek için yeterli büyüklükte cisimlere tümüyle benzer olarak ne de algılanamamasına ve en küçük algılanabilir-

de parçalarının tanınmasına karşın böyle cisimlerden ayrı olarak düşünmemek gerekir. Ama onda onunla ve parçaları değişmez ve yer değiştirmeye elverişli olan cisimlerle doğa arasında bir ortaklık fikri uygulanarak, onda birini buraya öbürünü oraya yerleştirdiğimiz parçalara kadar algılamaya ulaşırız, öncesel olarak bütün için olan aynı olguda bu parçalara göre bulunuruz. Bu düşünceye uygun olarak, bu duyulur enküçükleri çok daha aşağılara inmeden duyulur dünyada çıkış noktası olarak almamız gereken bir ilk veri diye belirliyoruz ve bu ilk veride tek ve aynı şeyde bir araya gelmiş bir çokluk bulmuyoruz, parçaların parçalarının bir araya gelişini de bulmuyoruz. Bu duyulur enküçüklerin herbiri yalnızca duyulur büyüklükler için kendinde ve kendiyle bir ölçüt oluşturur, bu ölçüt daha büyük büyüklüklerde o kadar daha çok, daha küçük büyüklüklerde o kadar daha az içerilmiş bulunur. Oysa atomda enküçük varolan yani atomun sınırının atomun kalanıyla, duyulur enküçüğün duyulur cismin kalanıyla aynı ilişkide olduğunu benimsemek gerekir: çünkü, gerçekte atomdaki en küçük, duyulur enküçüğün duyulur cismin kalanında olduğu şey olmalıdır. Bazı küçük şeylerden sözederek ve küçüklüğün sınırlarını çok ötelere doğru genişletmekle yetinerek duyulur şeylere benzetmeyle atoma bir büyüklük uladık. Öyleyse, mutlak enküçüğün ve son terimlerin varlığına da ve atomlarda büyüklüğün ayrışmazlığına ve bu enküçüklerin pek büyük ya da küçük tüm büyüklükleri belirlemeye yarayan kökel ölçüt olduğuna inanmak gerekir; tüm büyüklükler dediğimizde yalnızca usavurmayla belirlenebilecek kadar küçük, görünmez büyüklükler sözkonusudur. Atomlardaki büyüklüklerin enküçükleri ve yer değiştirmeye elverişli görülemeyen duyulur enküçükler arasında varolan doğa ortaklığı gerçekte bizi bu sonuca götürmeye yeter. Atomda büyüklük bakımından bu enküçüklerin yalıtık o-

larak varolabileceğini, devindirilebileceğini, katışmaçlar oluşturmak için toplaşabileceğini benimsemek olası değildir[9].

Herodotos'a mektup, 54-59.

Çünkü duyularımızın göremediği bu maddenin sonuçlandığı bir uç sınır vardır, bu son öğe açıkça parçasızdır, olabildiği kadar da küçüktür, asla yalıtık olarak kendiyle olmamıştır ve olmayacaktır, çünkü o kendisi de bir başka ögenin parçasıdır, cisimsel doğayı oluşturmak için öbür birimlerin sürekli olarak ve ardarda katıldığı ilk birimdir. Öyleyse, aşırı derecede küçük parçalardan biryapılı ve tutarlı bütünlükler oluşturan girilmez bir basitlikte ilk ögeler vardır: bunlar bu parçaların raslaşmasıyla oluşmuş topluluklar değillerdir, bunlar daha çok sonsuz bir basitlikte kendilerini öncelikle ortaya koyarlar, onların doğası onlardan herhangi bir şeyi koparmaya ya da çıkarmaya uygun değildir, çünkü bu doğa şeylerin tohumu olmak üzere onları kendinde barındırır.

L.I, 599-614.

Atomların devinimi[10]

Boşluğun içine girdiklerinde atomlar hiçbir dirençle karşılaşmazlar ve buna göre hepsi eşit hızlarla canlandırılmış olurlar. Gerçekte varsayımsal olarak birilerinin de öbürlerinin de herhangi bir engelle karşılaşmayacağını benimsediğimize göre ağır atomlar küçük ve hafif olanlardan daha hızlı devinmeyeceklerdir; varsayımsal olarak küçük atomların da herhangi bir dirençle karşılaşmayacağını ve bunun da onların düşünülebilecek en kısa zamanda belli bir yolu almasını sağlayabildiğini benimsediğimize göre küçük hacimli atomlar da büyüklerden daha yavaş devinmeyeceklerdir. Boşlukta bu hız eşitliği her atoma kendi ağırlığının verdiği aşağıya doğru

devinimde de görülür. Çünkü, bir atom bir vuruşla aldığı itkiyi ve kendi ağırlığından gelen itkiyi korudukça düşüncenin hızı kadar hızlı devinecektir; herhangi bir şey ya kendini canlandıran eski kaynaklı bir itkiyle ya da kendi ağırlığıyla ona direnene kadar sürecektir bu. Dahası da var. Bileşiği oluşturan atomların tümü nerede olursa olsun aynı hızda olduğundan, bileşikleri kendileri olarak ele aldığımızda boşlukta biri öbüründen daha hızlı deviniyor diyemeyiz. Bir bileşiği kuran şu ya da bu atomların bir başka bileşiği kuran şu ya da bu atomlardan daha hızlı olduğunu söyleyemeyiz, bunun nedeni de şudur: bir bileşikte bir araya gelmiş olmakla atomlar duyulur bir şeydir; duyulur bir şey devindiğinde bölünemez uzaklıkları değil ama bölünebilir ve ölçülebilir uzaklıkları izler; buna göre böyle bir şey belli bir uzaklığı tümüyle aşar ya da tümüyle aşmaz ve bu olabildiğince kısa bir sürede olur, ancak bu süre sürekli ve ölçülebilir olmalıdır, çünkü uzaklıklar da böyledir; sonunda, belli bir uzaklığı aşan bileşiklerinki aşamayanlarınkinden daha hızlı devinirler. Bu doğru değildir, çünkü bir devinim sürekli yani duyulur olmadan önce dirençlerle hatta pekçok dirençle karşılaşmış olmalıdır, öyle ki her duyulur şeyin belirlenebilir bir hızla devindiği benimsenemez. Gerçekte, bizim bir çıkarsamayla oluşturduğumuz ve görünmezi açıklayan bu görüş yalnızca usavurmayla açınlanmış olan zamanlar süreklidir ve duyulurdur, ayrıca bu zamanlarda gerçekleşen devinimler de böyledir görüşü boşlukta devinen şeylere göre doğru değildir, çünkü bir çıkarsama doğrudan doğruya bir görüden üstün olamaz: duyuların gözlemi ya da her zaman doğru olan düşüncenin sezgisi budur. Oysa, burada düşünce bize doğrudan doğruya yavaşlığın tek nedeninin direnç olduğunu gösterir.

Herodotos'a mektup, 61-62.

Şimdi, hangi devinimle maddenin yaratıcı cisimleri çeşitli şeyleri oluştururlar ve bu şeyler oluştuklarında onları dağıtırlar; hangi güçle bunu yapmaya zorlanırlar; hangi devingenlikle onlara boşluğun sonsuzluğunda ilerleme gücü verilmiştir? İşte bunu açıklayacağım...

Kuşkusuz madde yoğun ve tutarlı bir kitle oluşturmaz, çünkü her şeyin azaldığını, zamanla eriyişini ve yaşlanışını gözümüzden kaçırdığını görüyoruz. Bununla birlikte, kitlenin bütünü bozulmadan kalır: bir cisimden ayrılan ögeler ayrıldıkları cismi azaltırlar, katıldıkları cismi çoğaltırlar: kimi cisimleri yaşlanmaya, kimilerini de canlanmaya zorlarlar, ve orada durup kalmazlar. Böylece şeylerin bütünü yenilenir...

Şeylerin ilk ögelerinin durabildiğini ve durarak yaratıcı devinimlerini oluşturmayı sürdürdüğünü düşünürsen ciddi olarak yanılırsın. Çünkü, onlar boşlukta dolaştıklarına göre şeylerin ilk ögeleri kendi ağırlıklarıyla ya da bir başka ögenin rasgele çarpmasıyla ilerliyor olmalıdır. Gerçekte, devindikleri sıra, raslaştıklarında ve çarpıştıklarında hemen ters yönde sıçrarlar: bunda şaşılacak bir şey yoktur, çünkü arkalarında hiçbir şey bulunmayan çok katı, ağır ve yoğun cisimlerdir bunlar. Maddenin tüm ögelerinin etkinliğini daha iyi anlamak için şeylerin kitlesinin temeli olmadığını, uzay sınırsız ve ölçüsüz olduğundan ve her yönde sonsuza kadar yayıldığından ilk cisimlerin yoğunlaşabileceği herhangi bir yer olmadığını anımsa.

Bu olgu bilinince, hiçbir dinginliğin boşluğun derinliğinde ilk cisimlere uygun düşmediği kesindir; tersine, değişik bir devinimle etkin duruma geçen birileri çarpıştıktan sonra birbirlerini büyük aralıklarla iterler, öbürleri çarpmayla hafifçe uzaklaştırılırlar.

Sıkı düzende bir araya gelen bütün bu şeyler çarpmadan sonra birbirlerinden çok az ayrılırlar, karmaşık biçimlerde bağlaşırlar, taşın sert köklerini, demirin bü-

külmez ögelerini ve buna benzer cisimleri oluştururlar. Az sayıda olan ve sonsuz boşlukta dolaşan öbürleri de birbirlerini iterler ve uzağa sıçrarlar, bize havanın az bulunur akışkanını ve güneşin görkemli ışığını oluştururlar. Sonunda çoğu, cisimlerin bileşimlerinden dışlanmış olarak, devinimlerini hiçbir yerde etkin kılamadan, herhangi bir topluluğa giremeden sonsuz boşlukta dolaşırlar...

L.II, 67-75; 95-111.

Atomların sapması[11]

... Atomları boşlukta kendi özgül ağırlıklarıyla götüren doğru çizgi boyunca düşüşte, belirsiz bir anda, belirsiz yerlerde düşey doğrultudan atomların birazcık uzaklaştıkları olur, burada devinimin değişikliğe uğradığını söylemek zordur. Bu sapma olmasaydı, tüm atomlar yağmur damlaları gibi derin boşlukta yukarıdan aşağıya düşeceklerdi, hiçbir çarpışma, hiçbir çarpma olmayacaktı: böylece doğa hiçbir şey yaratamayacaktı...

Sonunda tüm devinimler birbirine bağlıysa, her yeni devinim her zaman belli bir düzene göre eski bir devinimden doğuyorsa, nedenlerin sonsuz olarak ardarda gelişini engellemek için yazgının yasalarını bozan bir devinimin üstünlüğünü kendi sapmaları adına atomlar ele geçirmiyorsa, her soluk alan şeye uygun görülen bu özgürlük nereden geliyor, istemimizin bizi yönelttiği her yere bizi götüren, atomların olduğu gibi bizim de zamanla ve yerle belirlenmeksizin yön değiştirmemize olanak veren o yazgılardan kopmuş güç nereden geliyor...? Bu yüzden, atomlardaki aynı özelliği tanımak çarpmalarının ve ağırlıklarının dışında devinimlerin bir başka nedeni olduğunu benimsemek gerekir, hiçbir şeyin hiçbir şeyden doğmadığını gördüğümüze göre, bizdeki bu doğuştan güç buradan gelmektedir. Ağırlık kuşkusuz her şeyin çarpmayla yani dış bir güçle olmasını engeller.

Ama, ruh tüm edimlerinin iç gerekliliğini elde etmiş değilse, bütünsel bir edilginliğe indirgenmiş değilse, bu belirsiz bir yerde ve zamanda atomlarının küçük sapmasının sonucudur.

L.II, 216-224; *II*, 251-269; *II*,284-293.

Atomlar biçimlerin sonlu bir çeşitliliğini içerirler.
L.II, 480.

Benzer biçimde atomlar sonsuz sayıdadır. Gerçekte, biçimlerin çeşitliliği sonlu olduğu gibi benzer ögeler de sonsuz sayıda olmalıdır ya da maddenin bütünsel niceliği sonlu olmalıdır: bunun böyle olduğunu gösterdim...
L,II, 523-528.

Evrenin sonsuzluğu

Varolan evren hiçbir boyutunda sınırlı değildir... onun ne sınırı ne ölçüsü vardır... Şeylerin kitlesi kendinde ölçüyle belirlenemez, doğa buna el koyar, maddeyi boşlukla ve boşluğu maddeyle sınırlar, öyle ki bu karşılıklı konumlarda doğa her şeyi sonsuz kılar...
L.I, 958-9; 967; 1008-1011.

Sonsuz bir evrende sonsuz sayıda dünya[12]

Evren sonsuzdur. Gerçekte sonlu olanın bir ucu vardır. Oysa bir uç ancak kendinde uç olan dışsal bir şeye göre algılanır: ama evren kendi dışında herhangi bir şeye göre algılanamaz; onun ucu yoktur, buna göre sınırı da yoktur, sınırı olmadığından sonsuz olmalıdır, sonlu olmamalıdır. Evrenin içerdiği cisimlerin sayısına ve ondaki boşluğun büyüklüğüne gelince evrenin sonsuz ol-

duğunu söyleyelim. Gerçekte, bir yandan boşluk sonsuzsa ve cisimler sınırlı sayıdaysa, cisimler hiçbir yerde duramayacaklardır, ama onlar boşluğun sonsuzluğunda dağılıp gideceklerdir, çünkü onlar hiçbir zaman dayanacak destek ve onları çarpmalarla bir araya toplayacak herhangi bir şey bulamayacaklardır. Ve öte yandan, boşluk sonlu ve cisimler sonsuz sayıda olsaydı, bu cisimlerin orada kalmaları için yeterince geniş yer olmayacaktı.

Herodotos'a mektup, 41-42.

Evrende sonsuz olan yalnızca atomların sayısı değildir, dünyaların sayısı da sonsuzdur.

Bizimkine benzer dünyalar sonsuz sayıdadır, bizimkinden ayrı dünyalar da sonsuz sayıdadır.

Herodotos'a mektup, 45.

Atomların herbirinin kendi yerlerini almış olmaları bir tasarıya göre, öngörülü bir ruhun etkisiyle gerçekleşmiş değildir elbet; onlar karşılıklı devinimlerini aralarında düzenlemiş değillerdir, ama sonsuz bütünde her çeşitten değişikliği izleyerek, her çeşitten devinimi ve bir araya gelişi deneye deneye, sonsuz çarpmalarda aralıksız çarpışarak ve yer değiştirerek evrenimizi yaratan ve kuran konumlar gibi konumlara ulaşmışlardır; uzun yıllar[13] boyunca elde edilmiş, sonunda uygun devinimlere ulaşmış bir düzene göre büyük ırmaklar sularının katkısıyla doymak bilmez denizlerin bütünlüğünü sağladılar, güneş ışınlarıyla ısınan toprak ürünlerini yeniledi, canlı varlıkların oluşumu ardarda gerçekleşti ve gelişti, esîr'in dolaşıp duran ateşleri ortaya çıktı; eğer sonsuz tüm yitimleri onarmak için maddenin niceliğini sağlamasaydı şeyler varolamayacaklardı.

I..I, 1020 1037.

Ölümlü dünya

...Tümü evrenimizi kuran şeyler, yeryüzünün cismi, su, rüzgarın hafif esintileri, dünyanın bütünü için de durumun aynı olduğu düşünülebilir... Dünyanın büyük üyelerinin öldüğünü ve yeniden doğduğunu görünce gökyüzünün ve yeryüzünün de onlar gibi bir başlangıcı olduğunu, onların da yokolacağını düşünebiliriz.

L.V, 235-239; 243-246.

Dünyaların oluşumu[14]

Atomların herbirinin kendi yerlerini almış olmaları bir tasarıya göre öngörülü bir ruhun etkisiyle gerçekleşmiş değildir, onlar karşılıklı devinimlerini aralarında düzenlemiş değillerdir; ama şeylerin çarpmalarla her biçimde ve baştan beri karşı karşıya gelen ve öte yandan kendi ağırlıklarıyla sürüklenen çeşitli ögeleri, devinimlerini, çeşitli biçimlerde bileşmelerini, çeşitli bileşimlerinin yatkın olduğu tüm yaratıları denemelerini sürdürürler. Bu yüzden, zamanın sonsuzluğunda dolaşmanın, tüm olası birleşmeleri, tüm olası devinimleri denemenin gücüyle onlar birden birleşerek bu büyük varlıkların, toprağın, göğün, okyanusların, hayvan türlerinin kökenini oluşturan bu toplulukları kurarlar... Başlangıçta yalnızca her çeşit ögeden oluşmuş bir uyumsuzluk içinde sallantılı bir kütle vardı, bu uyumsuzluk onların aralıklarını, yollarını, bileşimlerini ağırlıklarını, çarpmalarını, raslaşmalarını, devinimlerini birbirine karıştırıyordu: biçim ve görünüm çeşitliliğinden de gelen bir karışımdı bu. Çünkü birleşselerdi, eşit olarak tümü birleşmiş kalamayacaklardı, birbirleriyle uyuşabilir devinimleri birbirlerine iletemeyeceklerdi. Sonra ayrı parçalar ayrılmaya başladılar: benzerler birleştiler ve dünyayı sınırlarına kapadılar.

L.V, 419-444.

Yaşamın ve insanın ortaya çıkışı

...Ana adı toprağa çok yaraşır, çünkü tüm yaratıklar ondan gelmektedir ... İşte o zaman toprak insan türünü yaratmaya başladı. Gerçekte kırsal alanlarda çokça sıcaklık ve nem vardı. Yerlerin konumunun uygun olduğu her yanda, kök salmış dölyatakları canlanıyordu: bu dölyatakları zamanı geldiğinde nemli ortamdan kaçmaya ve açık havaya çıkmaya susamış yeni doğanların çabasıyla açıldı, doğa toprağın kanallarını onlara doğru yöneltiyordu, doğa toprağı onların ağızlarına süte benzer bir özsuyu doldurmaya zorluyordu... Sonra toprak yaşı geçmiş bir kadın gibi doğurmayı kesti.

L.V, 795-6; 805-813; 827.

Ey uygun olanın yaşamını sürdürmesi

Yarattığı devleri ve bu çeşitten olağanüstü yaratıkları toprak boşuna yaratıyordu, çünkü doğa onların gelişmesini yasakladı, çok arzulanan gelişim yaşına ulaşamadılar, besin de bulamadılar, Venüs'ün yardımıyla çiftleşemediler de. Çünkü, görüyoruz, türlerin üreyerek yayılabilmesi için pekçok koşul gerekir: ilkin maddesel araçlar, sonra bedene dağılmış olan tohumların gevşek üyelerden akabilmesi için bir çıkış yeri, en sonra da dişi erkekle birleşebilsin diye onlara bölüşülen hazların alışverişini sağlayan organlara sahip olma.

Birçok türün üreyip yayılamadan yokolması gerekti. Çünkü canlandırıcı havadan yararlandığını gördüğüm tüm türlerin ya kitlesi ya gücü ya da hızı vardır, bu şeyler baştan beri onların korunmasını ve kurtulmasını güvence altına almışlardır. O türlerden varlığını sürdürenler vardır, çünkü onların yararlılığı onları bize benimsetir ve onları bizim koruyuculuğumuza bırakır.

L.V, 845-867.

Tarih öncesinin taslağı[15]

Kırsal alanlarda çok daha kaba bir insan tipi yaşıyordu, sert topraktan doğmuş yaratıkların olabileceği gibi: bu insanlar çok iri ve çok sert kemiklerden yapılmıştı, kasları güçlü kirişlerle bağlanmıştı; sıcağı, soğuğu, besin değişikliklerini, hasta olmayı umursamıyorlardı. Güneş gökte birçok defa dönerken, onlar hayvanlar gibi başıboş bir yaşam sürdürüyorlardı. Kavisli sabanı kullanmak için iriyarı köylü yoktu: kimse toprağı bir saban demiriyle altüst etmeyi, yeni bitkiler ekmeyi, büyük ağaçların ölü dallarını bıçakla kesmeyi bilmiyordu. Güneşin ve yağmurların verdiği, toprağın kendiliğinden yarattığı onların gönlünü hoş etmeye yetiyordu... Henüz nesneleri ateşle işlemeyi de, bedenlerini örtmek için derisini yüzdükleri hayvanların postlarını kullanmayı da bilmiyorlardı, ama ağaçlar, mağaralar, ormanlar onların barınaklarıydı ve rüzgarların ve yağmurların etkilerinden kaçınmak için sert ve çıplak kol ve bacaklarını dal yığınlarıyla koruyorlardı. Toplumsal yararı düşünemiyorlardı, karşılıklı ilişkilerinde görenekleri ve yasaları kullanmayı bilmiyorlardı. Raslantıyla önlerine çıkan avı herbiri alıp götürüyordu, yaşamak durumunda olduğunu ve gücünü kendi isteğine göre kendi için kullanması gerektiğini biliyordu. Venüs aşıkların bedenlerini ormanlarda birleştiriyordu: her kadın gerçekte kendi arzusuyla ya da erkeğin kaba gücüyle ve onun buyurgan tutkusuyla ya da meşe palamutları, kocayemişler ya da iyi armutlar gibi herhangi bir kazancın tuzağıyla boyun eğiyordu.

Ellerinin ve bacaklarının şaşırtıcı gücüne güvenerek, orman hayvanlarını taşlarla ya da ağır topuzlarla kovalıyorlardı; çok sayıda hayvan avlıyorlardı, onların bazılarından gizlenerek kurtuluyorlardı...

Daha sonra, kulübeleri, deriden elbiseleri, ateşi tanı-

dıklarında, kadın yalnız bir erkeğin eşi olduğunda (...[16]), kanlarından gelenlerin arttığını gördüklerinde insan türü kabalığını yitirmeye başladı... O zaman karşılıklı olarak şiddet göstermek istemeyen komşular arasında dostluk bağları da kurulmaya başladı; zayıf insanlara acımanın doğru olduğunu bulanık bir biçimde sesleriyle ve davranışlarıyla anlatarak çocukları ve kadınları korudular. Elbette, dirlik düzenlik heryerde doğamazdı, ama insanların büyük, çok büyük bir bölümü titizlikle sözleşmelere uyuyorlardı: yoksa, insan türü tümüyle yokolmuş olacaktı, onun soyu günümüze kadar ulaşamayacaktı.

L.V, 925-937; 953-968; 1011-1027.

Dilin kökeni[17]

Şeylere ad verilmesi başlangıçta bilinçli bir biçimde olmadı, ama insanların doğaları değişik ulusallıklarına göre, özel duygular taşıyordu ve özel izlenimler alıyordu ve böylece ulusal topluluklardan herbiri kendine göre, yerleşim yerlerinin değişik uluslarda oluşturduğu ayrımlara uygun olarak, bu duygularının ve izlenimlerinin herbiriyle biçimlenmiş sesler çıkardı. Böylece daha sonra her ulusta ortak anlaşmayla özel adlar, belirlemeleri daha az kaygan ve daha kısa kılmak için bilinçli olarak verilmiş oldu. Bazen insanlar o zamana kadar bilinmeyen şeyler ve o şeyleri bazen doğal olarak ortaya koyan bazen de sözcük oluşturmada belirleyici biçime uygun olacak ve böylece anlamı açık kılacak ve usavurmayla ortaya konulan sesler getirdiler.

Herodotos'a mektup, 75-76.

Dilin değişik seslerine gelince, insanları onları çıkarmaya iten doğadır: gereksinim şeylerin adlarını doğurdu, hemen hemen dille anlatamadığını davranışla anlat-

maya yönelen ve varolan nesneleri parmağıyla gösteren çocuklar gibi... Ama bir insanın nesnelere adlarını verdiğini ve öbürlerinin ilk sözcükleri böylece öğrendiğini düşünmek çılgınlık olur.

L.V, 1028-1032; 1041-1043.

Ateşin kökeni

Yeryüzüne ateşi indiren yıldırımdır, böylece ateşin ilk kaynağı her yere yayıldı... Bununla birlikte, bazen kalın bir ağacın dalları rüzgarla sallandığında bir başka ağacın dallarına dayanarak ısınır: sürtünmenin şiddeti ateşi ortaya çıkarır... Bu iki neden ölümlülere ateşi verdi. Besinleri pişirmeyi ve alevin sıcaklığında onları yumuşatmayı öğreten güneştir: insanlar yeryüzünde sayısız ürünün güneş ışıklarının vuruşuyla yumuşadığını ve kırsal ortamlarda güneş sıcaklığıyla tatlılaştığını görüyordu.

L.V, 1082-3; 1096-1098; 1101-1104.

Toplumların devinimi

Krallar kentler kurmaya, kalelerde bir savunma ve bir sığınak aramaya başladılar, sonra herbirinin güzelliğine, gücüne, anlayışına göre sürüleri ve toprakları dağıtmaya başladılar: çünkü güzellik büyük bir onurdu ve güç çok tutuluyordu. Daha sonra zenginlik ortaya çıktı, güzelliğin gücünü kolayca alteden altın bulundu.

L.V, 1108-1114.

Hukukun kuruluşu. Adalet.[18]

Karşılıklı olarak birbirlerine zarar vermemek adına sözleşmeler yapmaya yatkın olmayan tüm canlı varlıklar için hiçbir şey adaletli ya da adaletsiz değildir; karşılıklı olarak birbirlerine zarar vermemek adına sözleşme-

ler yapamayan ya da yapmak istemeyen halklar için de durum aynıdır.

D.P., 32.

Adalet hiçbir zaman kendinde varolan herhangi bir şey değildir. Ama insanların karşılıklı alışverişinde, her yerde, her zaman karşılıklı olarak birbirine zarar vermemek adına bir çeşit sözleşme vardır.

D.P., 33.

Doğaya uygun adalet karşılıklı olarak insanların birbirlerine zarar vermelerine engel olmaya yöneltilmiş karşılıklı bir yarar sözleşmesidir.

D.P., 31.

Genel görünüşüyle adalet herkes için aynıdır, çünkü insanlar arasındaki alışverişte bir çeşit karşılıklı yarardır; ama bir ülkenin bireysel özelliklerine ya da tüm öbür koşullarına başvurulduğunda, aynı şey herkes için adeletli olarak görünmez.

D.P., 36.

Öldürülmüş krallar, tahtların eski görkemi, yerde devrilmiş yatan mağrur asalar; kalabalığın ayakları altında kralın başının kanlı simgesi kendi onuruna ağlıyordu: çok korkulan, tutkuyla ayaklar altında çiğnenir. Her şey aşırı bir dağılma ve bozulma noktasına geldi mi her kişi iktidarı ve yüce katı arıyordu. O zaman seçkin bir kişi yüksek memurluklar oluşturmayı öğrendi, hukuku kurmayı öğrendi, amacı insanları yasaları kullanmaya yöneltmekti. Çünkü şiddetten yorgun düşmüş insan türü kinlerle bitkin duruma gelmişti: o zaman yasalara ve hukukun geçerliliğine canla başla uydu.

L.D., 1136-1147.

Adaletin evrimi

Yasayla tam tamına onaylanmış gibi olan eylemler arasında araştırmada yeterlilik sağlayan eylem insanların karşılıklı ortaklığının koşullarında bir adalet güvencesine sahiptir, herkes için aynı olsa da olmasa da. Ama bir insan bir yasa yaparsa ve bu yasa sonuç olarak insanların alışverişinde bir yarar sağlamazsa, o yasa adalet özelliğine sahip değildir. Adalet konusunda yararlılığın anlamı değişirse, ama gene de bu yararlılık belli bir süre için genel kavrayışa uyarsa boş sözlerle ilgilenmeyen ama olguları önemseyen kişilerin gözünde bu süre boyunca yarar adaletli olacaktır.

D.P., 37.

Tüm rastlantısal değişimin dışında, doğru olarak görülmüş eylemler uygulamada genel anlayışla açıkça uyuşmadıkları yerde doğru değildirler. Ama koşulların değişmiş olduğu yerde, doğru gibi görünmüş olan aynı eylemler hiçbir yarar sağlamazlar, gerçekten yurttaşların karşılıklı alışverişi için yararlı oldukları yerde ve sürede doğrudurlar; ama hemen sonra yararlı olmayı bıraktıklarında doğru olmayı bırakırlar.

D.P., 38.

İlerleme

Gemicilik, tarlaların ekimi, surlar, yasalar, silahlar, yollar, giysiler ve bu türden öbür kazançlar; lüksün incelikleri, büyük bir ustalığın ürünü olan şiirler, tablolar, yontular... insanlara bunları yavaş bir ilerleyiş içinde azar azar öğreten inatçı bir zihnin kullanımı ve deneyimidir. Böylece zaman yavaş yavaş her buluşu gün ışığına çıkardı, bilim de onu tam bir aydınlık içinde düzene koydu.

L.V., 1448-1455.

Tarihsel kötümserlik

Böylece insan ırkı her zaman boşuna çalışır ve boş kaygılarda zaman tüketir. Elbette, o elde etmenin sınırını tanımaz ve gerçek hazzı nereye kadar götüreceğini bilemez. Bizi yavaş yavaş fırtınaya sürükleyen ve kasırgaların ve savaş yıkıntılarının zincirini koparan budur.

L.V., 1430-1435.

3

Ruhbilim

İnsan ruhu[1]

Öyleyse ruh katışmaca tüm genişliğince yayılmış çok ince bir cisimdir diye anlıyoruz; belli bir nitelikte sıcaklıkla karışmış bir esintiye çok benzer, çünkü o bir yandan esintiye benzer öbür yandan sıcaklığa; esintinin ve sıcaklığın çok üstünde incelik taşıyan bir parçası daha vardır; böylece, bunun yardımıyla, katışmacın tüm kalanına sıkı sıkıya bağlanmıştır.

Herodotos'a mektup, 63.

"Cisimsel" ruh

Ancak boşluk özel olarak cisimsiz algılanabilir. Ama boşluk ne eylemde bulunabilir ne acı çekebilir: yalnızca, cisimlerin kendinde devinmesine olanak verir. Sonuç olarak, ruh gerçek anlamda cisimsiz bir varlıktır diyenler boş sözler söylemiş olurlar. Gerçekte, ruh cisimsizse, o ne davranabilecektir ne acı çekebilecektir, oysa bu iki raslantının gerçek olarak ruhta[2] yaşandığını açıkça görüyoruz.

Herodotos'a mektup, 67.

Ruh ve zihin

Önce şunu söyleyeyim: bazen düşünce diye adlandır-

dığımız, yaşamın danışmanının ve yöneticisinin yerleştiği zihin insanın parçasıdır, tıpkı tümüyle canlı varlığın parçaları olan ayak, el, gözler gibi.

L.III, 94-97.

Zihin ve ruh sıkı sıkıya birleşirler ve birlikte tek bir doğa oluştururlar, ama başı ve tüm bedene egemen olan bu danışmanı zihin ya da düşünce diye adlandırıyoruz. Onun bulunduğu yer göğsün ortasındadır. Ürküntü ve korku orada kendilerini gösterirler, sevincin ortaya çıktığı yer burasıdır: böylece düşünce ve zihin orada bulunurlar. Öbür parça, ruh, tüm bedene bölüştürülmüştür, isteme uyar ve ona göre devinir ve zihnin itkisi altındadır.

L.III, 136-144.

Zihnin ve ruhun doğası cisimseldir...

L.III, 161.

İlkin, zihnin tümüyle ince ve son derece küçük atomlardan oluşmuş olduğunu söylüyorum... Zihnin tözü eşsiz bir devinimde kendini ortaya koymuş olduğundan, son derece küçük, ince ve yuvarlak atomlardan oluşmuş olmalıdır.

L.III, 179-180; 203-205.

Ruhun ruhu

Zihnin doğasında daha önce bize üç öge görünmüştü, bununla birlikte bunlar duyumu yaratmakta yeterli değildirler. Düşünce, gerçekte, bunlardan birinin düşüncenin devinimlerini yaratacak olan duyarlılığın devinimlerini yaratabileceğini benimsemez. Öyleyse, onlara bir dördüncü tözü de eklemek gerekir. Bu dördüncü tözün hiçbir adı yoktur; hiçbir şey ondan daha devingen ve da-

ha ince değildir, hiçbir şey onun kadar küçük ve kaygan ögelerden yapılmamıştır. Duyumsal devinimleri organlara ilk paylaştıran odur. Gerçekte ögelerinin küçüklüğü nedeniyle ilk o devinir, sonra devinim sıcaklığı, sonra esintinin görünmez gücünü, sonra havayı kazanır, sonra her şey sarsılır, kan devinmeye başlar ve duyum tüm bedene yayılır. Sonunda kemiklere ve iliklere ulaşır, ister bir haz ister karşıt bir heyecan sözkonusu olsun...

Böylece sıcaklık, hava ve esintinin görünmez gücü birbirleriyle karışarak bu devingen güçle birlikte tek bir töz oluştururlar; bu devingen güç başlangıç devinimini yaratır, onu daha sonra öbürlerine dağıtır; bu başlangıç devinimi organlardaki duyumsal devinimin ilk kaynağıdır. Çünkü bu töz derinlerde gizlidir ve derinlere batmıştır: hiçbir şey bedenimizde o kadar içte değildir ve o da gerçekte ruhun ruhudur...

L. III, 237-251; 269-275.

Beden ve ruh birliği

Öyleyse, bu töz tümüyle bedence korunur ve o aynı zamanda bedenin bekçisi ve bedenin esenliğinin nedenidir; çünkü onların ortak kökleri vardır ve onlara zarar vermeden onları ayırmak olası değildir... Birinin öbüründen yardım almadan kendine yetebildiği ve bedenin ve ruhun ayrı ayrı sezme gücüne sahip olduğu görülmez, tüm organlarımızda duyarlılığı ateşleyen ve uyandıran bu bağlı ve ortak devinimlerdir.

L.III, 323-326; 333-336.

Algı[3]

Bu katı cisimlerden başka, onlarla aynı biçimde olan ve algıladığımız her şeyi uzaktan aşan imgeler vardır. Gerçekten cisimleri çevreleyen ortamda parçacıkların

yayılması da, bu ortamın oyuk ve kaygan koruyucuların oluşmasına uygun koşullar ortaya koyması da, katılardan çıkan yayıntıların daha sonra bu ortamda katıyken sahip oldukları konumu ve dayanağı korumaları da olasıdır. Bu imgeleri görüntüler diye adlandırıyoruz...

Olgularda hiçbir şey görüntülerin duyarlılığı sınırsızdır fikrini yalanlamaz ve buradan biz onların sınırsız hızı olduğu sonucunu çıkarıyoruz... çünkü onlar herhangi bir yolu istendiği kadar hızlı geçebilecek yetenektedirler, çünkü onların sonsuz küçüklüğü hiçbir dirençle karşılaşmaz ya da pekaz dirençle karşılaşır, oysa ince olan pekçok şey ya da hemen hemen sonsuz sayıda şey bu yetersiz incelik nedeniyle dirençlerle karşılaşırlar. Görüntülerin üremesinin düşünce kadar hızlı olduğunu ekleyelim. Nedenleri şunlardır: ögeleri her zaman hazırdır, sürekli bir akışla cisimlerin yüzünden çıkarlar, bunlar için duyarlı ve açınlayıcı bir azalma sözkonusu olmaz, çünkü yitim öbür görüntülerle dengelenir, bu öbür görüntüler kendi akışları içinde cisimlerle bağlanmışlardır; sonra cisimlerden çıkan görüntülerin ögeleri korunacak şeylerdir ve bazen karışıklığın olmasına karşın herbiri cisimlerin yüzünde bulundukları konumu ve düzeni uzun süre korurlar; sonunda bir görüntü kendini çevreleyen ortamda çabucak etkin duruma geçer, çünkü bu oyuk ve derinlemesine dolu olmayan bir şeydir. Benimsendiği gibi, görüntüler oluşturan başka şeyler de vardır, çünkü ne oluşumun bu çeşitli biçimleri ne buraya kadar görüntülerle ilgili söylediğimiz şeylerden hiçbiri duyumlarla yalanlanmış değildir, bundan ayrı olarak dış nesnelerden bize kadar, bu nesnelerin varlığını doğruca güvence altına alan ve öte yandan uyarlı olan sunumların bize getirilmesi için ne yapmak gerektiğini kendi kendimize sorarken de bunu anlayabiliriz.

Herodotos'a mektup, 46-48.

Görüntüler

Öyleyse diyorum ki, ince imgeler ve ince biçimler nesnelerden yayılmışlardır ve nesnelerin yüzeyinden çıkarlar: onlar zarlar ya da bir kabuk diye adlandırılabilirler, çünkü onlardan herbiri uzayda dolaşmak için çıktığı nesnenin biçimini ve görünümünü almıştır... ağustosböceklerinin yazın bırakıp gittiği yuvarlak kabuklar, danaların doğumla dökülen zarları ya da güç ortamda kayan yılanın bıraktığı derisi böyledir... cisimlerin imgesine çok uyan biçimler vardır: dokunulmaz bir dokudan oluşmuş olan bu şeyler uzayda ayrı ögeleri sezilemeden uçuşurlar.

L.IV, 42-53; 57-61;87-89.

Nesnelerin niteliği[4]

Biçimler, renkler, büyüklükler, ağırlıklar, kısaca cisimlere temel nitelikler olarak bağladığımız ve cisimlerin duyumunda algılanan bu şeyler, ya tüm cisimlere ya da yalnızca görünür cisimlere bağladığımız bu şeyler, kendilerinde ya da tözsel olarak varolan şeyler diye alınmamalıdır, hayır, bu ne cisimlere eklenecek cisimsel varlıklar olarak, ne cisimlerin maddesel parçaları olarak kavranılabilecek şeydir. Bütünsel olarak bir araya gelişleriyle onları tümüyle evrenseller olarak ele alınan cisimlerin ölümsüz tözünü kuran şeyler diye görmek gerekir. Ama, onlar bir araya gelişleriyle atomlar olsun bütünden çok daha küçük parçalar olsun, tüm yoğun parçacıkların yanyana gelerek kendilerinden daha büyük bir cisim oluşturduğu biçimde somut bir katışmaç ortaya koyamazlar. Söylediğim gibi, bu şeyler yalnızca bütünsel olarak bir araya gelişleriyle cisimlerin ölümsüz özünü oluşturan şeylerdir. Bu şeylerin herbiri özel ve ayrı bir algının nesnesidir, ama somut cismin algısı aynı

zamanda verilmiştir ve bu şeyler somut cisim kavramında ortaya konulamayan şeyler olmakla ondan yalıtılamazlar.

Herodotos'a mektup, 68-69.

Zaman fikri

Zamanı bir öznede gerçekten bulunan şeyleri aradığımız gibi, yani bu şeylerin bizde bırakmış olduğu izlere başvurarak aramak gerekmez; çünkü zaman varlıklarda verilmiş değildir. Az ya da çok zaman geçti dediğimizde, bulunduğumuz durumun algısına kadar gitmemiz gerekir, bu durumun çeşitli yinelenmelerini onların yakınlıklarına göre birbirine yaklaştırmak gerekir ve bundan benzetme yoluyla şu sonucu çıkarmak gerekir: genel olarak zaman şeylerde genel olarak herhangi bir şeye göre bizim uzun zaman ya da kısa zaman diye adlandırdığımız özel oluş biçimidir. Zamanı alışılagelen adlarla belirlemek yerine ona daha iyi diye başka adlar vermekten kaçınmak, onu yerleşmiş adlarla adlandırmak gerekir. Onda kendi doğasına yabancı bir doğa varsaymak da gerekmez ve onun özgüllüğünde sezinlediğimiz gibi onu gerçek özüne özdeş olarak göstermek de gerekmez, çünkü bu yanılgıya zaman zaman düşülmektedir. Yapılması gereken tek şey ayrıntılı bir biçimde ilksel algıları incelemektir, onların yardımıyla biz bu özü bulunduğu yerde belirleriz ve ona dayanarak zamanı ölçeriz. Basit bir düşünce devinimiyle sezildiği üzere, zamanı günler ve gecelerle, duygu durumlarımızla ve duyarsızlık durumlarımızla, devinimlerle ve dinginliklerle, bütün bu şeylerde özel nitelikli ortak bir raslantı görerek belirliyor olduğumuzu, bize zaman sözcüğünü bu raslantının söylettiğini göstermeye gerek yoktur[5].

Herodotos'a mektup, 72-73.

Görme

Biçimlerin görülerinin ve aynı zamanda imgelerinin bizde dış nesnelerden gelen herhangi bir şeyin girişiyle oluştuğunu benimsemek gerekir. Çünkü dış nesneler havada kendilerinde varolan renkleri ve biçimleri bize iletemeyeceklerdi, ışınlarla ya da bizden onlara giden herhangi bir doğa akımıyla bize kendilerini sezdiremeyeceklerdi; bunlardan hiçbiri nesnelerden kopan imgelerin biçimler ve renkler üreterek belli bir oranda küçültülmüş büyüklükler altında gözümüze ve düşüncemize girdiğini benimsemeye yeterli değildir; birikmeleriyle kendilerini yaratmaya yetenekli kılan hızlı bir devinimin daha önce canlandırmış olduğu bu imgeler içlerindeki boşluğa karşın nesneyle uygunluklarını koruyarak tek ve sürekli bir nesnenin görünümüdürler, nesne onların yüzeylerinden herbirine içten dışa doğru görüntüde oluşturulan itki aracılığıyla kendisini ortama bırakan katı ve dolu cismin titreşen atomlarıyla yeterli bir dayanak sağlamıştır. Böylece, düşüncemizin etkinliğiyle ya da duyularımızın etkinliğiyle sezdiğimiz görünüm, sözkonusu olan bir biçim de bir biçimin temel niteliği de olsa katının biçimidir, yani aynı nesnenin biçimidir, bu görünüm bir durumda varolan nesnenin yaydığı görüntülerin ardarda gelen yoğunlaşmasıyla, bir başka durumda nesnenin bıraktığı görüntülerin bir tortusuyla oluşmuştur. Yanılgı ve yanlışlık konusuna gelince, her zaman dikkatimize açık olan nesneyle ilgili olarak oluşturduğumuz görüşte yatar, bu görüşü ya doğrulanmış olarak görürüz ya da duyumlarla sakatlanmış olarak görürüz, oysa o durumda doğrulama yoktur ya da uyarsızlık kendini göstermektedir. Bizim kuramımız tüm gerekeni açıklar: çünkü, bir yandan bize doğru fırlatılmış görüntüler olmasaydı, gerçek varlıklar denenlerle aynadaki imgeler ya da düşler ya da düşüncemizin ya da öbür bilme yetilerimizden herhangi birinin etkinliğinin sonu o-

lan imgeler (imgelemin ve duyuların yanılsamaları) gibi bu hayaletlerle varolan benzerlik açıklanamazdı; öte yandan, tam anlamında sunucu etkinliğe bağlı ama bununla birlikte ondan ayrılan eylemin varlığını sezemediysek yanılgı oluşmayacaktır. Bu görüş ortaya koyma edimiyle oluşan olumlama doğrulanmamışsa ya da çürütülmüşse yanılgı vardır; doğrulanmışsa ya da çürütülmüş değilse doğru vardır. İşte sıkı sıkıya elde tutulması gereken bir öğreti: bir yandan duyulur apaçıklığın çeşitli biçimler altında bize gösterdiği ölçütleri altüst etmemek; öbür yandan yanlışı doğruyla aynı kefeye koymamak ve tüm alanlara bulanıklık ve karışıklık getirmemek.

Herodotos'a mektup, 49-52.

İşitme

İşitmeye gelince, ses yayan özneden ya da yankı yapan şeyden ya da ses oluşturan şeyden, özetle herhangi bir biçimde bize işitsel duygu sağlayan şeyden bize iletilen belli bir akımla oluşur. Bu akım her şeyin biçimini birileri öbürlerine uyarlılığını sürdürerek ve doğanın bir özdeşliğini yayan nesneyle korunarak katılara bölünür: bu ikili nitelik yardımıyla onlar bizde nesnenin aydınlık ve anlaşılır bir duyumunu sağlarlar ve onun olmadığı durumda yalnızca ses veren bir nesnenin bizim dışımızda varlığını görünür kılarlar, çünkü nesneden ona uyan bir sunum bize iletilmemişse, sözünü ettiğimiz anlaşılır duyum olamayacaktır. İşitmenin düzeneği budur.

Herodotos'a mektup, 52-53.

Kokualma

Kokuya gelince, işitme için olanları burada da benimsemek gerekir, böylece nesneden bize kadar iletilen

ve koku duyumunu uyarmaya yatkın olan yoğun parçacıklar olmasaydı koku bizde hiçbir duygu oluşturmayacaktı; bu parçacıklardan bazıları koku duyusunu bulandıracak ve onun doğasına ters düşecek biçimde bazıları da koku duyusunu bulandırmaksızın onun doğasına uygun olarak uyarıcı olurlar.

Herodotos'a mektup, 53.

Algının nitelikleri

Sonunda, tüm duyulur iyi ya da kötü izlenimler benzemez hatta karşıt biçimlerin ögeleriyle oluşurlar. Bıçkının kulak tırmalayıcı kötü gıcırtısının lirde müzikçilerin çevik parmaklarının uyandırdığı ve düzenlediği hoş müziklerle aynı kayganlıkta atomlardan olduğuna inanma. Kokmuş cesetler yakıldığında ya da sahne Kilikya safranıyla sulandığında ya da yakındaki sunaktan Arabistan kokuları yayıldığında burun deliklerinden giren atomların aynı biçimde olduğuna inanma. Gözleri doldurabilen iyi renkler ya da bakışı yaralayan, ağlatan ve görünümü korku ve tiksinti yaratan renkler aynı ögelerden oluşmazlar. Duyulara hoş gelen her biçim kaygan ögeleri içerir. Tersine hoşa gitmeyen ve kaba her nesne ögelerinin pürüzlülüğüyle kendini ortaya koyar. Öyleyse atomların biçimi çeşitli duyumlar oluşturabilmek için çok değişik olmalıdır.

L.II, 408-425;442-443.

Zihinsel imgeler

Şimdi zihni devindiren nesneler nelerdir ve zihne gelen şey nereden gelir? Dinle ve kısaca onu öğren.

İlkin ince görüntülerin kitle durumunda her yanda ve her biçimde dolaştıklarını ve havada raslaştıklarında örümcek ağı ya da altın yaprakları gibi kolayca kaynaş-

tıklarını söylüyorum. Onlar gerçekte gözlere çarpan ve görmeyi kışkırtanlardan çok daha ince bir dokudandır, çünkü onlar bedenin gözeneklerinden girerler ve zihnin incecik tözünü derinlemesine uyandırırlar ve duyarlılığı uyarırlar. Kentauros'ları, Skylla'ların biçimlerini, Kerberos'ların yüzlerini ve kemikleri toprağın altında kalmışların görüntülerini böyle görüyoruz. Buna göre, her türden görüntüler raslantıyla taşınmışlardır, bazıları kendiliğinden havada oluşmuştur, bazıları çeşitli nesnelerden kaçmıştır, bazıları da çeşitli imgelerin kaynaşmasından doğmuştur...

Tüm güçlükler ortadan kaldırılmak isteniyorsa, yukarıda ortaya konulmuş pekçok sorunun aydınlatılması gerekir. Birinci sorun: bir nesnenin imgesi bize ulaştığında, niçin zihin hemen onun fikrine sahip oluyor? Böylece görüntüler bizim istemimizle ilgili midirler ve biz istediğimiz anda imge denizden, topraktan ya da gökten çıkar gelir mi? Doğanın insan toplaşmaları, alaylar, şölenler, savaşlar gibi gözlemlenebilir olguları oluşturup bir araya getirmesi için tek bir sözcük yeter mi?

Mucize o kadar büyük ki aynı yerde toplanmış insanların herbiri her çeşit nesneyi çok ayrı kavrarlar. Düşlerde gördüğümüz görüntülerin ölçülü biçimde ilerlemeleri ve esnek üyelerini devindirmeleri nasıl açıklanır? Üyeleri esnektir, çünkü kolları ardarda değişik konumlar alabilir, ayrıca görüntüler uyumlu adımlarla gözlerimize eşlik ederler. Böylece görüntüler dans sanatını öğrenmişler midir, gece saatlerinde bu gösterileri yapmak için dolaşmadan önce dersler almışlar mıdır? Ya da daha doğrusu gerçek şu değil midir? Duyumumuzun tek bir anında, bir ses yayılması sırasında, nedeni varoluşu belirleyen çeşitli anlar gizlenirler ve böylece her anda her yerde her çeşit görüntünün varlığı açıklanmış olur... Onlar o kadar incedirler ki iyice dikkat edil-

mezse zihin onları apaçık seçemez. Buna göre, her şey geçer ve yitip gider, zihnin belirleyebildiklerinin dışında...

L.IV, 722-804.

Devinimin ruhbilimi

Şimdi, istediğimiz zaman adımlarımızı nasıl ileri atarız ve üyelerimizi nasıl devindiririz? Bedenimizin büyük ağırlığını yerinden oynatmaya yeterli güç hangi güçtür? Söyleyeceğim: sözlerimi dinle.

Öncelikle diyorum ki, daha önce söylediğim gibi devinimin görüntüleri zihnimize çarparlar. Buradan istem doğar: kimse zihin ilkin ne istediğini görmeden herhangi bir şeye başlayamaz. Onun önünde öngürdüğü imge vardır. O durumda zihin yürüme istemini ortaya koyduğunda hemen bedenin tüm üyelerinde ve organlarında bölüştürülmüş olan ruhun gücünü tutar: bu kolaydır, çünkü birbirlerine bağlıdırlar. Ruh bu defa bedeni tutar ve böylece gitgide tüm kitle kıpırdanır ve devinir.

L.IV, 877-891.

Aşkın ruhbilimi

Sözünü etmiş olduğumuz bu tohum ergenlik organları güçlendirmeye başlayınca kımıldanır. Her nesne özel bir nedenle öylesine heyecan verici ve çekicidir ki bedeninin etkisi insani tohumu insandan fışkırttırabilir. Yer aldığı bedenin parçalarından çıkar çıkmaz üyelerden ve organlardan geçerek bedenin bütününden çekilir, hemen uyarmak için bazı sinirsel bölgelerde ve özellikle cinsel bölgelerde toplanır. Kaba arzunun yöneldiği nesnede tohumu saçmak istemi doğduğunda bu uyarılmış bölgeler tohumla şişerler. Beden ruhu aşkla yaralanmış olan nesneye yönelir. Tüm yaralılar yaradan ya-

na düşerler, kan vuruşun geldiği yöne doğru sıçrar ve düşman oralardaysa kırmızı fışkırma onu örter. Venüs'ün vuruşuna uğrayan insan için de durum aynıdır: ok'u bir ergen dişi üyelere atarsa ya da bedeni aşk yayan bir kadın oku atarsa yarayı yaratana doğru yönelir, onunla birleşmek ve kendinden fışkıran akıntıyı bedeninden fırlatmak için yanar: çünkü sessiz arzu hazzı öngörür.

İşte Venüs bizim için budur; aşkın adı ondan gelir; aynı biçimde Venüs, yerine buz gibi bir kaygının geçeceği hazzın ilk damlalarını yürekte damıtır.

L.IV, 1037-1060.

Sefahat

Bu yemeklerle süslerin ince ince yarıştığı şölenler, oyunlar, durmadan dolan kadehler, kokular, taçlar, çiçekten taçlar. Boş şeyler.

Şehvetin kaynağından boğazı yakalayan ve daha yukarılara kadar çıkan bir takım acı şeyler doğar.

L.IV, 1033-1134.

4

Ahlak

Epikuros'a övgü

İnsan yaşamı, insanı tehdit eden korkunç görünüşlü yüzünü göksel bölgelerin yücelerinden gösteren zahmetli bir din tarafından yeryüzünde ezildiği ve canından bezdirildiği sırada bir Yunan ölümlü gözlerini ona karşı kaldırmaya ve ona karşı durmaya cesaret eden ilk kişi oldu. Ne tanrı masalları, ne yıldırım, ne de göğün tehdit eden gürlemeleri onu durdurabildi. Bunlar onun yürekliliğini, doğanın sıkı sıkıya kapatılmış kapılarını ilk olarak zorlama arzusunu kışkırttı. Böylece zihninin canlı gücü onu yöneltti, o dünyanın alev alev yanan duvarlarının[1] ötesine geçti; düşüncesiyle, zihniyle sonsuz bütünü geçti, amacı bize doğabilecek ve doğamayacak olanın bilgisini, kesin sınırlara göre her şeyin gücünü belirleyen yasaları zaferle getirmekti. Böylece din ayaklar altında kaldı, yıkıldı ve zafer bizi göğe eşit kıldı.

L.I, 62-79.

Sen ki ilkin onca karanlıktan çok güzel bir ışık çıkarabildin ve yaşamın gerçek iyiliklerini aydınlatabildin, ey yunan halkının onuru, senin izindeyim ve senin adımlarından kalan izlere adımlarımı koyuyorum, şimdi seninle yarışıyor değilim, seni öykünmeyi yükümlenmenin aşkıyla itilmiş durumdayım. Kırlangıç kuğularla,

oğlaklarla güreşebilir mi, onlar titreyen pençeleriyle atın yarışma gücüne erişebilirler mi?

Ey baba, doğrunun kurucusu, sen bize baba öğütleri veriyorsun; senin kitaplarında ey onurlu insan – çiçekli çayırlarda çiçek özü toplayan arılar gibi – senin altın sözlerinle, ölümsüz yaşamda asla olamayacak olan en değerli sözlerle besleniyoruz.

Tanrısal zihninle kurulmuş öğretin şeylerin doğasını açıkladığından beri zihnin korkuları dağılıyor, dünyanın duvarları her yönde açılıyor, şeylerin gerçekleştiğini görüyorum. Tanrıların gücü ve rüzgarların sarsmadığı, bulutların yağmurlarıyla vurmadığı, soğukla sertleşmiş beyaz karın düşüşüyle zarar vermediği ama her zaman bulutsuz bir esîrin örttüğü, ışığın geniş pırıltısı altında gülümseyen tanrıların barış ülkeleri görünür. Doğa onları hoşnut eder, ruhlarının dinginliğini hiçbir şey bozamaz.

Ama Akheron'un bulunduğu yerler hiçbir yerde görünmez, toprak boşluğun derinlerinden ayaklarımızın altında olup biten tüm şeyleri seçmeyi engellemez.

Bütün bu şeyler karşısında, korkuyla karışık tanrısal bir hazzın beni sarması gibi, senin gücünle ortaya konulmuş olan doğa tüm örtülerinden sıyrılmış olarak düşüncede kendini gösterir.

L.III, 1-30.

...işte o bir tanrı oldu, bir tanrı[2], onurlu Mommius bugün bilgelik denilen bu yaşam kuralını buldu ve bilimiyle yaşamı onca fırtınadan, onca karanlıktan çıkararak böyle bir dinginlikte çok parlak bir ışıkta kurdu...

L.V, 8-12.

Epikuros'çu ayrılma

–İnsanların saldırılarından korunmak sözkonusu ol-

duğunda, bu amaca ulaşmayı sağlayacak her şey doğaya uygun bir iyiliktir.

–Bazıları başka insanlar karşısında güvenlik kazanmak düşüncesiyle ün ve onur istediler. Bu tür insanların yaşamı güvencedeyse, onlar doğanın istediği iyiliği elde etmişlerdir; ama öyle değilse, doğal içgüdüyle başlangıçta uğrunda savaştıkları şeyi elde edemezler.

–İnsanlar karşısında güvende olmanın en arı kaynağı, bir dışlama gücüyle belli bir sınırda güvence altına alınmış olan bu kaynak gerçekte barış içinde bir yaşamın ve dünyadan kopmanın sonucu olan bağışıklıktır[3].

–Komşularından yana tam anlamında güvenliğe ulaşmış olan tüm insanlar birlikte çok hoş bir yaşam sürerler, çünkü karşılıklı olarak içtenlikli bir güvenleri vardır ve en eksiksiz içtenliğin tadını çıkardıklarında onlar ölmüş bir dostun erken ayrılışıyla ağlayıp inlemezler, sanki o yakındıkları biriymiş gibi[4].

D.P., 6,7,14,40.

İşlerin ve siyasetin hapisanesinden kurtulmak gerekir[5].

Fr. A., 58.

Yaşamını gizle[6].

Fr. B., 86

Mutluluk ve arzu

HAZ, EYLEMİN AMACI

Arzular arasında bazılarının doğal, bazılarının boş, doğal arzular arasında bazılarının gerekli, öbürlerinin basitçe doğal olduğunu benimsemek gerekir: gerekli olanlardan bazıları mutluluk için, bazıları bedenin dinginliği için, bazıları da yaşamın kendisi içindir[7]. Bu şeylerin doğru kavranılması bedenin sağlığı ve ruhun dinginliği için her seçimi ve her yadsımayı sağlayacaktır, çünkü mutlu yaşamın amacı buradadır. Çünkü her za-

man fiziksel acıdan ve korkudan kaçınmak için eylemde bulunuruz. Bunu sağladığımızda ruhun tüm fırtınası diner, çünkü yaşayan artık olmayan herhangi bir şeyin peşinde dolaşmayacaktır, bedenin iyiliğini ve ruhun iyiliğini karşılayacak herhangi bir şey aramayacaktır. Çünkü hazza yalnızca yokluğundan acı çektiğimizde gereksinimimiz vardır; ama acı çekmediğimizde hazza hiç de gereksinimimiz yoktur. Bunun içindir ki haz mutlu yaşamın başlangıcı ve sonudur diyoruz. Çünkü ilkel ve doğal iyilik olarak tanıdığımız odur ve her seçim ve her yadsıma ona göre belirlenir ve her zaman duygunun kurallarında tüm iyilikleri ölçerek ona yöneliriz.

Çünkü haz ilkel ve doğal iyidir[8]. Herhangi bir hazzı seçmeyiz ve onları izleyen bir kötülük onları aştığında pekçok hazzı önemsemeyiz; acıları aşan bir haz biz acılara uzun süre katlandıktan sonra gelmişse acıları hazlardan daha değerli buluruz. Öyleyse her haz bizimle doğal bağlantısı nedeniyle iyidir, bununla birlikte her haz peşine düşülesi değildir. Bunun gibi, her acı kötüdür ve bununla birlikte her acı ondan kaçmayı gerektirecek yapıda değildir. Bütün bu şeyleri yararları ve sakıncaları karşılaştırarak ve bir incelemeye tutarak yargılamak gerekir. Çünkü iyiyi kötü diye ele aldığımız ve buna karşılık olarak kötüyü iyi diye ele aldığımız durumlar vardır[9].

Kendine yetmeyi[10]de büyük bir iyilik olarak değerlendiriyoruz – her zaman azla yetinebileceğimizden değil, ama bolluk olmadığında az şeyle yetinebilelim diye, bollukta en hoş hazları bulduklarına gerçekten inananlar ona en az gereksinimi olanlardır, doğal olan her şeyin elde edilmesi kolaydır, ama gereksiz olanlar öyle değildir. Gereksinimin doğurduğu acı ortadan kalkınca, basit tadlar görkemli bir düzenin verdiği hazza eşit bir haz verirler; onları yiyip içmeye gereksinimi olana ekmek ve su en yüksek hazzı sağlar. Basit ve lüks olma-

yan düzenlere alışkanlık insanı tam anlamında sağlıklı kılar ve insanı yaşamın yararlarını kullanmakta uyanık tutar, uzun zaman geçip de lükse daldığımızda alışkanlık bizi güzelce kendi açısına yerleştirir ve bizi kötü yazgıdan korkmamaya yöneltir.

Öyleyse haz amaçtır dediğimiz zaman bizi tanımayanların ya da bize karşı olanların ya da bizi anlamayanların sandığı gibi savurganlık hazlarından ve tensel hazlardan sözetmiyoruz, ama fiziksel acının yokluğundan ve ruhun dinginliğinden sözediyoruz[11]. Çünkü hoş yaşamı doğuran şey içki alemleri, şölenler, oğlanlara ve kadınlara sahip olma, zenginin masasına getirilen balıkların ve öbür yiyeceklerin tadı değildir, ama seçmenin ve yadsımanın doğru nedenlerini bulduracak doğru bir kavrayıştır, özellikle ruhun boğuntularından doğan yanlış görüşleri dışlamadır.

SAKINIKLIK

Bütün bu şeylerin ilkesi ve ilk dayanağı sakınıklıktır. Bunun içindir ki sakınıklık felsefeden daha değerlidir[12]. Tüm öbür erdemler sakınıklıktan doğar; sakınık, onurlu ve dürüst olarak yaşamadan hoş yaşamanın olası olmadığını, hoş yaşamadan da sakınık, onurlu ve dürüst yaşamanın olası olmadığını sakınıklık öğretir. Çünkü erdemler doğal olarak hoş yaşama bağlıdır ve hoş yaşam erdemlerden ayrılamaz. Hangi insan daha iyi olacaktır, tanrıları saygıyla düşünen mi, ölüm korkularından tam olarak kurtulmuş olan mı, doğanın amacı üzerine düşünen mi, kötülüklerin akışı kısa ya da az acılı olduğunda iyiliklerin sınırına varmanın ve hoşnut olmanın kolay olduğunu anlamış olan mı, bazı kimselerin her şeyin efendisi saydığı yazgıya[13] gülüp geçen mi? O, bazıları zorunlulukla olan, bazıları şansla olan ve bazıları da bize bağlı olan olayları belirlemenin başlıca gücünün bizde bu-

lunduğuna inanır: çünkü zorunluluk işe karışmıyorsa, şansın kararsız olduğunu görür, ama bize bağlı olan şeyin hiçbir üst gücün konusu olmadığını ve övgünün de yerginin de ona yöneldiğini görür. Çünkü gerçekte tanrılarla ilgili mitoslara inanmak fizikçiler gibi yazgının köleleri olmaktan iyidir: birinciler tapınmayla tanrıları yatıştırmak umudunu öne sürerken, ikincisi kaçınılmaz bir zorunluluk içerir. Şansa gelince, insanların çoğunun yaptığı gibi bilge onu bir tanrı gibi görmez, (çünkü bir tanrının edimlerinde düzensizlik diye bir şey yoktur), bilge onu (her şeyin) belirsiz bir nedeni olarak da görmez: çünkü o iyinin ve kötünün insana çok mutlu bir yaşam kurmak için şans yoluyla verilmiş olduğuna inanmaz ama bununla birlikte şansın büyük iyilik ve büyük kötülük olanakları sağladığına inanır. Öyleyse, ussal bir biçimde kötü yazgılı olmak, usdışı bir biçimde iyi yazgılı olmaktan çok daha iyi diye düşünür. Çünkü eylem alanında iyi hesaplanmış şeyin başarısız olması iyi hesaplanamamış şeyin raslantıyla başarılı olmasından iyidir.

Öyleyse senin dışında ve sana benzer bir arkadaşla gece gündüz bu şeyleri ve onlara bağlı olan tüm şeyleri düşün; ister uyanık ol ister uyur ol, hiçbir zaman sıkıntı çekmeyeceksin, tersine insanlar arasında bir tanrı gibi yaşayacaksın. Çünkü ölümsüz iyilikler arasında yaşayan bir insan ölümlü bir yaratığa benzemez.

Menekles'e mektup, 127-135

Epikuros'un öğretimi

Onurlu adıyla Atina ilk olarak mutsuz ölümlülere hasatların ürünlerini verdi, yaşamı yeniledi ve yasaları getirdi; gene ilk olarak doğrucu dudaklarıyla her soruyu yanıtlayan o büyük dehayı yaratarak yaşamla ilgili tatlı avuntular getirdi. Öldü: ama onun tanrısal buluşları yıllarca daha sonra göğe yükselen ününü yaydı.

Gördü ki yaşamın gereksinimleriyle ortaya konulmuş olan tüm gereklilik hemen hemen yaşamları olabildiğince tehlikeden korunmuş olan ölümlülere verilmiştir; gördü ki güçlüler zenginliklerde, onurda, ünde yüzüyorlar ve çocuklarının adlarından yararlanıyorlar, bununla birlikte onların gizlerinde durmadan ruhsal yaşamlarını altüst eden ve onu korkunç yakınmalara yönelten boğuntulu yürekleri vardı. Her kötülüğün çanakta olduğunu anladı, çanaktaki bozukluklar ona her doldurulanı yokediyordu, iyilikleri bile: ya su geçirir ve dipsiz durumdaydı, hiçbir zaman doldurulamaz olarak göründü, ya da içine işlemiş olan kötü tad ona konulan her şeyi bozuyordu.

Doğru sözleriyle yürekleri arındırdı, arzulara ve korkulara sınır koydu, hepimizin yöneldiğimiz en yüce iyiyi tanımladı, bizi en yüce iyiye götürebilen en kısa ve en doğru yolu gösterdi. İnsani şeylerde mutsuzluk adına ne varsa gösterdi, evrenin kurulu düzenine göre raslantıyla ya da doğal nedenlerle çeşitli biçimler altında mutsuzluğun nasıl oluştuğunu ve nasıl yokolduğunu gösterdi. Mutsuzluğu kovmak için hangi kapılardan çıkmak gerektiğini öğretti ve insanoğlunun yüreğinden en kötü sıkıntı dalgalarını geçirmesinin hemen her zaman nedensiz olduğunu gösterdi. Kör karanlıkta her şeyden titreyen ve korkan çocuklar gibi, çocukların korktuğu ve geceleyin yaklaştığını gördüğü şeylerden daha korkunç olmayan şeyleri güpegündüz korkuyla karşılarız.

Bu korkuyu, bu manevi karanlıkları dağıtacak olan şey güneşin ışıkları değildir, günün parıldayan okları değildir, doğanın yüzüdür ve onun açıklamasıdır.

L.VI. 1-41.

Bilgeliğin tablosu

Açık denizlerde rüzgarlar suları altüst ederken, kara-

dan başkasının büyük deneylerini gözlemek ne güzeldir. Bu, insanın çektiği acının haz vermesinden değil, insanın hangi kötülüklerden kaçtığını görmesinin hoşluğundandır.

İnsan tehlikeyi paylaşmadığında kırsal alanda yapılan bir savaştaki büyük çarpışmaları gözlemek ne tatlıdır. Ama bilgeliğin bilimiyle güçlenmiş yüksek ortamlarda bulunmak, körlemesine yaşam yolunu arayan, tanrılarla, soylularla yarışan, gece gündüz görülmemiş bir çabayla büyük zenginliklere ulaşmaya ya da güç elde etmeye çalışan insanların çırpınışının görülebildiği barış dolu ortamlarda kalmak hepsinden güzeldir.

İnsanların sefil ruhları, kör yürekleri, yaşam dediğimiz bu küçücük şey hangi karanlıktan, tehlikelerden geçer! Doğanın neyi ünlediğini bilmiyor musun? O beden için yalnızca acının yokluğunu, ruh için de kaygısız ve boğuntusuz esenlik duygusu istemiyor mu?

Beden için pek az şey gerekir: acıyı dindiren her şey ona pekçok tadlar sağlayabilir. Doğa da daha hoş bir şey istemez: evlerde sağ ellerinde gecenin zevk alemlerini aydınlatmak için yanmış kandiller tutan genç adamların altın yontuları olmasa, ev gümüşle parlamasa, altınla parıldamasa, sitarlar görkemli ve yaldızlı salonları çınlatmasa ne çıkar, yumuşak otlarda, bir akarsu kıyısında, büyük bir ağacın altında, dostlar arasında uzanmış, bedenlerimizi hoşça ucuza besleyebilmek, özellikle zaman içaçıcı ve mevsim yeşil otları çiçeklerle kaplamış olduğunda, yeterlidir. Yüksek ateşler, danteller ya da lal kumaşlar üzerinde yatan bir bedeni halk işi bir çarşaf üzerinde yatan bir bedenden daha çabuk bırakmaz.

Çünkü bedenimiz için hazineler hiç de kurtarıcı değildir, ne soy, ne tahtın görkemi, ne öbür şeyler ruh için yararlıdır diye düşünmek gerekir. Birliklerinin savaş alanında çeşitli yedeklerle ve güçlü bir süvari topluluğuyla birlikte her parçası aynı silahlarla donatılmış ve aynı yü-

reklilikle canlandırılmış olarak heyecanla dizilip savaş hazırlığı yapmasına filonun açık denizde coşkuyla manevraya çıkmasına bir raslantı diyebilir misin; bu şeylerle korkuya kapılmış boşinançlar yokolup gittiyse, ölümün korkuları gönlünden uzaklaştıysa, gönlün özgür ve boğuntudan arınmış kaldıysa buna raslantı diyebilir misin?

L. II. 1-46.

Kendine yetme ahlakı

Bununla birlikte yaşamını gerçek usa göre yönlendiren insan için en büyük zenginlik azla yetinen gönülle yaşamaktır: bu azda asla yoksunluk yoktur. Ama insanlar yazgıları sağlam temele otursun diye, zengin ve dingin bir yaşam sürebilmek için ünleri ve güçleri olsun isterler. Boşuna, çünkü daha yüksek onurlara ulaşmak için savaşırken, yaşam yolunu tehlikelerle doldururlar. Dorukta bile kıskançlık onları yıldırım gibi çarpar ve onları utanç verici biçimde korkunç Tataros'a atar. Çünkü kıskançlık yıldırım gibi daha çok yüksek yerleri ve çoğunluğun üstüne yükseleni yakar. Sessizce başeğmek, dünyaya gücü karşısında başeğdirmek ve yönetimi elde tutmak istemekten daha iyidir. Kan ter içinde kalırlar, tutkunun dar yolunda, boş kavgalarda tükenip giderler, çünkü beğenileri başkalarının ağzındandır ve seçimlerini kendi duyumlarından çok söylentilere göre yaparlar.

L.V. 1117-1134.

Acı

Tenin acısı aralıksız sürmez: en yoğun acı çok kısadır, tenin hazzını aşan şey de günlerce sürmez. Ama yerleşik hastalık acı üzerinde tenin hazzının bir üstünlüğünü içerir[14].

*D.P.*4.

Tüm bedensel acı gözden uzak tutulabilir, çünkü yoğun bir acıya neden olan şey az sürer ve uzun süren ancak ölçülü bir acıya neden olur.

Fr. A.,4.

Büyük acılar yaşamı çabucak sonra erdirirler; uzun süren acılar ciddi değildir.

Fr. B.,64.

Aşırı bir acı seni öldürecek.

Fr. B., 65.

Doğalcı iyimserlik[15]

Doğal zenginlik hem sınırlıdır hem kolayca elde edilebilir; boş düşlerin zenginliği sonsuza kadar gider.

D.P.,15.

Her fırsatta edimlerinizi doğanın ereğine bağlamak yerine daha yakın herhangi bir ölçüte yöneltirseniz seçmek ya da kaçınmak durumunda kaldığınızda edimleriniz ilkelerinize uymayacaktır.

D.P.,25.

Arzular arasında bazıları doğaldır (ve zorunludur, bazıları doğaldır) ama zorunlu değildir, bazıları ne doğal ne zorunludur, boş düşlere bağlıdır.

D.P., 29.

Doğaya şiddet uygulamak gerekmez, ama ona başeğmek gerekir; gerekli arzuları hatta fiziksel arzuları karşılıyorsa, onlar da bize kötülük yapmıyorsa doğaya başeğeceğiz. Ama sakıncalı arzuları özenle geri çevireceğiz.

Fr. A., 21

Doğa kötülük karşısında zayıftır, ama iyilik karşısında zayıf değildir; çünkü doğa hazlarla kurtarılmıştır ama acılarla yıkılmıştır.

Fr. A.,37

Gerekli olan her şeye kolayca erişilmesini sağlayan

ve güçlükle erişebilir olan her şeyi gereksiz kılan iyilikçi doğaya binlerce şükran.

Fr. B.,67.

Bir insanı yaşamın doğal ereği karşısında yoksul ve boş düşler açısından zengin bulmak yaygındır. Çünkü bu çılgınlar arasında hiçbiri elinde olanla yetinmez, elinde olmayan için de sızlanır. Her zaman hastalıklarının ağırlığı nedeniyle susayan ve en zararlı şeyleri arzulayan ateşliler gibi kafası yerinde olmayanlar da her zaman yoksullukla yüzyüze gelirler: doymazlıkları onları her zaman değişken arzulara yöneltir.

Fr.B.,68.

Haz

Hazların niceliksel sınırı acılı olanın giderilmesidir. Hazzın varolduğu her yerde ve varolduğu her zamanda ne fiziksel acı ne ruhsal acı ne de ikisi birlikte vardır[16].

D.P., III.

Yokluğu bize dayanılmaz geldiğinde hazza gereksinim duyarız. Ama bu acıyı çekmediğimizde, onu sezer durumda olsak bile hazza gereksinimimiz yoktur. Çünkü bu kötülüğü yaratan haz doğadan gelen haz değildir, bu daha çok boş düşlere bağlı arzudur.

Fr. B., 60.

Sarsılmaz bir sevinci yaratan şey büyük bir kötülüğün tümüyle giderilmesidir. İyiliğin doğası buradadır; onu dosdoğru sezmek ve ona tutunmak gerekir ve iyiye boş boş konuşarak gitmemek gerekir[17].

Fr.B.,61.

Tüm iyiliğin kaynağı ve kökü karın hazlarıdır[18]: bilgelik ve kültür de ona bağlanabilir.

Fr. B.,59.

Ten bağırdığında ruhun da bağırmasının doğal olduğunu düşün. Ten açlıktan, susuzluktan ve soğuktan

kurtulmak için bağırır. Ruh için bu bağırmaları önlemek güçtür ve onun için olağan özerkliği nedeniyle doğanın çağrısını önemsememek tehlikelidir.

Fr. B.,44.

Ten açlıktan, susuzluktan ve soğuktan kurtulmak için bağırır. Çünkü bir insan bu güvenliğe ulaşmışsa ve onu hâlâ elde edebileceğini umuyorsa, mutlulukta Zeus'la bile yarışabilir.

Fr. A., 33.

Gereksinimden doğan acı giderildiğinde tenin hazzı artmaz, yalnızca değişir. Ruhsal haz konusuna gelince, onun sınırı bu hazların ve onlara bağlanan ve ruhta en büyük korkuları yaratan heyecanların düşünülmüş bilgisiyle belirlenmiştir[19].

D.P.,18.

Hazzın sınırları ussal olarak ölçülürse sonsuz bir zaman sonlu bir zamandan daha büyük haz içermez[20].

D.P.,19

Ten hazzın sınırlarını sınırsız olarak algılar ve onu sağlamak için sınırsız bir zaman istenmiştir. Ama ruh tenin tek iyiliğinin düşünülmüş kavrayışına ve onun sınırlarına ulaşmış olan ve gelecekle ilgili korkuları dağıtmış olan ruh bize bütünlüklü yaşam verir ve bizim bundan böyle sonsuz bir zamana gereksinimimiz yoktur; ama ruh hiçbir biçimde hazdan kaçınmaz ve koşullar yaşamdan ayrılışı yakın kıldığında, en iyi yaşamı elden kaçırmış gibi sona yaklaşmaz[21].

D.P., 20.

Hiçbir haz kendinde kötü bir şey değildir: ama bazı hazları sağlamanın araçları hazlardan çok daha büyük sıkıntılar getirir[22].

D.P.,8.

Tüm hazlar sürecek biçimde ve tüm organizma üzerinde ya da doğamızın en temel parçaları üzerinde eylemde bulunacak biçimde yoğunlaşmış olabilseydi, haz-

lar birbirlerinden ayrılmayacaklardı.

D.P., 9.

Sefihlerin hazlarını oluşturan şeyler göksel olgularla, ölüm ve ölüm acılarıyla ilgili ruhsal korkuları dağıtabilseydi ve arzuların sınırlarını öğretebilseydi onları hiçbir zaman hafife alamayacaktık: çünkü her kaynaktan hazlarla dolacaklardı ve yaşamı kötü kılan bu fiziksel ya da ruhsal acılarla dolu olmayacaklardı.

D.P., 10.

Bana diyorsun ki tenin dürtüsü seni aşkın hazlarında çok ateşli kılıyor. Ama yasaya, iyi göreneklere aykırı davranmazsan, komşularına zarar vermezsen, bedenine ve beslenmene kötülük yapmazsan eğilimlerini istediğin gibi izle. Bununla birlikte bu engellerden birine ya da öbürüne çarpmamak olası değildir: çünkü aşkın hazları bir insana iyilik getirmeyecektir. Onlardan kötülük görmeyene ne mutlu[23].

Fr. A., 51.

Tat hazlarını, aşk hazlarını, işitme hazlarını ve gözde güzel bir görünüş yaratan hoş heyecanları uzaklaştırırsam bilmem iyiyi nasıl kavrayabilirim.

Fr. B., 10.

Hiçbir haz oluşturmadığında güzelliğin de ve onun boş hayranlarının da içine tüküreyim.

Fr. B., 79.

Hep söyledikleri gibi, doymaz olan mide değildir, yanlış olan görüş midenin dolmak için çok şey gerektirdiğidir.

Fr. A., 59.

Dinginlik ve fiziksel acının yokluğu durağan hazlardır, ama sevinç ve coşku devinimi içeren etkin hazlar olarak görülmüştür[24].

Fr. B., 1.

Fiziksel iyiliğin durağanlığı ve süresiyle ilgili belli bir

umut en dolgun ve en güvenilir sevinçleri tam olarak hesaplamak isteyen kişiye yol gösterir.

Fr. B., 11.

Kendine yetme ve özgürlük

Yaşamın sınırlarını öğrenmiş olan kişi gereksinimden doğan acıyı ortadan kaldıran ve yaşamı bütünlüklü kılan şeyi elde etmenin kolay olduğunu bilir: öyle ki, kavgayı gerektiren hiçbir eyleme gereksinim yoktur[25].

D.P., 21.

Yoksulluk doğanın amacıyla ölçüldüğünde büyük bir zenginliktir, ama sınırsız zenginlik bir yoksulluktur.

Fr.A., 25.

Kendine yetme zenginliklerin en büyüğüdür.

Fr. B., 70.

Azla yetinmeyen insana hiçbir şey yeterli değildir.

Fr. B., 69.

Mutluluk, dinginlik duyguların ılımlılığıyla ve bir zenginlik durumuyla ya da bir yüksek koşulla ya da görevlerle ya da güçlerle ilgili bir olgu değildir, ama acının yokluğuyla, duyguların ılımlılığıyla ve doğanın koyduğu sınırları benimseten ruhun bir tutumuyla ilgili bir olgudur.

Fr. B., 85.

Zorunluluk bir kötülüktür, ama zorunluluğun egemenliği altında yaşamanın hiçbir zorunluluğu yoktur.

Fr. A., 9.

Özgür bir yaşam çok şey elde etmeyi sağlayamaz, çünkü bu kalabalığın ve kıralların karşısında köle durumuna düşmeden yapılması kolay bir şey değildir, ama özgür bir yaşam verimlilikte her şeyi elde edebilir. Özgür bir yaşam raslantıyla çok şeyler elde etmişse, bunu dağıtmak ve komşularının gönlünü almak kolaydır.

Fr. A., 67.

Şans bilgeyi ancak pekaz şeyde engeller: en büyük ve en önemli sorunlarda us yönetimi ele alır ve tüm yaşam boyunca yönetir ve yönetecektir.

D.P., 16.

Bir insanın kendi kendine ne elde edebileceğini tanrılardan sormak boşunadır.

Fr. A., 65.

Yoksul olmaya alışmış olduğunda bilge almaktan çok vermeyi bilir; onun bulduğu kendine yetme hazinesi öylesine büyüktür.

Fr. A., 44.

Mutlu ve ölümsüz doğa karışıklığı bilmez ve başkasında karışıklığa yol açmaz, öyle ki ne öfke ne yakınma onu engeleyebilir, çünkü bu şeylere ancak güçsüzlükte raslanır[26].

D.P., I.

Kendine yetmenin en büyük meyvası özgürlüktür.

Fr. A., 77.

Ne zenginliklere ulaşma, ne onurlar, ne sınırsız arzulara bağlı şeyler manevi tedirginliğe son verebilir ya da sevinci yaratabilir.

Fr. A., 81.

Adaletsizlik[27]

Adaletsizlik kendinde bir kötülük değildir: o ancak kötü davranışları cezalandırmakla görevli kişilerden kaçıp kurtulamamak korkusuna düşüldüğü yerde bir kötülüktür.

D.P., 34.

Bir sözleşmenin maddelerine gizliden gizliye karşı çıkan birinin ortaya çıkarılmaktan kaçabileceğine inanmak olası değildir. Bin kere kaçmış olsa bile. Çünkü ölene kadar gerçekten kaçabileceğinden güvenli olamayacaktır.

D.P., 35.

Korkuya neden olan bir insan korkudan hiç zarar görmemiş olamaz.

Fr., 84.

Şiddet ve adaletsizlik fike gibidirler: nereden gelirlerse gelsinler her zaman yaratıcılarına geri dönerler, eylemleriyle ortak barış sözleşmesini bozdukları zaman insanların dingin ve barış içinde bir yaşam sürmesi olanaksızdır. İnsan tanrılardan ve insanlardan kaçsa bile eylemin sonuna kadar bilinmeden kalması olanaksızdır.

L.V., 1152-1157.

Dostluk[28].

Bilgeliğin tüm yaşamda mutluluğu sağlamak için elde ettiği tüm şeylerden en önemlisi eskiye dayanan dostluğa sahip olmaktır.

D.P., 27.

Her dostluk yardım görmek gereksinimiyle başlasa da kendinde bir iyiliktir.

Fr. A., 23.

Bize yardım eden dostlara güvenimiz, bu dostların yardımı ölçüsünde değildir.

Fr. A., 34.

Dostluk hepimizi mutluluğa uyandırmak için dünyanın çevresinde bağırarak danseder.

Fr. A., 52.

Soylu bir ruh bilgelik ve dostlukla uğraşır: biri ölümlü bir iyiliktir, öbürü ölümsüz bir iyilik.

Fr. A., 78.

Ölüm

Bizim için ölümün hiçbir şey olduğuna inanmaya alıştır kendini. Çünkü tüm iyilik ve tüm kötülük duyum-

dadır ve ölüm duyumun yokluğudur. Öyleyse ölümün bizim için hiçbir şey olduğu doğrusunun bilgisi bizi bu ölümlü dünyadan tad almaya yatkın kılar, ona sonsuz bir süre eklediği için değil, bizde ölümsüzlük arzusunu giderdiği için. Çünkü yaşamamak olgusunda korkunç hiçbir şey olmadığını anlayan için yaşamda korkunç hiçbir şey yoktur. Ölümden korktuklarını söylediklerinde boş sözcükler söylemiş olurlar, ölüm geldiğinde acıyla geleceği için değil, ölümü beklemek acılı olduğu için. Hiçbir kötülüğe yol açmayan etkin ve gerçek herhangi bir şeyi beklemekle ortaya çıkacak olan korku boş bir korkudur. Böylece tüm kötülüklerin en korkuncu olarak alınan ölüm bizim için hiçbir şey değildir, çünkü yaşadığımız sürece ölüm bize arkadaşlık etmez, o geldiğinde de bir artık yokuzdur. Öyleyse ölüm ne yaşayanları ne ölenleri ilgilendirir: yaşayanlar için yoktur; ölüler için de artık yoktur.

Ama kalabalıklar bazen ölümden kötülüklerin en büyüğü olarak kaçarlar, bazen de onu yaşamın kötülüklerine karşı bir dinlenme olarak arzularlar. Bilge yaşamdan kurtulmaya çalışmaz, yaşamın sonundan da korkmaz, çünkü yaşam onu hiç sıkmaz ve yaşamın yokluğu ona bir kötülük gibi görünmez. Yiyecek konusunda basitçe en büyük parçayı değil de en hoş olanı aradığı gibi, en uzun sürede mutlu olmayı değil en iyi biçimde mutlu olmayı arar.

Genç insana iyi yaşamayı ve yaşlıya iyi bitirmeyi öğütleyen aptaldır, yalnız yaşam arzulanası olduğu için değil insana iyi yaşamayı da iyi ölmeyi de öğreten şey aynı çaba olduğu için. Bununla birlikte çok daha kötüsü doğmamak iyidir ya da 'bir kere doğmuş olanın ölüm kapılarından geçmekte acele etmesi" iyidir diyendir. Çünkü bunu inanarak söylüyorsa niçin yaşamı bırakıp gitmiyor? Çünkü onun kesin bir çözümü olsaydı, onu yapmak elinde olacaktı. Oyun olsun diye söylüyor-

sa, onu dinlemeyen insanlar arasında boşuna konuşuyor demektir.

Geleceği kesin biçimde beklemediğimizden ve aynı zamanda onun geleceği umudunu mutlak olarak yitirmediğimizden, geleceğin bizim olmadığını ama onun tümüyle yabancı da olmadığını unutmamak gerekir.

Menekles'e mektup, 124-127

...insanın içine yerleşmiş olan ve yaşamını altüst eden, her şeyi ölüm karasına boyayan, hiçbir hazzı duru ve arı bırakmayan o Akheron korkusunu kovmak ve yoketmek gerekir.

İnsanlar genellikle hastalıklar ölümlerden daha korkunçtur, utanç Tartaros'dan daha korkunçtur derler, imgelemlerinin gösterdiği gibi ruhun doğasının kandan ya da rüzgardan yapıldığını bildiklerini söylerler, bizim nedenlerimize gereksinimleri olmadığını söylerler. Ama burada gerçek inançtan daha çok, övüngenlerin parlak sözlerini göreceksin. Yurtlarından kovulmuş, insanların bakışlarından uzaklaştırılmış, aşağılık bir cinayetle onurunu yitirmiş, sonunda tüm kötülüklerin altında ezilmiş olarak yaşarlar, sefilliklerinin kendilerini götürdüğü her yerde ölülere adaklar adarlar, kara kuzuları boğazlarlar, tanrıların ruhlarına sungular yaparlar, mutsuzluğun acısı zihinlerini dine yöneltir. İnsanı tehlikelerin kesinliksizliğinde ele almak gerekir, onun kim olduğunu mutsuzlukta bilmek gerekir. Öyleyse bu onun gönlünden fışkıran gerçek konuşmalardır: maske düşer, doğru kalır.

Sonunda şehvet, onurların kör arzusu, zavallı insanları hukukun sınırlarını aşmaya zorlayan, insanları cinayetlerin suç ortağı ve yaratıcısı kılan, çok zengin olmak için gece gündüz çalışmaya yönelten yaşamla ilgili bütün bu yaralar hemen her zaman ölüm korkusuyla sürdürülmüştür. Çünkü küçültücü aşağılama, yürekler

acısı yoksulluk, tatlı ve dengeli bir yaşamdan uzaklaşmış görünür ve ölümün kapılarında bekler gibidir. Bu durumda kendi yanlış korkularıyla zorlanmış insanlar bu kötülüklerden uzağa kaçmak ve onları kendilerinden uzaklaştırmak isterler, suçlarla dünyalıklarını şişirirler, cinayet üstüne cinayet işleyerek açgözlülükle zenginliklerini artırırlar, bir kardeşin cenaze töreninden kabaca sevinç derlerler ve anabalarının masası onların kininin ve dehşetinin bir nesnesidir.

Aynı biçimde, çok defa kurutucu kıskançlığı doğuran gene bu korkudur: güçlü bir insan görülür, bakışları üstünde toplayan ve onurlarının parlaklığında yürüyen bir insandır bu, bu insanın kendisi gölgede ve çamurdadır, kendinden yakınır. İnsanlar yontular için, adlarının onuru için ölürler. Genellikle ölüm korkusu içinde yaşam ve ışık tiksintisi insanları öyle ele geçirir ki onlar sıkıntının aşırılığıyla boğuntuların bu korkuların kendisi olduğunu unutarak erdemi kovanın, dostluğun bağlarını koparanın, öğütleriyle inancı yıkanın bu korku olduğunu unutarak kendilerini ölümün kucağına atarlar. Genellikle insanlar Akheron'da kalmaktan kaçıp kurtulmaya çalışırken yurtlarına ve anabalarına ihanet etmişlerdir.

Karanlıkların körlüğünde her şeyden titreyen ve korkan çocuklar gibi, güpegündüz şeylerden korkuyoruz, korktuklarımız çocukların geceleyin korktukları ve yaklaştığını gördükleri şeylerden daha korkunç değildir.

Bu korkuyu, bu manevi karanlıkları dağıtması gereken günün pırıl pırıl okları, güneş ışınları değildir, ama doğanın yüzü ve açıklamasıdır.

L.III, 37-93

Ölümsüz ölüm

Öyleyse ölüm bizim için hiçbir şey değildir, bizi hiç ilgilendirmez, çünkü ruhun doğası ölümlüdür. Geçmişte

Kartacalılar her yandan bizi yenmeye geldikleri zaman, savaşın korkunç gürültüsüyle sarsılan dünya esîr'in derin kubbelerinde korkudan tir tir titrediği zaman, insanlar toprak ve deniz imparatorluğu kimin elinde kalacak diye birbirlerine sordukları zaman nasıl hiçbir acı duymadıysak, birliği varlığımızı kuran beden ve ruh birbirlerinden ayrıldıklarında da hiçbir acı duymayacağız, o zaman hiçbir şey bizi etkilemeyecek ya da heyecanlandırmayacak, karalar denizlere, denizler göklere karışsa bile bizler artık varolmayacağız... Zaman ölümümüzden sonra maddemizi bir araya getirse ve onu şimdiki düzenine koysa bile, böylece yaşamın ışıkları bize bir kere daha verilmiş olsa bile, bu olay bizi hiç ilgilendirmeyecektir, çünkü anılarımızın zinciri kırılmış olacaktır. Aynı biçimde şimdi kim olduğumuzu bilmek bizim için hiç önemli değildir; hiçbir boğuntu bu eskideki benin düşüncesini bize sezdirmez. Çünkü sonsuz zamanın tüm geçmiş uzanımı, maddenin devinimlerinin sonsuzluğu ele alındığında, yapılmış olduğumuz bu ögelerin şimdikiyle aynı düzende birçok defa düzenlenmiş olduğunu, ancak bizim bu geçmişteki durumu belleğimizde sezmemizin olanaksız olduğuna inanmak kolaydır. Bu arada, yaşamın askıya alınması vardır ve duyumların dışında tüm devinimler rastlantıyla yön değiştirirler. Mutsuzluğun ve acının bir insanı ele geçirebilmesi için o insanın kendisinin kötülüğün yakalayabileceği zamanda yaşıyor olması gerekir. Ölüm bu varoluşu yıktığına ve tüm bu kötülüklerin tehdit edeceği şey olmayı engellediğine göre, bundan ölümde korkulacak bir şey olmadığı, olmayanın mutsuz olamayacağı, bir başka anda doğmuş olup olmamanın önemli olmadığı sonucunu çıkarabiliriz, bu yaşam ölümlü olduğuna göre ölümsüz bir ölüm onu yıkmıştır.

Ölümünden sonra bırakılmış olan bedeninin çürüyeceğini ya da ateşle ya da vahşi hayvanların dişleriyle

parçalanmış olacağını düşünerek umutsuzluğa kapılmış bir insan gördüğünde bil ki onun sözleri boş sözlerdir, ölmüş durumdayken kendisinde bir duygunun sürebileceği inancını yadsısa da yüreğinde birkaç kör dürtü vardır. Sanırım, söylediği şeyle uyuşmuyor, kendi doğru nedenlerini ortaya koymuyor, yaşamdan tam anlamında ayrılamıyor, elinde olmadan onda bir şeylerin süreceğine inanıyor. Bir canlı, kuşların ve hayvanların parçaladığı bedenini gözleri önüne getirdiğinde hemen ona acımaya başlıyor: bu uzanıp yatmış bedenden kendisini ayıramıyor ayrı düşünemiyor, onun yanında dimdik dururken kendisini düşünüyor ve duygularını ona yöneltiyor. Böylece ölümlü doğmuş olmaya lanet eder: gerçek ölümde her zaman canlı, kendi yitimine ağlayabilen, ayakta durup kendini devinimsiz, parçalanmış ya da yanmış görerek yakınabilen bir başka kendi olamayacağını göremez... Doğa birden konuşsaydı ve bizden birine şu sitemlerde bulunsaydı: "Ey ölümlü, bu çok acı yakınmaları ortaya koyabilmen için seni bu kadar yürekten kavrayan nedir? Niçin ölüm seni inletiyor ve ağlatıyor? Çünkü yaşam senin için iyi olduysa, tüm hazlar dipsiz bir kaba yığılmadıysa, akıp gitmediyse, boş yere yokolmadıysa yaşamı neden doymuş bir konuk gibi bırakmıyorsun, neden zavallı aptal tehlikesi olmayacak bir dinginliği gönül rahatlığıyla benimsemiyorsun? Yaşadığın şeyler boşa geçip gittiyse, yaşam senin için dayanılmaz olduysa neden acılı bir sona varacak ve hiçbir yarar sağlamadan tümüyle dağılıp gidecek bir zamanı uzatmak istiyorsun? Yaşamına ve acılarına bir son vermek daha iyi olmaz mı? Senin hoşuna gitmek için bazı yeni buluşlar tasarlamak istemiyorum artık: şeyler sonsuz olarak aynıdırlar. Senin bedenin yıllarla tükenmemiş olsa da, üyelerin gücünü koruyor olsa da, şeyler aynı kalırlar; yaşamın tüm kuşakları aşıyor ve hatta öteye geçiyor olsa da, hiçbir zaman ölmeyecek gibi olsa da."

Doğa bize bir dava açar, doğrunun nedenini savunur demekten başka nasıl yanıtlarız bunu?..

Seni önceleyen tüm kuşaklar öldüler: senden sonra gelecek olanlar da ölecekler. Böylece varlıklar birbirlerinden doğmayı sürdürürler, yaşam kimsenin malı değildir, herkesin yaşamdan yararlanma hakkı vardır. Dön geriye bak: doğumumuzu önceleyen uçsuz bucaksız eski zamanın bizim için nasıl bir hiçlik olduğunu gör. İşte doğanın bize ölümün ötesinde geleceğimizi gösterdiği ayna. Orada korkunç ya da üzücü bir şeylerin kendini gösterdiği görülüyor mu, tüm uykulardan daha dingin bir uyku değil mi bu?

Bunun gibi, geleneğin Akheron'a uladığı tüm cezalar gerçekte kendi yaşamımızdadır. Masalın bize anlattığı o başının üstünde kocaman bir kaya asılı duran, anlamsız bir korkuyla felç olmuş, korkan zavallı Tantalos gerçekte yoktur: tanrılarla ilgili boş korku bu dünyada insanları izler ve insanlar yazgının tehdit eden darbelerinden korkarlar. Akheron'da bir insanın koskoca göğsünde sonsuza kadar ne aradığı bilinmeyen kuşların gagalamaları altında serili kalmış Tityos yoktur; yere serili bedeni ne kadar büyük olursa olsun, dört bir yana açılmış üyeleriyle dokuz dönüm toprak yerine bütün dünyayı örtse bile ölümsüz bir acıya sonuna kadar dayanamayacak, bedeniyle ölümsüz bir yem olamayacaktır. Ama Tityos bizim için dünyadadır: o aşk kuşlarının parçaladığı boğuntulu bir bunalımın yiyip tükettiği kişidir, tüm tutkularla gelen kaygıların yaraladığı kişidir. Sisyphos da bu dünyadandır: halktan korkunç silahlar ve baltalar dilendiğini gördüğümüz ve her zaman yenik ve acılı uzaklaşan kişidir. Boş olan, hiçbir zaman verilememiş olan gücü dilenmek ve durmadan onda tükenip gitmek, bir kayayı bir dağın yamacından yukarıya doğru itmek, doruğa yaklaştığında kayanın ovanın düzlüklerine doğru yuvarlanıp sıçraması. Ruhumuzun nankör

doğasını durmadan beslemek, onu hiçbir zaman dolduramadan ona iyilikler koymak, – yılın mevsimleri yaşam meyvalarına olan açlığımızı hiçbir zaman dindiremeden meyvalarla ve pırıltılarla gelirler ya, işte onun gibi – bu hiçbir gücün dolduramayacağı dipsiz bir kaba su dolduran çiçekli genç kızlar masalının simgeleştirdiği şeydir[30]...

İnsanlar içlerinde ağırlığı yüreklerini parçalayan bir baskı duyar gibi olduklarında bu kötülüğün nedenlerini bilselerdi, gönüllerinde böylesine büyük bir mutsuzluk yükünün neden bulunduğunu bilselerdi, hemen herkesin yaşadığı biçimde ne istediğini bilmeden, bir yükten kurtulmak adına yer değiştirmeye çalışarak yaşamayacaklardı. İçi sıkılıp kocaman evinin eşiğinden bir dışarıya çıkan, sonra birden kendini dışarıda kötü duyup bir içeriye giren adam gibi. Tutuşan damını söndürmeye koşar gibi atlarını sürerek kırdaki evine hızlı hızlı gider; eşikten adımını atar atmaz içi sıkılır, ya unutuşu aradığı derin bir uykuya dalar ya da hemen kente geri döner. İnsan kendinden böyle kaçar, ama kaçmak olanaksız olduğu için, tiksindiği bu ben'e takılır kalır: hasta hastalığının nedenini bilmez. Onu iyi görebilseydiler, geri kalan her şeyi bırakarak öncelikle şeylerin doğasını tanımaya çalışacaklardı: çünkü sözkonusu olan bu sonsuz zamandır, tek bir saat değildir, ölümlülerin kalan zamanı ölümün peşinden koşarak geçirecekleri ölümsüz zamandır.

Öyleyse tehlikenin kesinliksizliği karşısında tir tir titremek gerekir mi? Öyleyse onda bizi zorlayan bu koskoca sefil yaşam arzusu nedir? Yaşamın sonu bellidir, ölümlüler için belirlenmiştir, kimse ölüm karşısında bu yargıdan kaçamayacaktır.

Aynı çember içinde dönüp duruyoruz, ondan çıkamıyoruz: yaşamın uzatılmasından hiçbir yeni haz doğmayacak. Ama arzuladığımız şey uzakta olduğunda ge-

ri kalanı bize aşılmış gibi gelir. Ona ulaştığımızda aynı yaşam susuzluğu bizi her zaman soluk soluğa bırakır.

Geleceğin bizim için sakladığı yazgıyı hiç bilmiyoruz, bizi bekleyen engelleri ve ölümü de. Yaşamımızın uzaması ölüme ayrılmış zamandan hiçbir şey eksiltmez: hiçliğimizin süresini azaltmak için ondan hiçbir şey çıkaramayız. İstediğin tüm kuşakları gömebilirsin: ölümsüz ölüm seni her zaman bekleyecektir. Dün ölmüş insan da, aylar ve yıllar önce ölmüş insan da hiçliğe aynı uzun sürede dalmış olacaklardır.

L.III, 830-833; 931-951; 969-1010; 1053-1094.

Yaşam ve ölüm

Sonsuz zamanın başlangıcından beri ilkeleri oluşan savaş eşit başarılarla böyle sürer. Bir orada bir burada yaşamın ilkeleri zafer kazanır, sonra yenilir gider. Cenaze alayında, ışığın kıyılarına yanaşan çocukların çığlıkları birbirine karışır. Tek bir gün tek bir gece yoktur ki ölümlere ve sıkıcı cenaze törenlerine eşlik eden ağlayışların tiz çığlıklara karıştığı duyulmasın.

L. II, 573-580.

Ölüm üzerine özdeyişler

Ölüm bizim için hiçbir şeydir: çünkü çözülmüş olan şey hiçbir şey duyumsamaz ve duyum içermeyen şey bizim için hiçbir şeydir.

D.P.,2.

Her insan yaşamdan yeni doğmuş gibi çıkar.

Fr. A., 60.

Her şeye karşı güvenlik oluşturmak olasıdır, ama ölüm karşısında, biz insanlar duvarsız bir kentte yaşıyoruz.

Fr.A., 31.

Bir kere doğduk, bir daha doğmayacağız, artık olmayacağız, sonsuza kadar. Ama yarının efendisi olmayan sen mutluluğunu sağla. Yaşam yarına ertelemelerle yitip gider ve herbirimiz boş zaman bulamadan ölürüz.

Fr.A., 14.

... Her şey azar azar tükenir ve tabuta doğru yürür, yaşamın eski uzamından kurtulmuş olarak.

L.II., 1173-74.

Tanrılar

Öncelikle, sende yerleşmiş olan genel tanrı fikrine göre, bir tanrının yokedilemez ve mutlu bir hayvan olduğuna inan; ona bu yokedilemezlikten başka bir şey ulama, sonsuz mutluluğuyla uyuşmayan başka bir şey ulama; ama yokedilemezliğe eşlik eden sonsuz mutluluğu sağlayabilecek her şeye inan. Çünkü tanrılar vardır: onlarla ilgili bilgi apaçık bir bilgidir[31]. Ama onlar kalabalıkların düşündüğü gibi değildirler. İnançsız kişi kalabalıkların tanrılarını yadsıyan kişi değildir, tanrılara kalabalıkların inançlarını yansıtan kişidir. Çünkü tanrılar üzerine kalabalıkların görüşleri kavramsal[32] değildir, en büyük mutsuzlukların tanrılarca kötülere ve mutlulukların da iyilere gönderildiğini bildiren boş sanılardır. Çünkü insanlar her zaman özel erdemlerine alışmış olarak, ancak kendilerine benzeyen tanrıları benimserler ve kendilerine benzemeyen her şeyi saçma görürler.

Menekles'e mektup, 122-124.

Bu masallar çok güzel, eşsiz biçimde kurulmuş olsalar da doğrunun çok uzağındadırlar. Çünkü tanrıların hatta kendi doğaları gereği en yüksek düzeyde dinginliğe bağlı olan ve bizim işlerimizden uzak ve ayrı olan bir ölümsüzlükte yaşamaları gerekir. Tüm acıdan korunmuş, tehlikelerden korunmuş, kendi zenginlikleriyle

güçlü, hiçbir yardıma gereksinimi olmayan tanrılar iyiliklerin de öfkenin de dışındadırlar.

L.II, 644-651.

Dünyaya yabancı tanrılar

Bunun gibi, tanrıların kutsal yerleşim yerlerinin bu dünyada bir yerlerde varolduğuna inanman olanaksızdır. Gerçekte tanrıların doğası çok incedir: tanrıların doğası duyularımızın uzanımından iyice uzak olduğundan hemen hemen yalnız düşünceyle kavranılabilir görünür. Tanrıların doğası dokunmaya ve elimizle tutmaya yatkın olmadığı gibi, bizim için dokunulabilir olanı da tutamaz. Dokunulamaz olana dokunmak yasaktır. Bu yüzden, onların yerleşim yerleri, tıpkı tözleri gibi ince olmakla bizimkilerden ayrı olmalıdır. Daha sonra bunları ayrıntılarıyla kanıtlayacağım.

Öte yandan, tanrılar dünyanın güzelliklerini yalnızca insanlar için hazırladılar, onların eşsiz yapıtını övmek gerekir demek; dünyanın sonsuz olduğuna ve ölümsüzlüğe adanmış olduğuna inanmak; dünya tanrıların en eski erdemiyle insanlar için kuruldu ve ölümsüzlük üzerine temellendirildi, bu yüzden onun temellerini herhangi bir saldırıyla sarsmak günahtır diye düşünmek; ona ne sözle saldırmak ne de onu sarsmak istemek doğrudur diye düşünmek ve bu türden düşünülebilecek tüm şeyler, Memmius, bir çılgınlıktan başka bir şey değildir. Ölümsüz ve mutlu varlıklar aşkımız adına bir eyleme girişmek için bizim minnet duygularımızdan ne yarar umabilirler? Hangi yenilik onca barış dolu yıldan sonra onları eski yaşamlarını değiştirmek istemeye iter? Yeniliklerin sevinci yalnızca geçmişten yorulmuş olanları kendine çeker. Ama geçmişi mutsuzluğu bilmeyen, eşsiz bir biçimde yaşamış olan kişiyi böyle bir yenilik aşkı nasıl yakıp kavurabilir? Yaratılmamış olmakta

bizim için hangi kötülük vardır? Yaratılacak şeylerin örneği ve hatta insanların fikri tanrılara nereden gelmiştir? Ne yapmak istediklerini nasıl bilebildiler ve görebildiler? İlk cisimlerin erdemini nasıl bilebildiler, doğa tanrılara yaratmanın örneğini vermediği halde, ilk cisimlerin düzenini değiştirerek gerçekleştirdiği şeyi nasıl bilebildiler[33]?

L.V. 146-174; 181-186.

Tanrılar ve doğa

Bu doğrulara yeterince ulaştınsa, doğa sana doğrudan doğruya özgür görünecektir, gururlu efendilerden arınık, her şeyi kendi kendine gerçekleştiren, kendiliğinden gerçekleştiren, dingin bir barışta mutlu bir yaşam sürmekte olan, esenlikli günler yaşamakta olan tanrıların bulunmadığı bir doğa olarak görünecektir, bu durumda bütünü yöneten kimdir, evrenin güçlü dizginlerini elinde tutan kimdir? Kim gökleri uyum içinde döndürebilir, verimli toprakları esîr'in ateşiyle ısıtabilir, her yerde her zaman bulutlarla karanlığı oluşturmaya, göğün dinginliğini gökgürültüsüyle sarsmaya, yıldırımlar yağdırmaya, bazen tapınaklarını sarsmaya hazırdır ve kim çöllere çekilip büyük bir öfkeyle çok zaman suçluları bırakıp cezayı hak etmeyenleri öldüren okları fırlatır?

L.II., 1090-1104.

Tanrılar ve mutsuzluk

Hangi neden büyük uluslar arasında tanrıların kutsallığını yaydı, kentleri sunaklarla doldurdu, büyük olaylarda ve seçkin yerlerde gerçekleşen bu görkemli törenleri kurdu? Tüm yeryüzünde tanrılar adına yeni tapınakların kurulmasını ve onların bayram günlerinde tıklım tıklım dolmasını sağlayan ölümlülerdeki bu kor-

ku nereden geliyor? Onun nedenini söylemek çok güç değildir.

O zamanlarda ölümlü kuşaklar uyanıkken bile tanrıların eşsiz biçimlerini görüyorlardı, bu biçimler onlara düşlerinde şaşırtıcı büyüklükte görünüyordu. İnsanlar tanrıları duygulu sayıyorlardı, çünkü tanrıları ellerini kollarını oynatırken eşsiz görünüşlerine ve engin güçlerine uygun bir biçimde onurlu sözler söylerken görüyorlardı. Onları ölümsüz buluyorlardı, çünkü yüzleri durmadan değişiyordu ve biçimleri dokunulmaz kalıyordu ve özellikle böylesine çok güçlü varlıklara herhangi bir başka gücün egemen olabileceğini düşünemiyorlardı. Tanrıların mutluluğunun tüm varlıkların mutluluğunu aştığını düşünüyorlardı, çünkü ölüm korkusu tanrılardan hiçbirini kaygılandırmıyordu ve insanlar tanrıları düşlerinde hiçbir yorgunluk duymadan başarılarını gerçekleştirir görüyorlardı.

Göğün dizgesini ve yılın mevsimlerini güvenli bir düzende yinelenir görüyorlar, bu devinimin nedenlerini bilemiyorlardı. Böylece her şeyi tanrılara bağlamaktan, her şeyi onların istemine göre devindirmekten başka çareleri yoktu. Tanrıların yerlerini ve barınaklarını göklere yerleştirdiler, çünkü gecenin ve ayın, ayın, günün ve gecenin, gecedeki başlıca yıldızların, gece başıboş dolaşan ateşlerin, uçan alevlerin, bulutların, yağmurların, karın, rüzgarların, şimşeklerin, birdenbire kopan gürlemelerin ve tehdit dolu bir mırıltının olup geçtiği yer göklerdi.

Bu tür başarıları tanrılara yakıştıran ve onlara kaba öfkeler yönelten mutsuz insan ırkı. Nice yakınmalar hazırladılar, nice yaralar bizim için, bizden sonrakilere nice gözyaşları.

Sofu olmak genellikle bir taşa doğru dönmüş olarak bir örtü altında görünmek, tüm sunaklara yaklaşmak, yerlere kapanmak, tanrıların tapınakları önünde avuçlarını açmak, sunakları dört ayaklı hayvanların kanıyla

sulamak ve dilekleri dileklere bağlamak değildir. Bu daha çok dingin bir ruhun her şeyi belirleyebilmesidir.

Gözlerimizi koca dünyanın göksel yerlerine ve parlak yıldızlar çakılı esîr'e doğru kaldırdığımızda ve güneşin ve ayın izlediği yolları düşünmek aklımıza geldiğinde yüreğimizde bastırılmış öbür kötülüklerin boğuntusu uyanır ve başını kaldırmaya başlar: bizim üstümüzde tanrıların beyaz yıldızları değişik bir devinimde yönetmeye yeterli sonsuz bir gücü yok mudur? Açıklamanın yetersizliği kuşkulanan zihni uyarır, zihin dünyanın bir başlangıcı olup olmadığını, bir sonu olup olmayacağını kendine sorar, dünyanın duvarları ne kadar zaman sallantılı devinimin ağırlığına dayanabilecek ya da tanrılarca sonsuz varoluşla donatılmış olan bu duvarlar zamanın sürerliğinde akışlarını uzatabilecekler mi, zamanın sonsuzluğunun büyük güçlerini giderebilecekler mi diye kendine sorar. Tanrıların korkusuyla hangi yürek sıkışmaz, yıldırımın korkunç parıldayışıyla ışık içinde toprak titrerken ve gürlemeler uçsuz bucaksız göğü kaplarken kim korkudan titremez? Halklar ve uluslar titremezler mi, ödemenin korkunç saati utanç verici herhangi bir cinayetle, aşağılayıcı herhangi bir sözle gelir diye tanrıların korkusuna uğrayan gururlu krallar küçülmezler mi? Güçlerinin doruğunda zincirden boşanmış rüzgarlar denizde dalgaların üzerindeki filo komutanını askerleriyle ve filleriyle süpürürken, filo komutanı adaklarıyla tanrının yardımını dilemez mi, korkuya kapılmış olarak rüzgarların dinmesi ve uygun rüzgarların esmesi için yakarmaz mı? Boşuna. Çünkü genellikle burgaçların şiddetiyle savrularak ölümün kayalıklarına kadar sürüklenir. Belli bir gizli güç insani şeyleri ezer ve değerli silahları, korkunç baltaları ayaklarının altına almaktan hoşlanır görünür. Sonunda, tüm toprak ayaklarımızın altında sallandığında, sarsılmış kentler yıkıldığında, dağıldığında ve korkuttuğunda ö-

lümlülerin küçülmeleri ve büyük güçler dünyasında evrensel bir gücün doğaüstü ve tanrısal edimlerini varolmaya bırakmaları şaşırtıcı mıdır?

L.V., 1161-1240.

Dinginlik ve bilim

Bir olgunun belli bir neden dışında dinginliği aynı düzeyde sağlamaya yeterli bir başka nedeni olabildiğini kavradığımızda, birçok açıklama olasılığı bulunduğunu gösteren bu bilgi olgunun neden şu nedenle olduğunu da öbür nedenle olmadığını biliyormuşuz gibi bize dinginliği sağlayacaktır[34]. Bütün bu olgular düzeni konusunda ortaya konulması önemli olan usavurma insan ruhunu etkileyebilen en temel sıkıntının her şeyden önce yıldızların mutlu ve ölümsüz varlıklar olarak ele alınmasından, ayrıca onlara mutluluğa ve ölümsüzlüğe karşıt olarak istemler, eylemler, işlemler ulanmasından gelmekte olduğudur; ikinci olarak da halk masallarında olduğu gibi ölümsüz ve korkunç bazı güçlerin kesin olarak ya da olası olarak varolduğunun düşünülmesinden gelmekte olduğudur, aynı zamanda sanki biz ölümü duyabilirmişiz gibi, sonunda bütün bu duygulanımları olgunlaşmış görüşlerle değil de nedensiz imgelemelerle yaşayarak ölümün duyulmazlığına kadar her şeyden kuşkuya düşmekten gelmekte olduğudur, öyle ki korkulası olan şey tanımlanmadığında korkulası şeyler üzerine doğru bir görüş oluşturan şeyler kadar hatta onlardan daha çok sıkıntı duyulmaktadır. Dinginlik tüm bu korkulardan, ortak görüşlerin ve doğa üzerine öğrendiğimiz temel öğretilerin anısını koruyarak kurtulmuş olmaktır.

Herodotos'e mektup, 80-81.

DİPNOTLARI

ESKİÇAĞ MADDECİLİĞİ

1.Gilbert Murray: *Five stages of Greek religion* (Yunan dininin beş evresi), Londra, Watts and Cie., 1935, s. 102.

2.DIOGENES LAERTIOS, X. 15, 16.

3.Fr. B. 30.

4.Devlet, 552 a.

5.G. GLOTZ: *la Cité grecque* (Yunan sitesi), Paris, la Renaissance du livre, 1928, s. 36.

6.ISOKRATES: *Panegyrikos*, s. 168. Bk. G.GLOTZ: *le Travail dans la Grèce ancienne* (Eski Yunanistan'da çalışma), Paris,Alcan, 1920, s. 410 ve sonrası.

7.LACTANTIUS, *Institutiones Divinae* (Tanrısal kuramlar), III, 17, 8.

8.Paul DECHARME: *la Critique des traditions religieuses chez les Grecs, des origines aux temps de Plutarque* (Yunanlarda dinsel geleneklerin eleştirisi, başlangıçtan Plutarkhos zamanına kadar), Paris, Picard et fils, 1904, bölüm V.

9.*Gorgias*, 483 b-c; 492 b-c.

10.DOSTOYEVSKI: *Karamazov Kardeşler*, Paris 1935, Gallimard, V.5.

11.Fr. A. 44.

12.*Menekles'e mektup*, 122.

13.CICERO: *De natura deorum* (Tanrıların niteliği üzerine), I, 33, 93.

14.DIOGENES LAERTIOS, X, 8.

15.SEXTUS EMPIRICUS, *Adversus matheseos*, XI, 169.

16.Fr. A. 58.

17."Bilge siyaset yapmayacak" DIOGENES LAERTIOS: X, 119; Bk. CICERO, *Ad familiares*, VII,12.

18.D.P. 6,7,14.

19.Fr. B. 43.

20.Fr. A. 48; *Pythokles'e mektup*, 85; DIOGENES LAERTIOS: X, 119.

21.Bk. F. BIESE: *Die Philosophie des Aristoteles* (Aristoteles felsefesi), II, alıntı: K. MARX: *Capital*, Paris, A. Costes, 1924, III, s. 61.

22.PLATON: *Mektuplar*, VI.

23.USENER: Epicurea, fr. 523.

24.Bk. CICERO: *De finibus bonorum et malorum*, 13, s. 43-44.

25.CICERO: *De finibus bonorum et malorum*, 9, s. 30.

26.DIOGENES LAERTIOS: X, 30.

27."Düşüncenin uygulanması" üzerine, bk. s. 66.

28.DIOGENES LAERTIOS: X, 31-32.

29.V. I. LENİN: *Philosophskié tétradi* (Felsefe defterleri), Moskova, 1934, s. 296-299.

30.Aynı.

31.Bütün bu "Sokrates öncesi" filozoflar için: L. ROBIN, *la Pensée grecque*, Paris, la Renaissance du livre, 1923, s. 41'den 154'e. Temel kitap: H. DIELS: *Die Fragmente der Vorsokratiker* (grieschisch und deutsch), 3. baskı, Berlin 1912. Ayrıca bk.: J. BURNET: *Early Greek philosophy*, 3. baskı, Londra, 1920, ve P.M. SCHUHL: *Essai sur la formation de la pensée grecque*, Paris, Alcan, 1934.

Thales, Anaksimandros ve Anaksimenes sırasıyla Miletos okulunun başına geçtiler, bu okul VII. yüzyılın üçüncü çeyreğinden VI. yüzyılın sonlarına kadar sürdü, ilk büyük yunan felsefe okuluydu.

Pythagoras'çı devinim Samos'lu Pythagoras'a bağlı olarak Ioina kökenlidir ve merkezi Büyük Yunanistan'dır.

Ephesos'lu Herakleitos yapıtını V.yüzyılın ilk yarısının sonlarında yayımladı. Elea'lı Parmenides V.yüzyılın

sonlarında ve V.yüzyılın ilk yarısında yaşadı. Agrigente'li Empedokles V.yüzyılın ilk yıllarında doğdu, 430'a doğru öldü.

32.DIOGENES LAERTIOS: X, 13.

33.Bk. G. BAMMEL: *Demokritos*, Moskova, 1935.

34.SIMPLICUS: *Fizik*, 28,4 (Diels II, 22,23)

35.PARMENIDES: *Doğa üzerine*, fr. 4,1-7.

36. **Ατομα σώματα, ἄτωμοι ὄγκοι**

37.Léon ROBIN: *La Pensée grecque* (Yunan düşüncesi), Paris, la Renaissance du livre, s. 140-141.

38.Fr. 2, DIELS'de anılan yapıtta.

39.Anılan yapıt, s. 142.

40.DIOGENES LAERTIOS: X, 4.

41.K. MARX: "Demokritos'da ve Epikuros'da doğa felsefesinin ayrılığı", *Felsefe yapıtları*, Paris 1927, A. Costes, cilt 1, s. 40-41.

42.Aristippos'un Kyrene okulu, Megara okuluyla ve kinikler okuluyla birlikte Sokrates sonrasının büyük geleneklerinden biridir (Platon'un dışında).

43.Bk. PICAVET: "Yunanistan'da felsefe ve din ilişkileri", *Revue de l'histoire des religions*, 1893, s. 342-343.

44.DIOGENES LAERTIOS: X,9.

45.G. SALVIOLI: le *Capitalisme dans le monde antique, Etudes sur l'histoire romaine* (Eski dünyada sermayecilik, Roma tarihi üzerine inceleme), Paris, Giard et Brière, 1906, s. 42.

46.Bk. J. TOUTAIN: *l'Economie antique* (Eskiçağ iktisadı), Paris, la Renaissance du Livre, 1927, s. 290 ve sonrası.

47.Bk. B. BANDEK ve V. TIMOSKO: Lucrèce, Moskova, 1933, s. 10 ve sonrası.

48.Örneğin, İmparatorluk'un başlarında Columella, Frontinius, Hyginus, Balbus, genç Pilinius. Devinim özellikle M.S. I.yüzyılda yayıldı, ama ona M.Ö.I.yüzyılından

beri önem verildi. Varro'nun büyük kitapları 80'den sonra ve 25'den önce ortaya çıktı. Vitruvius'un incelemesi olan *De Architectura* I.yüzyılın üçüncü çeyreğinden kalmadır.

49.Bk. V. BANDEK ve V. TIMOSKO, belirtilen yapıt, s. 15 ve sonrası.

50.D.P. 12.

51.K. MARX: belirtilen yapıt, s. 20.

52.HEGEL: *Felsefe tarihi üzerine dersler*, rusça yayın, *Bütün yapıtları*, Moskova, 1932, cilt XIII, s. 269.

53.OİNOANDA'LI DİOGENES, *Parçalar*, H. William, Teubner, 1900.

54.K. MARX, belirtilen yapıt, s. 14.

55.Ett. Bignone, Epikuros'çu felsefenin büyük italyan tarihçisi, yakın zamanda Epikuros üzerine iki büyük cilt yayımladı: *l'Aristotele perduto e la formazione filosofica d'Epicuro* (Yitik Aristoteles ve Epikuros'un felsefi gelişimi). Firenze, *la Nouva İtalia*. İtalya'nın şimdiki yönetim biçiminde düşüncenin koşulları üzerine en etkin duyguların örtülü bir biçimde açıklandığı bir heyecanın gizi yoktur: Epikuros bir kurtarıcı olarak görülmeyi sürdürüyor.

KAYNAKLARLA İLGİLİ NOTLAR

1.O. HAMELIN: *Revue de métaphsique et de morale, XXIII*, 1910.

2.GISSANI: *Lucretius*, Torino, 1896-1898; *Studi lucreziani*, Torino, 1906.

3.Ett. BIGNONE: *Epicuro. Opere, frammenti, testimo nianze sulla sua vita, tradotti con introduzione 'e commento*, Bari, 1920.

4.CYRIL BAILEY: *The Greek Atomists and Epicurus* (Yunan Atomcuları ve Epikuros), Oxford, 1928.

5.LUCRETİUS: *De rerum natura*, Paris, les Belles-Lettres, 1925. Acıklamalı ve eleştirili yorum: A. Ernout ve L. Robin.

SEÇME METİNLER

1. Bilgi

1.Pythokles'e mektup göksel olguları inceler. Bu incelemenin konusu onların tanrısal açınlanmalarının olmadığını göstererek dinginliği sağlamaktır. İncelemenin yöntemi burada özeldir: ahlakta, fizikte belli bir sonuca tek bir neden ulanabilir. "Göktaşları" sözkonusu olduğunda iki nedenle bu böyle olmaz; bu büyük doğal açınımlarda, çoğunlukla birden çok neden sözkonusudur; öte yandan, gözlem güçlükleri nedeniyle tamuyar nedeni bulmuş olmak kesin değildir. Öyleyse olası bir açıklamayla yetinmek gerekir, yeter ki duyu verileriyle tersleşmesin. Ve somut olaylarda Epikuros şu formülü kullanacaktır: falanca olgu falanca nedenle olabilmektedir. Lukretius da aynısını yapacaktır.

2.Epikuros kuşku sözcüğünü kullandı.

3.*Herodotos'a mektup*'u kapsayan genel açıklamanın başında, Epikuros mantığının, "kurallar"ının ilkelerini özetler. Bilgece bir mantık sözkonusu değildir, ama

mimarın kullandığı ölçülere (kurallar), gönyelere ve çeküllere benzer yöntemler sözkonusudur. Lucretius şöyle diyecektir: "Bir yapıda kural kökten yanlışsa, gönye yalancıysa ve düşeyden uzaklaşıyorsa, düzey bozuksa her şey yanlış ve eğridir." (IV, 513 ve sonrası.)

İlk ilke dille ilgilidir: her sözcük doğru bir kavrama karşılık olmalıdır.

İkinci ilke, Epikuros'çu bilgi kuramını özetler: zihin duyulur algının verilerini alır ve ondan çıkarsamalar yapar. Bu çıkarsamaların zorunlu geçerliliği yoktur: onlar duyulur deneye sağlam bir başvuruyla doğrulanabilirler. Öyleyse onlar ya olumlanmışlardır ya da çürütülmüşlerdir ya da basit olarak çürütülmüş değillerdir.

Öte yandan duygusal bir durum ya da sunumsal bir duyum olan bu duyulur apaçıklık'ın yanında, ikinci bir ölçüt vardır: duyumların yinelenmesiyle zihinde oluşmuş genel kavramlar. Bunlar kendilerininkiyle aynı düzenin apaçıklığına sahip olan duyumlardan türemiş olan "önceller"dir (Lucretius buna latince *notities* der). Bu genel kavramlar zihin üzerinde dünyanın eylemini ortaya koyarlar.

Önceller, özetle, şeylerin önünde giderler. Hepsi bu kadar değil: "Düşüncenin bir uygulaması"yla derin düşünmeye yol gösteren ilkelerin bir çeşit sezgisine sahip olunur. Bu "yansıtma", bu "dikkat", bu "bakış" (edilgin görmeyle karşıtlaşır) duyumlar için çok kaygan olan bazı imgeleri, özellikle tanrıların imgelerini sezmeye yol açar; ayrıca bunlar "bilimsel düşünce"nin apaçık ilkelerini sezme olanağı verirler, örneğin atomların ya da boşluğun özelliklerini.

Duyumların dışında, düşüncenin uygulanmasının kavramlarının dışında yalnızca yanılmaya eğilimli "görüş" vardır.

Öyleyse, dış dünyanın zihin üzerindeki eylemini ve zihnin gerçek bir eylemini varsayan bir bilgi öğretisi

vardır. Tutarlı bir maddecilik dünyanın nesnelliğine ve düşüncenin etkinliğine saygılıdır. Lenin Hegel üzerine notlarında, Hegel'in *Felsefe tarihi*'nde Epikuros'a ve maddeciliğe yönelttiği "suçlamalar"ı şiddetle eleştirir ve yunan felsefesinde maddeci bilgi kuramını över. (V.I.Lenin: *Felsefe defterleri*, Moskova 1934, s. 296-7). Doğal olarak tüm ülkücüler Epikuros'a karşı çıktılar. Örneğin Hamelin şunları yazdı:

"Öyleyse, algı bir imgenin bize girişidir. Tek kalmak istemeyen bu iğretileme egemenliğini ister istemez düşünürlere kadar sürdürdü. Onu her yerde bulabiliriz: Demokritos'un ve Epikuros'un kabasaba kuramında da, Aristoteles'in çok ince kuramında da." (O. HAMELIN: *les Eléments principaux de la représentation* [Sunumun başlıca ögeleri], Paris, Alcan, 1925, s. 368.)

2. Fizik

1.Öyleyse fiziğin üç ilkesi şunlardır: 1.Hiçbir şey hiçbir şeyden yaratılmamıştır; 2.Hiçbir şey mutlak olarak yokolmaz; 3.Evren her zaman aynıdır.

Birinci ilke maddenin kitlesinin çoğalmadığını ve her maddesel nesnenin maddesel bir nedeni olduğunu belirtir.

İkincisi maddenin kitlesinin azalmadığını belirtir: bu maddenin sürekliliği ilkesidir, buna göre her nesne mutlak olarak yokolmaz ama bileşenlerine ayrılır.

Üçüncü ilke ilk ikisinin sonucudur. Kesinlikle hiçbir şey kendiliğinden varolmuyorsa evren azalmaz. Gerçekten, ögelerin dağılımının değişimiyle ilgili bir iç neden benimsenebilirdi. Ama Epikuros için denge vardır: atomlar çoktan beri tüm olası bileşimleri gerçekleştirmişlerdir: hiçbir şey yeniden yaratılamaz.

"Gizli şeyler" ya tanrıların görüntüleri gibi duyulur olabilmek için çok ince olan atom bileşikleridirler ya da hiçbir imgenin gözlere ve zihne ulaştıramadığı ama a-

tomlar ve boşluk gibi usun ulaşabildiği algılanamaz şeylerdir.

2.O.Hamelin Epikuros'çu olumlamanın önemini, onun Spinoza tarafından sonuçsal nedenlerin eleştirisinde yeniden ele alındığını bildirirken belirtti. "Spinoza'nın başlıca karşıtlığı, bilindiği gibi, Epikuros'çularca yenilenmiştir. O, sonuç neden değildir diye özetlenebilir; buna göre, sonucu neden yapmakla, ikinciyi birincinin yerine koyarak doğanın düzeni altüst edilir. (*Belirtilen yapıt*, s.289.) Hamelin, *Ethica*'nın birinci bölümünün ek'ine anıştırma yapar.

3.Örneğin Epikuros Herakleitos'a şiddetle çatmıştır.

4.Miletos'lu Anaksimenes.

5.Miletos'lu Thales.

6.Syros'lu Pherekydes.

7.Khios'lu Oinopides ve Ksenophanes.

8.Epikuros, maddenin ve boşluğun varlığını göstererek maddenin incelenmesine geçer. Madde bölünemez parçacıklar biçiminde vardır. Lukretius'un geliştireceği kanıt şudur: tek parçacıklar olmasaydı, şeylerin dağılması onların kesin yıkımını belirleyecekti, bu fiziğin temel ilkeleriyle tersleşir. Bu bölünemez olan ve iç değişiklikler göstermeyen parçacıklar Demokritos'dan alınmıştır. Ama Epikuros, daha sonra görüleceği gibi, atomun "bölünemez en küçük parçacıklar" olduğu kuramını büyük ölçüde geliştirdi.

9.Atomun özellikleri biçim, büyüklük ve ağırlıktır. Başka hiçbir niteliği yoktur. Nitelikler yalnızca atomların bileşmesinin algılanabilir sonuçlarıdırlar.

Büyüklük konusunda Epikuros ve Lucretius Demokritos'dan ayrılırlar. Onlar için atomun boyutları değişkendir ama belirsiz olarak değil. Olguların değişikliğini karşılamak için çeşitlilik gerekir, ama tüm boyutlarda olsalardı bazı atomlar görünür olacaklardı. Demokritos, tersine, atomların "boyut açısından sınırsız" olduk-

larını benimser (bk. DIOGENES LAERTIOS, IX, 44) ve onlardan bazılarının "çok büyük" olduklarını benimser.

Öyleyse büyüklüğün bir üst sınırı vardır. Sorun hemen alt sınır için ortaya konur. Atomlar sonsuz küçük müdürler? Yanıt hayır'dır. Lukretius ve Epikuros sonsuz bölünebilirliğe karşı çıkarlar, çünkü buradan bölünmenin olanaksız olduğu bir varlığa ulaşmak gerekir, çünkü evren gerçekliğin ve sürekliliğin hiçbir ögesini içermeyecektir artık. Onlar aynı zamanda benzetme yoluyla duyulur dünyayı düşünerek buna karşı çıkarlar: en küçük görünebilir olduğuna göre "en küçük varlık" da olmalıdır (Bk. BAILEY, *anılan yapıt*, s.205). Atom en küçük fiziksel varlıktır. Lukretius'un metni Epikuros'un açıklamasından çok daha aydınlıktır. Bölünebilirlik sonsuzdur temel fikri maddenin hiçlikte dağılması sonucunu getirir.

Bölünemez ama bileşik bir atomun fikrine ulaşılır, Atomun algıda en küçük duyulara "benzer" parçaları vardır: bu parçaların bir uzanımı vardır ama herhangi bir parçası yoktur. Atomu oluşturmak için bir araya gelmezler: onlar her zaman atomda vardırlar. Atomun dışında kendileriyle varolamazlar. Bu usavurma benzetme üzerine kurulmuştur: Epikuros görünür şeylerden benzetme yoluyla "gizli şeyler" üzerine sonuç çıkarır.

10.Atomların devinimi kuramı şöyle özetlenebilir. Boşlukta özgür atomlar düşünülemez bir hızla kendi ağırlıklarıyla sürüklenerek düşerler. Boşlukta hepsi aynı hızdadır: gecikme ya dış dirençlere ya da yalnız bileşiklerde ortaya çıkan iç devinimlere bağlıdır. "Sapma" (bk.s.68-69) nedeniyle atomlar çarpışırlar. Böylece her yönde hızlarını koruyarak sıçrarlar ya da birleşirler ve bir bileşik kurarlar. Ama bileşikte de atomun devinimi hiç kesilmez: öyleyse, herhangi bir cisim iç titreşimin sürekli olduğu bir durumdadır. Çağdaş fiziğin sunumları-

nı çokça anımsatan bir kavrayışları vardır. Cisimler dingin olduğunda iç devinimlerin dengesi sözkonusudur, cisim örneğin bir çarpma nedeniyle devindiğinde yönlendirilmiş bir devinim tüm atomlara iletilmiştir. Ama yörüngeleri içsel olarak olduğu gibi kalmıştır ve genel devinimin gecikmesinin ögesi olarak etkide bulunur.

11.Epikuros'çulukta baş rolü oynayan sapmayla ilgili bu kuram *(klinamen) Herodotos'a mektup*'un metninde unutulmuştur. Sapma Eskiçağ'da şiddetle eleştirilmiştir, özellikle Cicero tarafından (*De natura deorum*, I,25). Burada öğretinin temel bir ögesi sözkonusudur; bununla birlikte atomların düşüşüyle ve çarpmasıyla karşılaşmadığımız Demokritos'çu fizikte bu ögeye raslanılmaz. Sapma atomların raslaşmasını sağlamaya yönelik fiziksel bir varsayımdır. Öte yandan, bir ahlak yasasıdır: atom bir anlamda özerk bireyin örneğidir. Epikuros'un tanrıları nasıl en yüksek düzeyde özgürlükle tanımlanıyorlarsa, nasıl bilge kişi mutlak kurtuluşla tanımlanıyorsa, atom da iç belirlenim yatkınlığıyla tanımlanacaktır. Marx içerdiği Hegel'ci ustalığın deneyimlerine karşın yunan felsefesinin kavranılması açısından ondan çok ileri olan "Demokritos'da ve Epikuros'da doğa felsefesi ayrımı" adlı gençlik incelemesinde şunları yazdı:

"Atomlar kesinlikle özerk cisimlerdir, daha doğrusu göksel cisimler gibi mutlak bir özerkliğin içinde kavranılan cisimlerdir. Öyleyse, göksel cisimler gibi doğru bir çizgide değil, eğik bir çizgide devinirler. Atomla ilgili olarak denilebilir ki atomdaki sapma savaşabilen ve direnebilen bir şeydir... Atomun doğru çizgiden ayrılarak ve uzaklaşarak göreli varoluşundan kurtulması gibi, tüm Epikuros'çu felsefe de soyut bireysellik kavramının, başkasıyla her türlü ilişkinin özerkliği ve yoksanmasının onda ortaya konulduğu her yerde sınırlı varoluş biçiminden uzaklaşır.

"Böylece eylemin amacı soyutlamadır, acı karşısında ve bizi altüst edebilen her şey karşısında silinmedir, ataraksia'dır." K. MARX: *Felsefe yapıtları*, Paris, A. Costes, 1927, cilt, 1,s.28 ve sonrası.

12.Epikuros'un ve Lukretius'un evrenbilimi şöyle özetlenebilir: 1.Evren bütünü içinde (yani atomlar, sonra boşluk) ele alındığında sonsuzdur; 2.Bu birliklerin ögelerinin herbiri de sonsuzdur, atomlar sayısal olarak, boşluk uzamsal olarak; 3.Bu sonsuz evrende, sonsuz sayıda dünyalar vardır. Lukretius özellikle evrende hiçbir şeyin tek olmadığı fikrinde direnir, böylece evrende bizimkinden başka dünyalar olmalıdır.

13.Yunancada "büyük yıl" çevrimsel bir dönemdir, süresi yazarlara göre değişir. Bu kavrayış belki de Babil kökenlidir. Ona Herakleitos'da raslanılır, ama o Herakleitos'u önceleyen Pythagoras'çılarca da biliniyor olmalıdır. "Büyük yıl" üzerine Demokritos'un bir yapıtı vardır. Kavram Stoa düşüncesinde ve Platon'cu düşüncede önemli bir rol oynar.

14.Lucretius Epikuros'un kısaca belirttiğini uzun uzun geliştirdi. (*Herodotos'a mektup*, 73-74.)

15. Epikuros *Herodotos'a mektup*'da insanın evrimi kuramını kısaca özetler: işte birkaç satır:

"İnsan doğasının basitçe koşulların belirleyiciliğinde her çeşitten birçok şeyi yapmaya eğitilmiş ve itilmiş olduğunu ve daha sonra doğanın esinlediğini düşünerek geliştirdiğini ve bazı alanlarda hızla bazı alanlarda yavaş, bazı dönemlerde ve bazı anlarda öbürlerinden daha az hızlı ilerleyerek, büyük gelişmeler göstererek yeni buluşlar ortaya koyduğunu varsaymalıyız." (75.)

Temelde yer alır gibi görünen fikir, insani uygulamayla ilgili olan fikirdir ki bize tarihsel maddeciliği çağrıştırır, buna göre insan dış gerçekliklerle itilmiştir, buna bağlı olarak bu uygulamayla ilgili bir bilinçlenme, bir kavrayış anlamına gelen bir kuramla itilmiştir.

16.Burada elyazması metinde bir boşluk var.

17.Lucretius Epikuros'un kuramını oldukça dağınık biçimde açıkladı. Eski sorun dilin doğal olarak mı uzlaşmalı olarak mı doğmuş olduğunu bilmek sorunudur; Epikuros bu soruyu dilin iki kökeni vardır diye yanıtlar. İlk evrede heyecanlardan giderek dil doğal olarak gelişmiştir. Daha sonra usla düzene konulmuştur, uzlaşmalı olarak gelişmiş ve yayılmıştır. Sonunda, yeni fikirler ve yeni nesneler edinilmiştir, insanlar onları dilin yasalarına uygun olarak adlandırmışlardır. Epikuros'un bu görüşleri ne kadar sınırlı olursa olsun insanbilime önemli bir katkıdır.

18.Epikuros adaleti kendinde bir şey sayan öğretilere karşı yöneltilmiş bir adalet kuramı geliştirir: Pythagoras'çılara karşı, Platon'un "Idea"sına karşı, erdemlere şeyler olarak bakan Stoa'cılara karşı. Epikuros için adalet bir "raslantı"dır. Adalet doğaya çok uyumludur ama o ancak toplumdaki insanların somut alışverişinde gerçekleşir, onun için hiçbir metafizik gerçekliği yoktur. Adalet insanların karşılıklı yararı için, insanlar arasında yapılmış bir sözleşme olarak görülmüştür. Epikuros'çu toplumbilimi ve ahlakı her zaman şu fikir belirler: insan insana karşı korunmalıdır. Hobbes'un felsefesiyle benzerlik çarpıcıdır. Toplumsal sözleşme kuramı hukukçu diye bilinenleri ve XVII.yüzyılın sonlarında ve XVIII.yüzyılda yaşamış olan filozofları etkileyecektir.

Adalet kavrayışından doğan Epikuros'çu ilginç tarihsel göreciliğin üstünde durulacaktır. Burada ölümsüz ya da evrensel değerler yoktur: adalet toplumdan topluma, çağdan çağa değişir. Bu fikirler Montaigne'e, Pascal'e yakın olacaktır. Adil bir yasa onu doğrulayan tarihsel koşullar değiştiğinde, varlığını yitirecektir. Böylece eski dünyada hukukun büyük maddeci geleneği kendini gösterir.

3. Ruhbilim

1.Ruhun Epikuros'çu öğretisi şöyle özetlenebilir: ruh son derece ince maddi atomların bir bileşiğidir. Ruhun ögeleri esintinin ve sıcaklığınkilere benzerler. Son derece ince üçüncü bir öge daha vardır. Ruh bedenin tüm parçalarına dağılmıştır, beden ruhu korur ve ruh bedene duyuları iletir. Bedenin dağılmasıyla ruh da çözülür ve ölür.

Lucretius'un açıklamasında, Epikuros'la ilgili iki ayrılık noktası bulunacaktır.

Lucretius ruh'la (*anima*) zihin'i (*animus*) ayırır. Zihin yaygın ruhun merkezi olarak görülmüştür ve onun yeri göğüstedir. Ayrımı daha önce Demokritos yapmıştı (Bk. USENER, 312 ve 314). İlginç olan, onun Epikuros'un *Heredotos'a mektup*'unda yer almamış olmasıdır. Öğreti o kadar iyi biliniyordu ki bu metin daha önce bu bilgileri almış çömezler için yazıldığından dışta tutulmuş olabilir.

Öte yandan, Epikuros ruhta üç öge belirler; Lucretius dört öge belirler. O havayı (*aer*) da ekler. Öte yandan Epikuros'un da dört öge belirlediğini gösteren metinler vardır (Bk. USENER, 314,315). GIUSSANI (*anılan yapıt*, I, s.184 ve sonrası), sıcaklık, hava ve esinti terimlerinin üç ayrı sıcaklıkta düşünülen havayı belirlediğini gösterir: sıcak hava normal sıcaklıkta hava, soğuk hava.

2.Yaygın olan cisimsiz ruh fikrine karşı Epikuros kanıtlar öne sürer. Tek anlaşılabilir cisimsiz boşluktur. Buna göre, dokunmayı dışlayan boşluk ne etkin olabilir ne edilgin olabilir. Ama ruh etkileyebilir ve etkilenebilir, öyleyse ruh boşluğa benzemez. Buna göre o bir cisimsiz değildir.

3.Algı Epikuros'çu bilgi kuramının merkezindedir. Epikuros etkin dış dünyanın eylemiyle oluşmuş algı düzeneğinin sezgisine ulaştı; ona görüntülerin görünürde-

ki basit biçimini verdi, ama ilke geçerlidir ve bilginin nesnelliğinin güvencesidir. Epikuros karşıt iki kavrayışı, Demokritos'un kavrayışıyla Parmenides'in ve Platon'un kavrayışını düşünerek öğretisini geliştirdi.

Demokritos'da da nesneden yola çıkan bir yayılma vardır, ama bu yayılma göze girmez, o havada balmumu üzerinde bir nesnenin izine benzer iki boyutlu bir izlenim oluşturur. Katı olan bu izlenim gözün yumuşak maddesinden girer ve gözbebeğinin üzerinde imge olarak görünür. İnsanın gördüğü bu imgedir. Epikuros bu ayrıntıları bırakır ve nesneden başlayarak yayılma fikrini korur.

Parmenides için, Platon için (ve belki Empedokles için de) algılayan kişinin gözünden çıkan ışınlar nesne üzerinde etki yaparak imgeyi oluştururlar.

Açıklama ses ve koku için de benzerdir, her yönde yayılan maddi parçacıklara bağlanır. Ama ses ve koku yalnızca nesnenin "simgesel" bilgileri olduklarından ve "sunumsal" veriler olmadıklarından Epikuros'un görüntülerin varsayımına başvurmaya gereksinimi yoktur.

Yöntemin genel ilkelerine uygun olarak, "gizli şeyler"den sözetmekle Epikuros görme kuramını duyumun sakatlamadığı bir varsayım olarak sunar. "Görüntülerle ilgili olarak buraya kadar söylediklerimizin hiçbiri duyumlarla karşıtlaşmaz."

4.Cisimlerin "raslantılar"ı, 1.fiziksel kurucular olarak; 2.duyularla doğrudan doğruya ilişkide olarak; 3.cisimlerle ilişkilerinin dışında olanaksız olarak görülmüştür. Epikuros bu noktada Platon'la (onun için temel kurucular İdea'lardır), Aristoteles'le, Stoa'cılarla (onlar için cisimlerin temel kurucuları cisimlerin kendileridir) karşıtlaşır. Bir cisim kurucu özelliklerinin birliğidir.

5.Epikuros temel özelliklerden ve raslantılardan sözeder: zaman fikrini inceler. Zaman üzerine bir "kav-

ram"a sahip olamayız. Zaman uzam gibi bir varlık değildir. Günle ve geceyle, bedenimizin durumlarıyla kurduğumuz herhangi bir şeydir. Bir sezgiyle zaman bedenin "raslantılar"ı olan durumlara bağlı bir "raslantı"dır diyoruz. Zaman ne bir "temel özellik"dir, ne bir "raslantı"dır, ama "raslantıların raslantısıdır" (SEXTUS EMPIRICUS: *Adversus matheseos* I, 219). Bk. LUCRETIUS, I, 459-63.

"Zaman kendi olarak yoktur, ama olmuş olanın, olmakta olanın, olacak olanın duygusu şeylerin kendilerinden çıkmaktadır. Kimse şeylerin deviniminin ya da dinginliğinin dışında zamanı kendinde bir şey olarak sezemez."

4. Ahlak

1.Lucretius'da sürekli olarak görülen dünyanın alev almış duvarları (*flammantia moenia mundi*) formülü basit bir şiirsel anlatım değildir. Bu onun dünya kavrayışını karşılar. Dünya oluştuğunda, en ağır ögeler merkezde toplanmaya ve denizin, yıldızların, göğün atomlarını "dışarıya atmaya" yöneldiler. "Hafif ve uçucu" esîr'in bir yayılımı oldu, bu yayılım dünyanın çevresinde ateşten bir kubbe oluşturdu, "doymak bilmez bir çemberde her şeyi saran" bu ateşten kubbe "şeylerin kalanı için bir kemer durumuna geldi" (L.V., 450 ve sonrası). Özekdeş bir dünya vardır: toprak, deniz, hava, göksel cisimler, esîr. Epikuros'çular için esîr tam tamına yıldızların beslendiği ateşten ve ince bir cisimdir.

2.Bir yarı-tanrı, insanların kurtarıcısı olarak görünen Epikuros'un çömezleri için bu alışılmış bir söyleyiştir. Epikuros'çu toplulukların ortak törenleri, aylık yemekler, Epikuros'un doğum yıldönümü dinsel anmalar olarak kutlanırdı.

"Çömezleri... onu tanrı yapmışlardı... sözleri onlar için tanrısal ya da gökseldir, bazen de kahincedir... Çömezlerin toplantıları sık olur ve dinsel bayramlara ben-

zer: ustanın doğumunu kutlamak için de toplantılar yapılır... Yeni tanrıları Yunanlara benimsetmek için ortaya çıkanlar gibi ortaya çıktı Atina'da; yanında yabancılar, kadınlar, köleler vardı. Aralarında en ilgi çekicileri gibi o da yöneldiği kişileri yoksunluklarından kurtarmak ve onların esenliklerini sağlamak ister." (PICAVET: "Rapports de la philosophie et de religion en Grèce" [Yunanistan'da felsefe ve din ilişkileri]) [*Revue d'histoire des religions*, 1893,s.342-3.]

3.Burada temel fikir insanlar karşısında güvenliktir, onu kesin olarak elde etmek gerekir. Bu girişim doğal içgüdüye uygundur. Ama gücün insanları korumaya yeterli olduğuna inanmak gerekmez: güç önemli bir rol oynar ama daha ileri gitmez. Gerçek güvenlik korunmadan, ayrı durmaktan doğar.

4.Bu cümle Başlıca öğretiler'i belirler. Bu cümle Epikuros'çu toplumsal davranışı özetler. Bir kere güvenlik kazanılınca içtenlikli ve dostça bir topluluk içinde yaşanılabilir, bu toplulukta ölenin ölümüne ağlanılmaz, çünkü bilinir ki "ölüm ölen için hiçbir şeydir". Bu Bahçe'deki yaşamın küçük bir kesitidir.

5.Bk. DIOGENES LAERTIOS'da *Epikuros'un yaşamı* (X, 119): "Birinci kitap *Yaşamlar üzerine*'de denildiği gibi, bilge... siyaset yapmayacaktır."

"Epikuros her şeyi haz amacıyla yapmak gerektiğini söylerken bilgeyi yükümlülüklerden ve toplumla ilgili etkinliklerden dışlar, yalnızca kendi için yaşamak gerektiğini bildirir." (*Commenta Lucani*, II, 380, USENER'de, *Epicurea*, s.8.)

"Yurttaşları yurdun dışına, tanrıları dünyanın dışına çıkaran bu felsefeden sözetmiyorum." (SENECA: *Epistolae*, 90,95.)

6.Epikuros'çu bu ünlü ilkeye karşı Plutarkhos bütünsel bir inceleme yazmıştır. Bu ilkeyi latin şiirinde Horatius ve Ovidius yeniden ele alacaktır. Horatius der ki:

"Doğumu ve ölümü sessiz geçenler kötü yaşamamıştır." (*Epistolae*, I, 17, 10) Ovidius da der ki:

"İnan bana, iyi gizlenen iyi yaşamıştır." (*Trista*, III, 4,25.)

Bu Epikuros'çu özdeyiş Florian'da da bulunur:

"Mutlu yaşamak için gizli yaşayalım."

7.Arzuların ayrılığı yunan felsefesinde gelenekseldir. Bk. PLATON: *Devlet* II, 357 ve ARİSTOTELES, *Ahlak*, III, 86. Ama Epikuros bu ayrılığa özel bir içerik kazandırmıştır. Arzuların bazıları yaşamın korunması için gereklidir (beslenme, barınma), bazıları bedenin dinginliği için gereklidir (ağrının yokluğu), bazıları da manevi mutluluk için gereklidir (şiddetin son bulması). Arzunun ve hazzın sınır'ı fikrine verilen önem görülmektedir. Cicero öğretiyi şöyle özetler:

"Arzular doymak bilmezler. Yalnız tek tek insanları değil, aileleri de, hatta devleti de sarsarlar. Arzular acıları, duygu ayrılıklarını, uyuşmazlıkları, başkaldırıları, savaşları doğururlar ve yalnızca dıştan bakıldığında dış sarsıntıların karanlığında ama gene de ruhun temelinde karşılaşırlar ve savaşırlar. Yaşamla ilgili yoğun acı zorunlu olarak buradan gelir. Yalnızca her türlü kendini önemsemenin ve her türlü yanılgının dışına çıkan, ötesine geçen bilge kişi doğal sınırlarla yetinerek acısız ve korkusuz bir yaşam sürebilecektir... Ama boş arzulara ne ölçü ne sınır konulabilir." (*De finibus bonorum et malorum*, 13.43-44).

Bk. ayrıca Diogenes Laertios; bir Athena yazıtından alıntı:

"İnsanlar çıkarların peşine zavallı doymak bilmez gidişlerden acı çekerler, bunun için savaşları ve kavgayı göze alırlar. Onların boş hayalleri onları bitmez dar yollara sürükler. Ama doğal zenginliğin dar sınırları vardır. Neokles'in bilge oğlu bu doğruyu Musa'lardan ya da Pythia'nın kutsal sacayağının yanında öğrendi." (X,12.)

8.Haz yaşamın amacıdır. Burada Epikuros örneğin hazzı olumlu gören Kyrene'lilerden ayrılır. Epikuros'da mutluluk bir dizi edim olmaktan çok acısız, boğuntusuz bir yaşamın bilincidir.

9.Öyleyse, hazların sonuçlarının belirlenimi işe katılınca bir çeşit hazlar hesaplaması sözkonusudur. XIII. yüzyılın ingiliz tüccarlarının hazlar aritmetiğini anımsatan bir şeyler vardır burada. Epikuros hazzın mutlak değerini savunsa da, bu hazlar hesaplaması genellikle bir çileciliğe açılır.

10.Kendine yetme, "yeterlilik" Epikuros'çu ahlakta temel bir fikirdir.

Temel fikir arzular öğretisinin dış dünyayla, özellikle toplumsal yaşamın çabalarıyla ilgisiz oluşudur. Ayrıca oldukça kinik şu fikir vardır: hiçbir zaman peşine düşülmemiş "fırsatlar"dan yararlanmak.

11.Epikuros gerçek hazzın doğasını açıklayarak kendisine karşı çıkanları açık açık yanıtlar. "Epikuros'un domuz sürüsü" suçlaması her zaman şiddetli oldu.

12.Gerçek hazza ulaşmayı sağlayan yöntem sözkonusudur. İçgüdü "seçimler"i ve "yadsımalar"ı belirlemeye yeterli değildir. İyi yargılamak gerekir. Epikuros kurgusal bilgelik anlamına gelen "felsefe" yerine uygulamalı bilgeliği belirleyen o eski sözcüğü, yani "sakınıklık"ı yeğledi. Burada ahlaklılığın geleneksel değerlerine ulaşmak için bir çaba var gibidir: Epikuros her zaman karşıtlarını düşünür. Epikuros olduğundan daha az özgün görünmek ister.

13.Yazgı'yla, ilgili Stoa'cı öğretiye anıştırma apaçık gibidir.

14.Bu formül Epikuros'un öğretisini özetleyen "dörtlü çözüm"ün dördüncü önerisidir: tanrıların doğasının, ölümün doğasının, hazzın tanımının, hatta acının tanımının kesin bilgisi ruhun dinginliğine ve bedenin dinginliğine ulaşmayı sağlar. (Bk. s.46-47). Yoğun

acıların kısalığı ve uzun süren acıların sıradanlığı üzerine bu formüllere Epikuros'un ve yorumcularının metinlerinde sık sık raslanır. Acı fikriyle ilgili bu kuramın arkasında herhangi bir fiziksel acının düşünsel bir sevinçle ortadan kaldırılabileceği görüşü vardır. Hasta Marcel Proust'daki bulunmuş zaman kuramı düşünülebilir. Bir tür "manevi deneyim" sözkonusudur.

15.Epikuros'çuluğun temel fikri (*Bk. Menekles'e mektup*): doğayı memnun etmek için pek az şey gerekir, bu pek az şey kolaylıkla elde edilmiştir. Ama bilge olmayanların sonsuz arzuları asla doyurulamaz. Onlar Tityos'a, Danaides'lere benzerler. (Bk. LUCRETİUS, V, 117-119.) Bunun için her eylem amacı açık bir biçimde haz olan doğayla ilişkiye göre hesaplanmalıdır: onur, sakınıklık, adalet gibi basit ölçütlerle yetinildiğinde bu amaçtan çok uzaklaşılabilir. Bilge kendiyle uyum içinde olmalıdır.

Epikuros'çulukta klasik olan arzuların sınıflandırılması buradan gelir. Öte yandan hazzın "doğal" bir amaç olduğu fikri vardır. "Yeni doğan her hayvan hazzı arzular ve en yüce iyi olarak ondan sevinç duyar, en yüce kötülük olarak acıdan tiksinir ve ondan uzak durmak için elinden geleni yapar. Böylece doğasına göre davranır, henüz yoldan çıkmamış olan ama tüm arılığı ve tüm dürüstlüğü içinde yargılayan doğasına göre davranır. Bunun için O (Epikuros) hazzı aramak ve acıdan kaçmak için usavurmaya ve tartışmaya gereksinim olduğunu yadsır: bu ateşin sıcaklığı, karın beyazlığı, balın tatlılığı gibi kendini duyurur diye düşünür."

(CICERO, *De finibus bonorum et malorum*, 19,30-31)

Bk. ayrıca SEXTUS EMPRICUS: *Hypotyposes*, III, 194 (ve USENER: 397, 398, 399).

16.Bu "τετραφάρμακον"nun üçüncü formülüdür. Epikuros başlangıçta acıyı ortadan kaldırmanın hazzın ilk

evresi olduğunu, hazzın ayrıca bir "devinim" (κίνησις) olduğunu savunan Kyrene'lileri yanıtlar. Ardından bir acı ögesi içeren Platon'cu "karışık hazlar"(μικταὶ ἡδοναί) kuramını eleştirir. Haz mutlak olarak arıdır. Uygulamalı olarak Kyrene'lilerin hazzı Epikuros'çu hazdan daha çoğunu gerektirir: ekmeğin yerine şöleni.

17.İyi kötünün ortadan kaldırılmasıysa, en büyük iyi en büyük kötünün ortadan kaldırılmasıdır. Bu Aristoteles ve çömezlerine karşı bir saldırıdır, onların haz incelemesi son derece inceliklidir. Yunancada περιπατῆ 'le peripatos'çular arasında bir söz oyunu vardır.

18.Formül ünlüydü ve Eskiçağ'da korkunç bir sorun oldu. Maddeciliğin açık yürekliliği asla sevilmedi. Ama usavurma basittir: bilgelik ruhun dinginliğidir. Ama bilincin dinginliği fiziksel acının yokluğu koşuluna bağlıdır. Oysa bedenin acı çekmemesi için ilkin yemesi gerekir. Çağdaş maddecilik, tekniğin gelişimi sosyalizmin bir koşuludur derken tekniği ne kadar önemsiyorsa Epikuros da mideyi ancak o kadar önemsiyor. Sonraki iki parça Epikuros'un temel fikrini açıkça ortaya koyuyor.

19.Hazzın niceliği iki bakımdan sınırlanmıştır: beden için ve zihin için, bu sınırların ötesinde haz artık büyümez ama yalnızca çeşitlilenmiş olur. Bu sınır beden içindir, zihin çindir.

20.İlke önemlidir: arzulanabilir bir ölümsüzlük fikrinin eleştirisine yarar.

21."Haz anları"nın birikimi kuramını savunan Kyrene'lilere karşı. Epikuros için ruhtan çok beden olan ten duyumları az algılayabilir, ama onlar üzerine usavurmalar yapamaz. Öyleyse her duyum belirsiz artmış ve belirsiz uzamış olabilen herhangi bir şey olarak algılanmıştır. Bu "sefahat" eyleminin temelidir. Zihin bir sınır varolduğunu bilir. Hazzın bütünlüğü böylece yaşamın sınırlı zamanına ulaşabilir. Ya da daha çok gerçek haz zaman düşüncesinden tümüyle bağımsızdır.

Bilgenin hazzı ölümsüz bir iyilik gibidir. Böylece, öldüklerinde hiçbir şey kaçırmamışlardır.

22.Bu parçalar ve sonrakiler hazların hesabı fikrini ya da sonuçlarına göre hazların değerlendirilmesi fikrini getirirler. Örneğin bu fikir Epikuros'da şu terimlerle açıklanmıştır:

"Tüm arzuların karşısında şu soruyu sormak gerekir: arzumun nesnesine ulaşsam ne olur, ulaşmasam ne olur?" (*Fr.A.*, 71.)

23.Bir çömeze bir mektuptan parça.

24.Epikuros öğretisini Kyrene'lilerinkiyle karşıtlaştırır.

25.Temel fikir toplumsal önemin ya da siyasal gücün elde edilmesi için savaşmaktan kaçınmak gerektiğidir. Bk. LUCRETİUS : II, 16-53; V, 1105-1135.

26." τετραφάρμακον "nin birinci önerisidir.

27.Ne adalet ne adaletsizlik kendinde var olan şeylerdir. Onların ancak güvenliğe göre anlamları vardır. Adaletsizlikle hazza ulaşılabileceği benimsenebilir. Ama nasıl sözleşmeler varsa, sözleşmeleri bozanlar için de yaptırımlar vardır, kimse hiçbir zaman ele geçmeyeceği konusunda güvenli olamaz. Kuram tümüyle kinik bir kuramdır ve temel ilkeleri korku ve korkudan kaçma istemi olan Epikuros'çu toplumbilimin bütününe uygun düşer. Bu konu bir kere de Hobbes'de ortaya çıkacaktır.

28.Aşkı ciddiye alan Epikuros dostluğu yüceltir. Hiçbir özgecilik sözkonusu olmaksızın dostluk bir gereksinimi karşılıyordu. Her kişi kendi özel hazzı için dostluğu geliştirmelidir. Dostluk gene de öbür insanlar karşısında bir güvenlik aracıdır: dostlarımız bizi koruyacaklardır.

29.Tantalos'un cezalandırılmasıyla ilgili iki gelenek vardır. Homeros'unki Tantalos'u ulaşamadığı yiyecekler ve içecekler arasında açlıktan ve susuzluktan işkence

çekerken gösterir, bir de Lucretius'un benimsemiş olduğu trajiklerin ve liriklerin geleneği vardır.

30.Danaides mitosunun latin edebiyatında ilk ortaya çıkışı.

31.Tanrılar vardır, çünkü tüm insanlar onların ortak bir algısına sahiptir, onlar yaydıkları görüntülerle tanınmışlardır. Marx bu konuda şunları söyler: "Epikuros'un insanlara benzeyen, gerçek evrende dünyalar arasında yaşayan bu tanrılarıyla alay edildi; bu tanrıların bedeni yoktur, bedene benzer bir şeyi vardır, kanı yoktur, kana benzer bir şeyi vardır; mutlu bir dinginlikte kalakalmış olan bu tanrılar yakarı beklemezler, ne bizimle ne dünyayla ilgili kaygıları vardır, yarar nedeniyle değil güzellikleri, büyüklükleri, eşsiz yapıları nedeniyle yüceltilirler.

Bununla birlikte bu tanrılar Epikuros'un bir kurgusu değildir. Onlar yunan sanatının biçimlenmiş tanrılarıdırlar... Düşünsel dinginlik Aristoteles'in de belirttiği gibi yunan tanrılarının özyapılarıyla ilgili temel bir ögedir: "En iyinin eyleme gereksinimi yoktur, çünkü özel ereği kendisidir" (*Felsefi yapıtlar*, Paris, A. Costes, 1927, cilt 1, s.31-32.)

Temelde Epikuros iki bilge örneği oluşturdu: birincisi atomdur, kendine yetme ve özerklik örneğidir. İkincisi tanrıdır.

32.Tek başına kavram doğru bilginin bir ögesidir, çünkü kavram duyumların yinelenmiş birikiminden doğar. Epikuros'çu bilgi kuramı ve özellikle zihinsel imgeyle ilgili bilgi kuramı Epikuros'u Lucretius gibi tanrıların imgesinden onların nesnel varoluşu sonucunu çıkarmaya zorlar. Ama bu kavrayış ugulamada tanrıtanımazlıkla özdeştir: duayı ve tapınmayı ortadan kaldırır.

33.Epikuros'çulukta tartışma klasiktir: ancak varolanın bilgisine ulaşılabilir. Bu, maddeciliğin de özünü oluşturur: bilgi asla varoluşu öncelemez, onu izler. Bk,

daha önceki metin: KARL MARX ve FRİEDRİCİH ENGELS'de *Ludwig Feuerbach: Felsefi araştırmalar*, E.S.I., S.23-24, 1935; burada Engels ülküçülük için yaratı fikrinin temel olduğunu, oysa maddeciliğin doğanın önceliğini getirdiğini gösterir.

34.Açıklamaların çokluğunun temel fikri budur. Önemli olan şiddet olgularının doğal bir nedeni olduğunu bilmektir: her şiddet böylece ortadan kaldırılır. Dinginlik diye bir şey vardır. Ama buna ulaşabilmek için iki koşula uyması gereken çeşitli açıklamalar yapılabilir: tam tamına doğal olmak, duyu verileriyle sakatlanmış olmamak. Bu kuramsal olumsallık Epikuros'çuluğun özelliğidir. Tutulmalar kuramında bunun çarpıcı bir örneği bulunacaktır (*Pythokles'e mektup*, 96, Lucretius'da, V,s.751 ve sonrası). Güneş tutulması ayın gökle dünya arasından geçişiyle oluşmuş olmalıdır; ama aynı biçimde, bu, bir başka cismin geçişinden ya da güneş ateşlerinin bir anlık sönüşünden de olabilir.

Bilim ve bilgelik arasındaki bu ilişki Epikuros'çuluğun en yüksek dersi olabilir. İnsan özgür olmak istiyorsa özgürlüğü ancak ona şeytansız, hayaletsiz bir dünyayı buldurmaya yatkın bilgide bulacaktır. Bu yüzden oldukça özel görünen böyle bir metinde Epikuros'dan seçilmiş bu parçaları tamamlamak doğru olur. Bu satırlar gerçekte öğretinin anahtarıdır.

İçindekiler sayfalar

ESKİÇAĞ MADDECİLİĞİ 7
KAYNAKLARLA İLGİLİ NOTLAR
I. Demokritos 42
II. Epikuros 42
III. Lucretius 44
SEÇME METİNLER 45
I. Bilgi
Felsefe 45
Bilim ve bilgelik 46
Bilimin işlevleri 47
Bilgi kuramı 47
Bilgi ve yanılma 48
Epikuros'çu dünya görüşü 49
II. Fizik
Fiziğin ilkeleri 52
Kayra ya da doğa yasaları 53
Sonuçsal nedenlere karşı 54
Doğanın belirlenimciliği 55
Madde ve boşluk 55
Fizikçilere karşı 57
Atomlar 57
Atomların devinimi 61
Atomların sapması 64
Evrenin sonsuzluğu 65
Sonsuz bir evrende sonsuz sayıda dünya 65
Ölümlü dünya 67
Dünyaların oluşumu 67
Yaşamın ve insanın ortaya çıkışı 68
En uygun olanın yaşamını sürdürmesi 68
Tarih öncesinin taslağı 69
Dilin kökeni 70
Ateşin kökeni 71
Toplumların devinimi 71

Hukukun kuruluşu. Adalet 71
Adaletin evrimi 73
İlerleme 73
Tarihsel kötümserlik 74
III. Ruhbilim
İnsan ruhu 75
"cisimsel" ruh 75
Ruh ve zihin 75
Ruhun ruhu 76
Beden ve ruh birliği 77
Algı 77
Görüntüler 79
Nesnelerin niteliği 79
Zaman fikri 80
Görme 81
İşitme 82
Koklama 82
Algının nitelikleri 83
Zihinsel imgeler 83
Devinimin ruhbilimi 85
Aşkın ruhbilimi 85
Sefahat 86
IV. Ahlak
Epikuros'a övgü 87
Epikuros'çu ayrılma 88
Mutluluk ve arzu 89
Haz, eylemin amacı 89
Sakınıklık 91
Epikuros'un öğretimi 92
Bilgeliğin tablosu 93
Kendine yetme ahlakı 95
Acı 95
Doğalcı iyimserlik 96
Haz 97
Kendine yetme ve özgürlük 100

Adaletsizlik 101
Dostluk 102
Ölüm 102
Ölümsüz ölüm 105
Yaşam ve ölüm 110
Ölüm üzerine özdeyişler 110
Tanrılar 111
Dünyaya yabancı tanrılar 112
Tanrılar ve doğa 113
Tanrılar ve mutsuzluk 113
Dinginlik ve bilim 116
DİPNOTLARI 117

İonia'lıların duyumcu, Elea'lıların usçu çözümleri düşüncenin iki karşıt kutbunu oluştururken , atomcular her iki çözümü uzlaştırarak gerçekçi bir bakış geliştirdiler. Duyumcular devinimi öne çıkarıp değişmezi geriye iterken, usçular değişmezi varsayıp devinimi dışlarken, atomcular değişmezde devinimi ve devinimde değişmezi olası kıldılar. Demokritos'dan Epikuros'a atomculuğun gelişimi ruhçuluktan maddeciliğe doğru olmuştur. Epikurosçu düşünce tarihinin ilk gerçek maddecisi saymak yanlış olmaz. Paul Nizan'ın bu kitabı eskiçağ maddeciliğini özellikle Epikuros'çu bakış açısından ele alırken bize düşüncenin en eski zamanlarında insanın doğaüstü takıntılarından kurtulmak için ne büyük bir çaba gösterdiğini duyuruyor. Epikuros'u çağdaş olumlu düşüncenin ilk temellendiricisi saymamız doğru olur.

Felsefe

ISBN 975-545-130-7

telos

9 789755 451305